بعون صانع حکیم مکان و فضل خلاق زمین و زمان
جلد دوم
مؤید الفضلا

اطلاع — اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار ہر وقت کے لیے موجود ہی جسکی فہرست مفصل ہر ایک شائق چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جسکے ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی اس کتاب کے ٹائٹل پیج کے تین صفحہ جو سادے ہین انمین بعض کتب لغت عربی و فارسی و اردو وغیرہ کی درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہی اس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدردانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو

کتب لغت عربی

مجمع بحار الانوار مع تکملہ کے چھپی چھاپہ بہت صاف خوشخط اعلی درجہ کی صحت اور یہ اس رتبہ کی کتاب ہی کہ جیسی قاموس حاوی لغات عرب ہی ویسی ہی یہ کتاب جامع لغات و احادیث سرور دو عالم صلعم مصنفہ عالم جلیل القدر شیخ طاہر پہلے قیمت اسکی زیادہ تھی تبدیل جام نفع کے لیے قیمت میں تخفیف کی گئی ... اسکی مع تکملہ چار جلد ہین —

۱- جلد اول مین لغات ہمزہ سے تا حرف راے مہملہ یا حاے حطی ہین —

۲- جلد دوم مین لغات حرف راے مہملہ یا خاے معجمہ سے تا عین مہملہ یا یاے تحتانی ہین —

۳- جلد سوم مین لغات حرف غین معجمہ سے تا یاے تحتانی مع الباء ہین اور اس جلد کے آخر مین علوم لغت اور انکی اصطلاح اور رواۃ و محدثین کے طبقات کا بیان اور واقعات غزوات کا بیان بتخصیص صراحت نام مقامات بقید ماہ و سال اور خاتمۃ الکتاب اور خاتمۃ الطبع ہی —

۴- جلد چہارم — یہ تکملہ ہی جسمین لغات ہمزہ سے تا یاے تحتانی مرقوم ہین اور آخر کتاب مین مجموعہ نام کتاب کے جو ماخذ لغات کا ہی بحروف مرموز درج کر دی ہی در حقیقت یہ کتاب کیا ہی ایک معدن لغات حدیث سرور کائنات ہی —

قاموس — لغت عربی کی کتاب متعارف و متداول مستغنی الصفات ہی از مجد الدین محمد فیروزآبادی شیرازی دو جلد مین —

۱- جلد اول — مین ہمزہ سے حرف سین مہملہ تک کے لغات کا بیان ہی —

۲- جلد دوم — مین لغات شین معجمہ سے تا یاے تحتانی و حروف معنوی کے استعمال کا بیان ہی —

صراح — مع ضمیمہ و فرہنگ صراح مشاہیر کتب معتبرہ لغت سے ہی جسکے ہر صفحہ مین دو کالم ہین و ہر لغت سر سطر سے آغاز ہی کہ ناظرین کو اس طرح سے نکالنا ہر لغت کا آسان ہی —

منتخب اللغات — معروف تر ہی لغات عربی کی جسکا بیان معنی بعبارت فارسی مین ہی مصنفہ مرحوم عبدالرشید الحسینی المدنی —

کتب لغت فارسی

لغات المنتہی — ردیف وار لغات کا بیان حرف اول و آخر کی رعایت ترتیب بحروف تہجی مصنفہ مولوی سیف اللہ عظیم آبادی —

نصاب الصبیان — ہر قسم کے لغت منظوم ہین مصنفہ ابونصر فراہی

به عون صانع مکین و مکان فضل خلاق زمین و زمان
نادر کتاب مدار افاضل لغات حامل آداب شعرا یعنی مصطلحات که بر تشیید بنیاد اعتبار
سند تداول جهان گیر بیش اتفاق محققین برهان قاطع ست دست آویز علماست مسمی به
جلد دوم
مدار الافاضل
مع خاتمة الکتاب
نوگوی هفت قلزم لغات ست که از هر چشمه رو دلفیش صد دریای کلمات متنوعه موج در موج
روانست از تصنیفات رشیقه بحر جواهر فنون نفیسه فاضل متبحر تحقیق بنیاد مولوی اله داد مرحوم
در مطبع نامی منشی نولکشور واقع لکهنو منطبع شد

۲۸۵۳

بسم الله الرحمن الرحیم

مؤید الفضلا جلد دوم

کتاب الطا

الطا از الحیل الکثیر الجماع یعنی مرد کہ جمعیت با زنان بسیار کند و بحساب ابجد نہ عدد۔

باب الالف

فصل فی العربی

طرفا — درخت گز۔

طغرا — القاب پادشاه کہ بر لفافہا بخط جلی نویسند کذا فی المؤید و در شرفنامہ بمعنی نشان پادشاه است۔

طلا — آهو بره و گوسالہ نوزاده و چیزی کہ بقطران اندوده و رسنی کہ بر پای بره و بزغاله می بندند و هر قطران و آنچه بمالند و شرابی کہ دو سیر وے رفتہ باشد و یقال الطلا الاحمر و نیز طلا عیار زر کہ هندش بان نامند۔

طور سینا — کوهی است در حدود مصر در صحرا تیه میان فلسطین و گویند آن کوهی است کہ خدای عز و جل انبیا را سجده کرد طور سینا بود

فصل فی الفارسی

طاق خضرا — آسمان۔

طوطی خضرا — سبزه۔

طیلسان مطرا — کنایہ از شب۔

باب الباء

فصل فی العربی

طاب — خوشی و پاکی۔

طالب — جوینده و من اسما الرجال۔

طب — بالکسر پزشکی و جادوی۔

طبیب — پزشک و جادوی و دانا۔

طبیب القلب — زهره۔

طحلب — بفتح یکم و سیوم نیز جامہ غوک کذا فی التاج و در شرح نصاب نقش جزوی اول صورت از صورت نبات پیدا میکند صورت طحلب است و این طحلب گیاهی است کہ از دریا سبز بر آید و بر آب می آید و صورت

طاقح — بچوبیه و مشک که پرگنده باشد از شراب
طالح — بدکار و گنه کار
طالحه — زن نگرنده بمردان و کل مونث طامح باشد
طرح — چیزی انداخته که کسی را بوی حاجت نباشد و وری کذا فی التاج و در تاج المصادر بمعنی بیفگندن نشست و در صراح است طرح بالتحریک جای دور و در شرفنامه دوری افگندن و نیز فارسیان بمعنی رشتن بنا استعمال کرده اند و نیز آنچه نقاشان اول نشانی میکشند بعده بران رنگ آمیزی میکنند۔

فصل فی الفارسی

طره صبح — کنایه از اندک تاریکی صبح

باب الخاء

فصل فی العربی

طباخ — خوالگیر و نان پزو فی التاج الطباخ قوت و فربهی و بالتشدید خوالیگر۔
طبخ — دیگ پختن۔
طبیخ — هرچیزی که اندرون دیگ پزند فی تو ابل۔

باب الدال

فصل فی العربی

طبرزد — شکر است بغایت سفید کذا فی شرفنامه
طراد — بر یکدیگر حمله کردن۔
طرید — رانده شدن۔
طود — کوه بزرگ و بلند۔

فصل فی الفارسی

طبع جامد — ای ناموزون۔

باب الکاف

فصل فی العربی

طراک — همان طراق کذا فی شمس فنامه

طنک — پوست چیزے کذا فی القنیه معلوم نیست که این هر دو لغت عربی ست یا فارسی

طوبی لک — خوشی باد مر ترا —

فصل فی الفارسی

طلسک — مصغر طاس است

طشک — بالضم آن چنبر عقیق که یک طرفش شکسته گرفته باشد پیشتر کمانداران دارند و کنایه سیمین که بنا گوش او فتاده —

باب الکاف الفارسی

فصل فی الفارسی

طاق بازیگر رنگ — یعنی آسمان

باب اللام

فصل فی العربی

طائل — چیزے با فضل

طبل — معروف که بدوال چرمی زنند —

طحال — بالکسر سپرز —

طفل — بالکسر کودک خرد —

طفیل — بضم و فتح دوم نام مردے که بطفیل دیگران در ضیافت و سور در خانه مردمان میرفت و طفیلی منسوب باوست فاما طفیل هم بمعنی طفیلی استعمال کرده اند —

طل — باران نرم —

طلل — بفتحتین شخص و نشان سرا که پیدا بود

طول — بالفتح قدرت و قوت و فضل و بالضم درازی

طویل — دراز و نام بحری مخصوص بعربی که اصل فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن است و در فارسی بازی ششم نرد را گویند و از جمله هفت بازی است و اسامی آن در لغت خانه گیر گفته شده است و بعضی بحر طویل آنرا میگویند یعنی بنویسند که در ان توالی اجزا از هشت بیش باشد هر چند که باشد

فصل فی الترکی

طغرل — بالضم نام پادشاهی و نیز نام جانورے معروف از شکاری که فارسیان شنقار شاهباز نامند —

طل — بالضم میوه —

باب المیم

فصل فی العربی

طارم — بفتح را خانه چوبین چون قبه و نیز گنبد خانه و گنبد و سراپرده و بام این لغت عجمی است

طرم — بالکسر عسل و مسکه —

طعم — بالفتح مزه —

طعام — خورش —

طلسم — بکسرتین حکمت ساختن چیزے و تقدمه انگیختن و تقبیه کذا فی زفانگویا —

فصل فی الفارسی

طاق نرم — همان طراق و در زفانگویا بمعنی موضع بنائی نیز نوشته —

طمع خام - یعنی طمع محال که هرگز دست ندهد

طاق چارام - یعنی فلک -

طاق شرق حمام - آفتاب -

طرفدار انجم - یعنی بادشاه آسمان و آن آفتاب است

باب الطا مع النون

فصل فی العربی

طالقان - نام شهریست -

طاعون - معروف و هو کالشامت و در قنیه است یعنی مرگ خاص -

طرخون - بالفتح نوعی از بقل کذا فی التاج و در شرفنامه نوشته [illegible] معروف ست و در زفانگویا مذکور ست که عاقرقرحا بیخ طرخون کوهی ست -

طرخچین - [illegible] بیخ [illegible] است -

طنین - بانگ [illegible] بانگ طنبور و بانگ مگس و پشه و طشت -

طوفان باران - غلبه کننده همه جای والطوفان من کل شیء ما کان کثیرا او عالیا محیطا بالجماعة کلها کالغرق الذی یشمل البلد الکثیر والقتل الذریع والموت الجارف -

طین - گل -

طیلسان - بالفتح چادری که خطیب و اهل عرب بر سر میکشند

فصل فی الفارسی

طارم نیلگون و طاس نگون و [illegible] و طاس [illegible] نگون - آسمان -

طائر واقع گردون - دو ستاره اند که ایشان را کرکسان خوانند -

طبرخون - چوبی است سخت سرخ و گویند که سرخ مرو است و بعضی گویند طبرخون شیره ایست بشکل و طعم تمر هندی کذا فی زفانگویا -

طپیدن - بیقرار شدن -

طرخان - بالفتح نام پادشاهی -

طرف بستن - امید بستن کذا فی شرفنامه و از شیخ محمد قیصری سماع است که طرف بستن عبارت است از حاصل کردن -

طرقیدن - طرقیدن یعنی از هم وا شدن [illegible]

طرق طاعت بسر بردن - ای تا [illegible]

طغان - بالضم نام پادشاهی ست -

طفل غازیان - ای کودک غازیان -

طفل مشیمه رزان - می انگوری -

طشت زرین - آفتاب -

طشت سیمین - ماهتاب -

طشت نگون - آسمان -

طفل نابدان - آن کودک که سخنان استاد را پی برد که چه میگوید -

طلق حلال باردان - بالکسر [illegible] یعنی شرابی که از باردان کشیده باشند باردان صراحی شراب بود و حلال که بیرون آورده [illegible] از صراحی کذا فی المؤید -

طلق روان - بفتح اول و ثانی و ضم چهارم بمعنی شرابی است که گشاده کننده دلها و [illegible]

ظلمت تاریکی شام ماهی
ظلمکاه — بامیم موقوف کاهنده ظلم

باب الیا
فصل فی العربی

ظامی — تشنه —
ظهری — پس پشت —
ظبی — آهو —

کتاب العین

العین چشم و چشمه و نقش سیم و زر و گروهان و بحساب ابجد هفتاد عدد بود —

باب الالف
فصل فی العربی

عبا — بالفتح والمد گلیم —
عذرا — کنیزک دوشیزه عذاره بالضم جمع آن و نیز نام معشوقه وامق که در عهد سکندر بود و پنج سه ناله و آشکارا و نیز هر که توبه و بازه و طرب بر داز حریف آن بازی را گویند که عذرا بود و از حریف یکی لب گرو بستاند و کیفیت این لعب مشرح در لغت نرد گفته آید —
عرا — بالکسر جهره که میان رخ و شاه شطرنج حائل بود و اصل این عراست یعنی زمین که در وی درخت و پوشش نباشد لیکن آن جهره که عرا میگویند بدین که مقام عرا است از قبیل تسمیة الشیء باسم محله لیکن صحیح الکسر و اوثانا درالامثله بر تغیر لفظ و تغیر معنی —

عرق النسا — بالفتح نام زحمتی که از غلبه باد پیدا شود و آنرا بسنه باد و نیگمن گویند —
عروق الصفر — زرد چوبه —
عزا — سال تنگی و سختی و صبر کردن بر مصیبت
عشا — از نماز شام تا نماز خفتن —
عصا — چوب دستی —
عضبا — نام ناقه رسول الله صلی الله علیه وسلم
عطا — بخشش —
عفا — خاک که آنرا بپوشند —
علا — بالضم بزرگواری —
علیا — شتر بلند و سرکوه بلند —
عما — ابر تنک —
عنا — فروتنی و خواری نمودن —
عنقا — سیمرغ و نیز نام نوائی که آنرا النغمه عنقا گویند و در زبان انگریزی یعنی پتنگ ابیز آمده است —
عوا — منزلی از منازل قمر
عیشا — آن اسباب که جنین بدان در رحم موجود گردد —
عین الصفا — چشمه روشنائی —

فصل فی الفارسی

عاشمیا — چیزی از طعام ترش ست —
عاقرقرحا — اکرکرا ای طرخون و رنگین آن بیخ طرخون ست نبات او با انگلیی باشد چون در دهن بطعم و او زبان را بسوزد و هندش عاکراه گویند قاتل حابل را — ای حضرت عزت را قبیل

عناصر اربعه را کذا فی الاصطلاح —

عطشیشا — بفتح کم و سوم غیر بزه و سرخ که میان وی سپید باشد کذا فی القنیه و گویند چوبک اشنان —

علی کلا — نام ولی از اولیای خدای عز و جل کذا فی القنیه —

باب الباء

فصل فی العربی

عاقب — آنکه از پس کسی آید و نام حضرت رسالت پناه زیرا چه او آخر الانبیاست —

عتاب — بالفتح والتشدید نام مردی که خار اعتابی را وضع کرده — شاغنگی

عجب — استخوانی که نشست مردم بر وی بود و

عجائب — جمع عجیب شگفت —

عذب — آب خوش —

عذاب — رنگیت تنگ و شکنجه —

عرب — تازی زبان —

عزب — مرد بی زن —

عصب — نوعی از برد یمنی و بفتحتین پیها که [illegible] سخت یکی —

عصیب — جای آگند —

عقب — بالفتح و بضمتین پس و آخر چیزی و فرزند مرد و زن —

عقاب — بالضم آن سیاه یعنی پرنده است که بدان شکار کنند و نام بزرگ و بالکسر [illegible] در پاداش بدی —

عقرب — کژدم و یکی از بروج فلک که بصورت کژدم است

عقیب — آنکه از پس کسی آید —

عکاکب — بوزن عقاب و زنان —

عنب — انگور —

عنب الثعلب — سگ انگور —

عناب — بالضم والتشدید میوه ایست سرخ و آن میوه ایست همچو کنار که در شکل و طعم دارد و بانگشتان خوبان او را تشبیه کنند —

عندلیب — بالفتح هزار داستان —

عناکب — عنکبوت —

عیب — معروف —

فصل فی الفارسی

عروس عرب — کعبه —

عشرا و ب — ای سبق ادب —

عود الصلیب — چوبی است که آتش بدان کار نکند ترسایان بدان توبه کنند و نیز آن چوب سه گوشه که در تعویذهای کودکان در رشته در آرند تا بخواب نترسند —

باب التاء

فصل فی العربی

عرفات — جای استادن حاج —

عفریت — بالکسر آدمی و پری گردنکش و در شرفنامه دیو ستیزنده است —

عنکبوت — جولاهک —

فصل فی الفارسی

عروسان درخت - یعنی شاخهای نوخیز
علم کائنات - بکسر میم آسمان کذا فی [illegible]
علم انداخت عنان تافت - یعنی منهزم شد و گریخت -
عنان افگن گشت - ای حمله کردی و سفر و رحلت فرمودی -

باب الثاء
فصل فی العربی

عبث - بازی بے فائدہ -
عثعث - فساد -
عثاعث - شدت -
عمرو لیث - نام پادشاهی که شیراز آبادان کرده اوست و بعضی گویند آبادان کرده حضرت سلیمان علیه السلام

باب الجیم
فصل فی العربی

عاج - استخوان پیل و لا یسمی بها باب الفیل عاجا و یقال للمسک عاج کذا فی التاج -
عجاج - گرد و غبار -
علاج - دارو -
علج - شتر سرخ که میانه او سپید باشد کذا فی اللطائف
عوج - بکسر عین و فتح واو [illegible] و بالضم نام پسر عنق یا در او دختر آدم علیه السلام [illegible] سه هزار و پانصد سال عمر داشت [illegible] تا روزگار موسی علیه السلام [illegible] از [illegible] قصد کرد و کوهی [illegible] برداشت و بر سر [illegible] گرفته تا بر لشکر موسی زند حق تعالی هدهد را فرستاد تا آن سنگ را سوراخ کرده آن سنگ در گردن عوج افتاد و کلیم موسی علیه السلام عصا بر کعب او زد عوج بیفتاد و جان بداد کذا فی عجائب البلدان
عوسج - بفتح یکم و سوم نوعی از خارها درخت بسیار خار کذا فی التاج و در قنیه نوشته گیاهی است که چون خشک شود آنرا ضریع گویند و در نسخه [illegible] پارسی اشترخار گویند بهندوی انگبارہ نامند -

باب الحاء
فصل فی العربی

عمود الصبح - صبح صادق کذا فی [illegible] و تمامه اما عمود عبارت است از سپیدی که بچوب ستون برآید و آن علامت صبح کاذب است زیرا چه در صبح صادق سپیدی پهنائی ظاهر میشود -

فصل فی الفارسی

علم چهل صباح - یعنی آن علم که در چهل روز بخمیر طینت آدم علیه السلام مخمر کردند -
عید مسیح - یعنی آن روز که خوان بهشتی بدعوت عیسی علیه السلام از آسمان فرود آمد -

باب الخاء
فصل فی الفارسی

عروس صبح - با جیم فارسی آفتاب -

باب الدال
فصل فی العربی

عاد - [illegible] نام قوم هود پیغمبر علیه السلام -

عابد — پرستندهٔ حق —
عاند — گردنکش —
عبد — بنده —
عباد — قبائل چند از عرب اند که جمله ترسا باشند
عبید — جماعت —
عتاد — ساز راه و فی التاج آمادگی —
عتید — آماده —
عد — شمردن —
عدد — شمار —
عسجد — زر —
عضد — بازو و نام مردی —
عطارد — تیر —
عقد — بالفتح گره و طاق خانه و پیمان و نام ست
ده عدد را یعنی ده عدد را کت [illegible] عقد گویند و نیز
نکاح را عقد گویند و بالکسر گردن بند زنان و فی
شرفنامه سلک مروارید و قیل عقد آنکه هندش
پارنامند —
عماد — ستون و بناهای بلند —
عمود — ستون و چوب خیمه و فی القنیه
گرزیشش کذا فی زفانگویا —
عمید — مهتر —
عنجد — اولین انجیرشش و فی القنیه مویز
و بعضی تخم مویز را گویند —
عنید — ستیزه کار —
عود — چوبی ست معروف که بسوختن آن
بوی خوش آید و بربط که سازیست بالفتح بازگشت
عهد — وصلت و منزل هر کجا که بروند و همچنا
باز آیند و باران پس باران و امان و یمین
و ذمه و موثق و قیل ولی العهد لانه ولی المیثاق
الذی یوجد علی من تابع الخلیفة اکنون عهد بمعنی
زمان مستعمل شده اما ماخذ آن همین ست زیرا چه
گفته میشود در عهد فلان خلیفه چنین شد در
شرفنامه بیجای وصلت و نیست ست والله اعلم
عید — معروف و در زفانگویا نام سرودی ست
که و اعش زردشت ست و فی القنیه نام مکلی ست

فصل فی الفارسی

عالی مرد — چیزیست که بهندوی سنگه گویند
در کتابت بندگی شیخ مخدوم مرقوم ست مسمی که
یک دو روز زر گردد باز همان مس شود و چه کار آید
تا کر اکسیر اصلی در وی در ذره نیفتد و از حقیقت او را
نگردانید هیچ نبود مقصود درین بوده که اکسیر و
سنگه چگونه دست آید —
عالم کون و فساد — دنیا این هر دو لغت
از آن قبیل شبیه است —
عجب رود — با واو فارسی آواز مزامیر مثل
چنگ و رباب کذا فی شرفنامه و در قنیه است
سازیست که می نوازند یعنی جهره —
عروسان خلد — حوران بهشتی —
عطسه عنبرین دهر — یعنی بوی خوش از دو
شایع و منتشر گردد کذا فی المؤید —

بجد و مساس کردن بقدرت و بالفتح مع التشدید
اسپی که هر سوی رود از نشاط و کذلک رجل عیار
اذا کان کثیر الحرکة و کثیر الطواف والعرب
یمدح بد و تذم و یقال غلام عیار نشیط فی المعاصی
و غلام عیار نشیط فی طاعة الله و در فرهنگ گویا بمعنی مرد
بیباک و شب رو است۔
عین البقر۔ گاو چشم و بعضے گویند نوعی از
انگور کوهی ست و قیل عین البقر نوعی از انگور
عین الثور۔ و بران که یکی از منازل قمر ست۔

فصل فی الفارسی

عالم امر۔ عالمی ست که بے ماده موجود
گشته باشد چو عقول و نفوس و این را عالم ملکوت
و عالم غیب نیز خوانند۔
عالم طر۔ بفتح لام عالم جاهلیت و بکسر لام و میم
و فتح فوقانی و سکون رای فرشت کنایه از
شخصے ست که خود را صالح و فاضل و عالم وانماید
و جاهل و فاسق باشد۔
عرار۔ گلی ست که آنرا بوی گاو گل گاو چشم گویند۔
عدت دار بکسر۔ آن زنی که شوهر از ان مرده باشد
عرش اکبر۔ قلب انسان کبیر
عرق گیر۔ ای شرمنده و آن جامه که آنرا
عرق چین گویند۔
عزیز مصر۔ پادشاه مصر
عقاب آهنین منقار۔ یعنی تیر با پیکان
عقیق ناب بر صفحه زر زد۔ ای اشک

خون آلود بر رخسار زرد۔
علف خوار۔ حیوانات و نیز وظیفه خور یعنی
چاکر و نوکر و خورنده علف۔
عناب تر۔ سر انگشت۔
عنبر تر۔ خط نو دمیده۔
عنقا فقیر۔ در اصطلاح کنایه از انقطاع و بریدن
از خلق ست که سبب وصول الی الله است۔

باب الزاء

فصل فی العربی

عاجز۔ معروف یعنی ضد قادر و بمعنی ناتوان بود
عجز۔ بفتح جیم و ضم دو صورة گونه و بالفتح عاجز شدن
عجوز۔ گنده پیر و عجوزه باها غلط است کذا فی
شرفنامه اما اگر تا برای وحدت بود از و سے
قاعده منافی نیست۔
عزیز۔ بی همتا و با صفة الله تعالی هو الغالب
الا عز القوی الممتنع فلا یغلبه شئ غالب یعنی غلبه کننده
و چیزی درشت و ایدون پادشاه مصر را گویند
هر که باشد و من قبیله وزیر مصر را گفتندی چه در عهد
یوسف علیه السلام سان پادشاه بود و شوهر زلیخا
و فی القنیه ارجمند و اطلاق بر نا و زنا باب سپید
کرده اند۔
عزاز۔ بالکسر جماعت و نام سگبانی که در شیراز بود

فصل فی الفارسی

عروس روز۔ آفتاب۔
عقد شب افروز۔ سیارات و ثوابت و

وبرگرویدن از چیزی و قول حق تعالی -

عطوف - مهربان -

عفاف - شگفتگی -

عفیف - شگفته -

علف - معروف یعنی خورش ستور جمع آن اعلاف

علاف - جمع علوفه است خلاف قیاس

عنیف - مرد درشت -

باب القاف
فصل فی العربی

عارق - براء مهمله نام شاعری -

عاشق - شیفته شدن بدوستی و شیفته و دیوانه

عتق - آزادی -

عتیق - امیر المؤمنین ابا بکر رضی الله عنه را گویند و نیز آزاد کرده و برگزیده و نام گوهری و مرد شریف و کریم و کعبة الله و قدیم از هر چیزی عتیق الطیر هو البازی -

عرق - بفتحتین خوی و بالکسر بیخ درخت و رگ

عراق بالکسر نام ولایتی و نام پرده سرود -

عروق - بالفتح بار درخت پسته چون مغز در و نباشد کذا فی القنیه -

عشرق بکسر تین بفصل شین معجمه گیاهیست

عشق - معروف و قیل فرط محبت عاشق نامه

عشاق بالضم و التشدید جمع عاشق و پرده مقرر

عشعق کالموزة فی التاج عشقوق بفتحتین بالوی مشهور که آنرا اسپرک نیز گویند و آنرا شوهم دانند

کذا فی زفانگویا -

عقوق - بضمتین نافرمانی کردن کسی را که حق او گذاردن واجب باشد -

عقیق - کوهی است و زمین که از آن عقیق آرند و عقیق سنگیست چون مهره انگشتری کنند اندوه از دل ببرد و در خبر است تختموا بالعقیق فانه مبارک و در حقائق الاشیاء مذکور است عقیق انواع است از همه زرد وام و صاف شفاف بهتر بود و فی التاج العقیق اسم موضع العرب یقول لکل مسیل ما شقه السیل فهو عقیق -

علق - بفتحتین خونی که نیک سرخ باشد و خون بسته و شکنجه جامه و در اجمال حسینی این جمله جامه نوشته است و فی التاج خون بسته و شکل جاودانه و چه آبی و چرخ چاه با جمله الاتها و بالکسر نفیس از هر چیزی -

علوق - بالفتح مرگ کذا فی القنیه -

عنفق - بالفتح فسح زن -

عوق - بالضم مغاکی -

عمیق - مغاک و فی الشرفنامه جوی رود و خرد میرود

عنیق - بالفتح الت ...

عیوق نام مقامی ست و در عجائب البلدان است که چون عیوق در آید همه آبها بکاهد بگرده ذیل

باب الکاف الفارسی
فصل فی العربی

عاتک - بتاشیر ترش -

عین العجل - همان عین البقر

عین الکمال - چشم زخم

فصل فی الفارسی

عام اول - پارسال -

عقل اول و عقل کل - عرش را گویند کذا فی شرح نامه و قیل عقل اول مهتر جبرئیل علیه السلام در کشف الوجود گوید عقل اول همان روح اعظم است و آن کنایت از نور محمدی و الیه اشار بقوله علیه السلام اول ما خلق الله نوری و اول ما خلق الله العقل و آنرا عقل کل نیز گویند -

عکس هلال - یعنی لاله -

عنبر سنبل - با شم موقوف موی سیاه خوشبو

باب المیم

فصل فی العربی

عام - ضد خاص -

عالم - بالفتح لام آن جهان و این جهان آنچه آفریده است اندر وی و بکسر لام دانا و اهل زبان

عجم - بالفتح نقطه و اعراب حروف و بفتحتین غیر عربی و دانه خرما -

عدم - بفتحتین نیستی و درویشی -

عدیم - درویش -

عزم - آهنگ کاری -

عظم - بالفتح استخوان و بالضم بزرگی -

عظام - بالفتح عظیم بزرگ و عظام با لکسر جماعت

عقام - بالفتح و الضم زنان بد خلق و آنکه او را فرزند نشود و جنگ سخت و دردی دوا -

عقم - بالفتح جامه سرخ و نازاینده گی و عقم بالضم زنان نازاینده -

عقیم - بالفتح نازاینده و نیایش ها فرزند و بی نیاز

عکام - بالکسر رسن که بدان چیزی یا بار بندند

علقم - درخت حنظل و فی القنیه خربزه -

علم - بالکسر دانستن و علوم جمع آن و علم بفتحتین نشان که اندر بیابان بود و کوه بلند و جامه و جای که در لب بالا شکافته باشد و نشان علم الثوب سیلی که بر جامه می اندازند و نشان

علیم - دانا -

عم - برادر پدر -

عموم - ضد خصوص -

عمیم - درست و تمام -

عندم - بالفتح اسپرک و فی التاج خون سیاوشان و دار پرنیان -

عواصم - ضد خواص -

فصل فی الفارسی

عذر قدم - یعنی آن تواضع که آینده در ابتدا نادر رسانیدن آید و شکر قدم -

عرم - خوشه انگور -

علم - بالتحریک نیزه -

علم ماتم - علمی که پیش تابوت برند -

عنادم - بقم را گویند -

عنم - گلنار را گویند -

عیقماص - درخت چنار -

باب النون
فصل فی العربی

عاین - بچشم خود معاینه کننده -

عثمان - نام خلیفه سوم حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم و نام برادر او و تلمانی شرح ناقانی بمعنی بچه مار و پیل هم آمده است -

عجین - سرشته خمیر -

عدان - نام شهریست بیمن که عقیق آنجائی شود و خوب میشود و جنت عدن نام بهشتی ست

عدوان - بالضم ظلم -

عراقین - عراق عرب ازان سوی دجله است یعنی بغداد و عراق عجم ازین سوی ست یعنی شیراز و فی الصراح عراقین کوفه و بصره است نیز نام کتابی ست -

عرقوق الجبهه با تهین ریم جبهه کذا فی القنیه

عرین - بالفتح بیشه یعنی جنگل و نیستان و دریاچ ست خانه شیر -

عریان - بالضم برهنه -

عریض البطان - توانگر -

عصیان - بیفرمانی کردن و گناه کردن

عفن - بفتحتین و کسر دوم آنکه در هوای برشکال از زمین سرگین ناک و امثال آن برآید هیئت شاخها نگویند کذا فی فرهنگ مخبر قیاس اما عفن صفت ثمین نیز واقع میشود

میگویند زمین عفن و صراح ست عفن صفت است و آن رنگا سبزی باشد که پوشیده کل است

عقدین - یعنی اسپ و پیپ -

علن - آشکارا -

علوین - زحل و مشتری -

علیون - بالکسر با لام و با یا مشدد و علیین بکسرتین و با یا مشدد جاهای بلند اندر بهشت و گویند زیر هفتم آسمان لا واحد له و در تفسیر زاهدی مذکورست که علیین جمع واحد علی وقیل لفظی علیین ای فی الملاء الاعلی فی الموضع العالیه و هم در تفسیر زاهدی مذکورست که علیین موضع جان و نیز کتاب اعمال مومنان ابرار در علیین زیر هفت آسمان و هم در تفسیر مذکورست که نامه نیکوکاران در پایه عرش بود و در تفسیر بحر المواج ست که علیین بالای هفت آسمانست -

عمان - بالضم والتشدید نام مقامی ست و در عجایب البلدان قصبه ایست که ویرا اصفهار خوانند و آن کناره دریاست و در فرهنگی ست که دریائی ست که دران مروارید میشود -

عنان - آن هر دو دوال که سوار بدست گیرد

عنفوان بضم یکم و سوم اول جوانی و اول نباتت و فی شرفنامه اول هر چیزی -

عنوان - بالضم نامه و فی القنیه نشان و سرنامه

عنین بالکسر والتشدید آنکه با زن صحبت نتواند کرد

عون - بالفتح یاری -

عشره - اسم من المباشرة و لذت -
عشقه - لبلاب -
عشوه - گذاشتن امری غیر مبین -
عشیره - خویشاوندان -
عصابه - سربند و دستار -
عصاره - گنجاره و نیز چیزی که از فشاریدن
بچکد و قیل آب حنا -
عصبه - پی سپردن و خویشان پدر از جانب
عصمه - بالکسر نگاهداشتن و باز داشتن از
معصیت و از خوف کسی را و رسن و کل شی
اعتصمت به و تعلقت به فهو عصمة و بمعنی
عفت و پارسائی نیز آید -
عصیده - معروف یعنی کاچی -
عضله - گوشت ساق -
عطسه - معروف که بتری دماغ پدید آید
و آن علامت صحت است -
عطله - بیکاری -
عطیه - عطا یعنی بخشش -
عظمه - بزرگی و سطبری و ساق و دست
عفه - بالکسر والتشدید پارسائی و تنگی
عفیفه - مستوره و فی شرفنامه زن پرهیزگار
پاکدامن -
عقبه - معروف یعنی امری عظیم و دشوار و سخت
که پیش آید عقبات جمع آن -
عقده - بالضم گره -

عقوبه - بالضم معروف یعنی پاداش بدی
و فی شرفنامه شکنجه -
عقیده - بالفتح در دل گرفته -
عقیقه - بالفتح پوستین بره کذا فی القنیه
و فی التاج موی کودک چون بزاید و همان
گوشت که بموی برداشتن کودک کشند
و آب اندک و شعاع برق و بدانکه عقیقه آنست
که چون فرزند تولد شود بهفتم روز سر حلق کنند و
بوزن آن نقره فقرا را بدهند و یک گوسپند ذبح
کنند اگر دختر بود و اگر پسر باشد دو و مر ایشان را
تخفیف کرده بدهند و استخوانش نشکنند و بر
زمین دفن کنند حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم
عقیقه خود کرده بود بعد نبوت -
عقیله - چیزی گرامی و بمعنی پای بند نیز آید -
عکه - بالضم والتشدید جانوریست که تازیش
عقعق گویند و گفته اند که آن زاغ دشتی است
کذا فی زفانگویا و فی التاج چنجک و عین ماده گاو
عکاشه - بالضم عنکبوت و نام صحابه از بنی اسد
که و عامی عکاشه بان منسوب بدوست -
عکنه - نورد شکم و فی زفانگویا شکن اندام و
شکن پرده پهلو از فربهی -
عله - بالکسر والتشدید بیماری و کل حدث شاغل
علة کذا فی التاج و در اصطلاح اصولیان و منطقیان علت
چیزیست که موجب باشد وجود آن وجود چیزی
دیگر را من غیر تأخیر چنانچه وجود شمس موجب است

زاغ سرخ نول۔
غرب۔ دلو بزرگ و جای رفتن آب چشم و جای فرو شدن آفتاب۔
غریب۔ معروف و الغریب من الکلام الغامض و فارسیان بمعنی لطیف و عجیب استعمال کرده اند و بمعنی نادر هم آمده است۔
غضب سخت سرخ و بفتحتین خشم۔
غضوب بالفتح نیک خشمگین جمع الجمع [illegible]
غباب۔ بالکسر جای ناپدید۔
غیب زمین پست و جای ناپدید و ناپیدائی خدای تعالی وقیل قرآن قیل آنحضرت
غیهب۔ تاریکی و رشب تاریک۔

فصل فی الفارسی

غرب۔ بالضم باز از فارسی انگور دانه از کشیده و بچشم انداز روان او بود بچشم آمدن و در لسان الشعرا بمعنی خوشه خرما است کذا فی شرفنامه لیکن در نسخه لسان الشعرا که نزد کاتب است در آن خوشه انگور مرقوم است و برای آن هیچ بیان نکرده است بلکه بوزن سرب گفته اند [illegible] ادات بعد معانی سخت گفته و بزار عربی [illegible]
غوک چوب۔ باجیم و بجیم فارسی آن چوب که بچگان بدان بازی کنند یکی دراز بود بمقدار گز دوم مقدار یک شبر تا [illegible] مقلا بالضم و التخفیف خوانند و مقلا بالکسر والمد گویند بهندی گلی ڈنڈا نامند و آنرا بزمین نیز گویند و رحاح
ترجمه مقلا غوک چوب نوشته است۔
غیوران شب۔ شب بیداران از عباد و عشاق

باب التاء
فصل فی العربی

غافت۔ دارو بیست که آنرا غافث هم گویند
غلات۔ بضمتین سهو و غلط کردن۔
غمت۔ گران آمدن طعام بر دل۔
غمرات۔ سختیها۔
غوایت۔ گمراه شدن۔
غیبت۔ ناپیدا۔

فصل فی الفارسی

غت۔ بضم اول و سکون ثانی [illegible] جاهل و احمق و ابله و نادان۔
غرشت۔ بضم یکم و کسر دوم آواز اسپ۔
غلات۔ غلط کردن در حساب در مواند بمعنی آن غلطیدن است۔
غوشت باواو فارسی و شین [illegible] برهنه [illegible]

باب الثاء
فصل فی العربی

غث۔ بالفتح لاغر شدن و لاغر گوشت
غرث۔ بالفتح گرسنگی
غوث۔ فریادرس
غیث۔ بالفتح باران بی هنگام۔
غیاث۔ بالکسر فریادرس و چیزی که بدان خلاص یابند و آواز فریادرسی۔

و یا چیزی دیگر مانند نیزه که محکم فرو رفته باشد در چیزی

فصل فی الفارسی

نگرگس — بالفتح با رای موقوف نوعی از زنبور بزرگ مانند نرگس کبود چشم سبز رنگ که او را طرف دم نیش بود و بتازیش [illegible] گویند —

باب الشین المعجمة

فصل فی العربی

غشش — بالکسر آب تیره و در شرفنامه بمعنی بالفتح است و نیز بمعنی خیانت کردن است و در قنیه بکسر بمعنی کدورت است —

فصل فی الفارسی

غاوش — بوزن چاوش خوشه انگور که خربزه و خیار که برای تخم دارندش —

غاش — شور و غوغا و سخت و نیز کسیکه عاشق سخت بود و گویند عاشق غاش ست و فتنه عاشق ست و قیل بلند طبع —

غراش غرش — کلاهما بالفتح خشم و غراش کذا فی الشرفنامه و در وفانگویا غراش بالفتح خشم و خیره شده و خشم آلوده —

غراویش — بالضم با واو فارسی طرخون —

غنچ ریش — یعنی وزغ و غوک ست —

غنجیش — بمثله —

غندش — پنبه زده و گرد کرده را گویند —

غوش — با واو فارسی چوبی ست که ازان سلاحداران تبر سازند و مطربان زخمه درست کنند

غهش — با یای فارسی غم و اندوه بسیار و هر چیزی انبوه و درهم چال و بیشه جنگل —

باب الصاد

فصل فی العربی

غموص — ستاره ایست معروف —

غوص — مقامی که ازان مروارید بر آید —

باب الضاد

فصل فی العربی

غامض — زمین مغاک و چیزی پوشیده و مشکل

غرض — بفتحتین نشانه و آرزومند گشتن و تنگدل گشتن

غیض — بالفتح یقال ما عنده غیض و لا فیض ای اعطاء منع —

باب الطاء

فصل فی العربی

غایط — زمین مغاک و در قرآن کنایت از حدث است

غطیط — آواز خفته و خرخر کردن —

غلط — فی المنطق والامر و غلت فی الحساب و بعضهم جعلهما بمعنی —

باب الظاء

فصل فی العربی

غلظ — سطبر شدن —

غلیظ — سطبر و درشت و نیز بمعنی سطبر و غلیظ شدن

غیظ — بالفتح اندوه لازم و یقال الغیظ اشد الحنق و خشم سخت آوردن —

باب الفاء

غشوم — ستم —
غشمشم — بالضم بنهایت شجاع و خود رای کذا فی شرفنامه
غلام — فارسیان عنبر را گویند اما عربان مرد را غلام گویند خواه مرد باشد خواه عبید —
غم — اندوه و خراشیدن و غمگین کردن —
غمام — بالفتح ابری که آفاق را بپوشد —
غنم — گوسپندان و در شرفنامه هست که اسم جنس است و بالضم غنیمت یافتن و غنیمت —
غیم — بالفتح ابری که آسمان را بپوشد —

فصل فی الفارسی

غرم — بازای فارسی بخشم آمدن و خوشه انگور و دانه انگور که شیره و تخم اندر میان او بود کذا فی الاداة و در لسان الشعرا بازای فارسی است —

باب النون
فصل فی العربی

غبین — ضعیف رای —
غث و سمین — یعنی اندک و بسیار و توانگر و فقیر و نیک و بد و قوی و ضعیف و بیش بها و کم ارز —
غرثان — گرسنه —
غسلین — بالکسر سوزان بغایت و آنچه از اندام کدازان آید چون صدید و جز آن در دوزخ —
غصن — بالفتح شاخ درخت و شکن پیشانی —
غضبان — خشمگین و فارسیان بمعنی منجنیق نیز استعمال کرده اند —
غضن — بالضم شکنج —

غلمان — طفلان صغیر سن کافران که مرده اند و می میرند در بهشت قرار کرده اند و میمانند تا قیامت همه مهمان الشاه برای خدمت مؤمنان —
غمیان — بالفتح پیری و جوانی —
غین — بالفتح ابر که همه آسمان را بپوشد فی الصراح نیز ابر گرفتن آسمان و تشنه شدن و پرده پوشیده شدن و خراشیدن پیری دل او و بالکسر درختان بسیار —

فصل فی الفارسی

غارشیدن — تاراج کردن لغت تازی را بطرز فارسی کرده اند مثل طلبیدن و فهمیدن —
غاریقون — بارا مهمله گیاهی است چون او را بشکنند چیزها همچو ار پیرون آید و کرانه ها تیز او بود کذا فی زفانگویا و با زای معجمه دارو ی است که برای اطلاق شکم بکار آید —
غاژ کردن — بازای فارسی یعنی دانه پنبه بیرون آوردن و صلاح کردانیدن مرادف پیلیدن —
غراب زرین — کنایت از شب است —
غراشیدن — بالفتح خشمگین شدن کذا فی زفانگویا —
غرجستان — نام ولایتی است و در شرفنامه مذکور است با سوم فارسی ولایت غرجیان —
غرشیدن — بالفتح همان غراشیدن —
غرنبیدن — بضمتین آواز بلند بر آمدن درگلو کذا فی شرفنامه و در زفانگویاست بانگ سخت بخشم زدن و از درون بجوشیدن —
غروبیدن — بوزن و معنی برخیزان است —

فصل فی الفارسی

غرلو — بالفتح بایاء فارسی آوازی نرم در گلو با گریه شود یا با گریه کشد —

غرغاو و غژگاو — کلاهما بالفتح بازار فارسی شود نانی با ثالث نیز فارسی تا او گاو سیه چشم که آنرا گگاو نیز گویند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا مذکورست که نه از گاوان وحشی است و آن در زمین بدخشان و دژان و فرگان بسیار بود —

غنچهٔ نوش — ای دهان تو —

غو — بالفتح غلبه و آواز و صدای بلند —

غیو — بایاء فارسی مثله —

باب الهاء

فصل فی العربی

غابه — بیشه و نیستان —

غاره — بازار کاسد و تاراج و خیل غارت کنندها و تافتن ریسمان و در قنیه است نوعی از ساز کفشگران —

غاشیه — زین پوش و روز قیامت —

غالیه — عطریست بغایت لطیف و در زفانگویا غنی ست خوشبوی و سیاه و گویند که مجموع خوشبوی از مشک و عود و کافور و دهن البان ترتیب دهند و در صراح است که سیاهی خوشبوست که موی را بوی خضاب کنند —

غانه — شهریست در حد وهیمن هر روز بوقت بابای دخانها سپرده شود و خاک آن نگاه دارند از آن زر بگیرند از دانگی تا دیناری به قدر فراخی سرای کذا فی عجایب البلدان —

غانیه — زنی که بشوی خود بسنده باشد و نیز زنی که بی نیاز باشد از زیور و مستغنی باشد بحسن خود —

غایه — علم که در دکان خمار زنند نشان را و کرانه چیزی و پایان کار و نیز آخر اجزاء مصراع ثانی که عروض و عجز نیز نامندش —

غائله — دشمنائی و شر و عیب و بدی و سختی —

غباته — ضعیف رای —

غبطه — حسن الحال —

غداة و غداوه — میان نماز بامداد و بیخ برآمدن آفتاب کذا فی التاج —

غرابه — سخن غریب آوردن و این معنی بسبب الکلام —

غرامه — تاوان —

غربه — بالضم معروف یعنی تنهائی و بیکسی —

غره — بالضم سپیدیست زیاده از درهم مردم شریف و غرة الشی اکرمه و غره الهلال روز اول هر ماهی و اول هر چیزی کذا فی التاج و در قنیه طلاق بر روی جر ماهی نیز کرده اند و بالکسر غفلت و زن کار نا آزموده و بالفتح مغروری و فی المؤید غره بالفتح و التشدید فریفته و زنی کار نا آزموده —

غرفه — بالضم بالاخانه که بر بام خانه باشد و بالفتح مقدار یک کف دست آب و باده خوردی —

غرنجه — موزون معنی از البیت برآمده —

غزاه — معروف و فی الشرفنامه قصدی که

غائب بدین سبب غائبی که او در جسم حاضر نباشد گویند
غائبانه است یعنی از غائب است۔
غباره۔ بالفتح وقیل بالضم چوب بستی که فرا بدان بندند
غبغبره۔ بالفتح وقیل بالضم بلبله گنده طبع و زبون
گرفتن و زبون گیر و آبله گیر۔
غداره۔ بالفتح پیکان بزرگ و در قنیه بمعنی دبه
برنجین خبر ست و نوعی از پوشش سلاحی چون خود
کذا فی الادات۔
غراره۔ بالفتح بوزن کناره آبی آهن کردن
وجنبانیدن باشد برای پاک کردن دهن و آنرا
بعربی مضمضه گویند و در شرفنامه بمعنی غافل شدن
غفلت ورزیدن و نا آزموده گشتن از روزگار
و بالکسر آنچه از ریسمان مانند جوال درست میکنند که کاه
و امثال آن دران پر کرده می آرند و نوعی از
سلاح جنگ است که آنرا در روز جنگ پوشند و بعضی
گویند غراره جوال است و آن جوال آهنین باشد۔
غراشیده۔ بالفتح خشم آلوده۔
غرچه۔ بالفتح با جیم فارسی نادان و نامرد و مخنث
و نیز اصلی است و یک لفظ غرچه حقارتی را نیز غرچه گویند
غرملینه۔ بضمتین بانگ تشنیع بچشم زدن
کذا فی زفانگویا۔
غروینه۔ مثله کذا فی الشرفنامه۔
غروانشه۔ بالفتح گیاهی است که جولاهگان و
امثال ایشان ازان بلس سازند۔
غزاره۔ بالفتح با زاء معجمه پیکان بزرگ و

دبه برنجین و چیزی مانند شریطه و در تاج بمعنی شریطه
جامه که بر سر انگنند۔
غلبه۔ بوزن کلبه جانوریست پرنده که آنرا سنبک
نیز گویند۔
غلغله۔ غمزه شده چشم برهم زدن بناز و حرکت چشم
غمکاه۔ نقصان کننده غم و آنکه دیدار او غم
اندوه از دل ببرد۔
غمکده۔ بفتح کیم و سوم غمخانه یعنی خانه غم۔
غمنده۔ بفتحتین غمگین و مکدر شونده۔
غناده۔ بالضم سازیست مطربان را و در زفانگویا
مسطور است که نام بازیست که بتازیش ازجوجه گویند
غنچه۔ گل ناشگفته و قیل با جیم فارسی۔
غنده۔ بالضم عنکبوت و نیز پنبه برزده و گرد کرده
رسیدن را هندش گاله خوانند۔
غنوده۔ نیم خفته۔
غوته۔ سر آب فرو بردن کذا فی الادات۔
غوره واشه۔ بالفتح با رای موقوف همان غوره واشه
غوره۔ بالضم انگور نارسیده که هنوز ترش بود۔
غوزه۔ با واو فارسی گیاهی است که بترشی بخورند
و بخشکیش اشنان سازند برای دست شوی۔
غول۔ وارنا و چه دنیا۔
غیشه۔ بالکسر گیاهی است که آنرا تبا بند و جوال
بافند و ستورانش نیز خورند آنرا خ نیز گویند
بتازیش طرفا خوانند و نیز باشد که اسپ
وقیل باشین و در قنیه جوال

گویند فراهم آمد یعنی در هم آرد بهم آمد و بمعنی گنج و مقسم نیز آید و مقسم زائده را گویند و بمعنی شنانیدن هم آمده است و باتشدید پا فی بلغت عربی بمعنی گریختن و گریزان شدن باشد و مختصر فراخ نیز گویند و فراکن بحذف ها نیز نیامده آید چنانچه گویند فراپوشند و بمعنی تمام نیز آید چنانکه گویند فراپوش یعنی تمام پوشش و فراد در شرفنامه بتخفیف و فتح را غرو گشتی یعنی کور غرو و فراتشدید پا نام یک ستارهٔ که او پستین دوزه بود و فرا بالکسر و المد که فیرازن و پستیها او جمع فرود فراهر دو آمده است که آن زن نگویا۔

فراخا۔ کشادگی سرای۔

فردا۔ صند روز آینده و صند دی و بمعنی فرونام گیست۔

فرمانروا۔ بادشاه و نافذ الامر۔

فزا۔ بالکسر همان افزا بحذف همزه که معنی آن افزاینده و افزودن ست۔

فیروزه گون دریا۔ باکاف فارسی آسمان۔

فگننده سرش را۔ با دو فا فارسی اسمی در مرافقه نشسته را و ماتم زده را۔

باب الباء

فصل فی العربی

فتح الباب۔ نام شهریست۔

فم الکلب۔ نام ستاره ایست۔

فصل فی الفارسی

فاریاب۔ نام موضعی که ظهیر منسوب بدو سیرتست۔

فتح باب۔ آغاز بشکال کذا فی الاصطلاح

اما معنی ترکیب کشادگی درست۔

فراسیاب۔ همان افراسیاب۔

فرسب۔ بفتحتین چابه که بدان بام را پوشند و در شرفنامه بدین معنی با بای فارسی ست و در زفانگویا هر دو لغت است۔

فرزند آفتاب۔ لعل و جواهر نفیس۔

فریب۔ با بای فارسی غافل گردانیدن کسی را بدغا

فلک کوکب۔ کرسی۔

باب الباء الفارسی

فصل فی الفارسی

فرسپ۔ همان فرسب مذکور و آن چوب عظیم که بدان سقف کنند و بمعنی نزدیک شده و نیز آید۔

باب التاء

فصل فی العربی

فتات۔ ریزهٔ هر چیزی۔

فحت۔ بالفتح ماهتاب۔

فرات۔ بالضم آب خوش و نام رود آب کوفه

فوت۔ بالفتح از دست شدن و فی اللطائف هر انگشتی میان دو انگشت و فی الصراح درگذشتن۔

فصل فی الفارسی

فتنه خفت۔ اسمی فتنه فرونشست۔

فراغ دست۔ با خا موقوف یعنی تخت چو آنش

فرت۔ بالضم گیاهی ست که در شکم را سوده داره و بالفتح تار که خنده پیوسته وقیل بهم لمعنی ایضا بالضم۔

فساد — بدکاری و تباهی و تاراج ست یوم الفساد من اهل العرب یقال له زمن الفساد و عام الفساد —
فصاد — بالفتح رگ زن —
فصد — رگ کشودن —
فم الاسد — نام مقامی خطرناک در دریا —
فهد — یوز —
فید — بالفتح خرامیدن و زیاده شدن و منزل فاکه و موضعی لب است و منزلی ست در راه مکه و در قنیه است زعفران سوده —

فصل فی الفارسی

فتر — بالفتح درنده و دریده و دریدن کذا فی شرفنامه
فراوند — بالفتح چوبی که پس در نهند تا دیگری باز نکند —
فرتود — بروزن فرسود پیر سخت بسیار سالخورده کذا فی القنیه منقول از صراح —
فرجد — پدر جد —
فرجمند — بوزن دردمند جدا و پشیمانی و شکوه
فرزد — بوزن فشرد سبزه ایست که همواره در آب روید و سبز باشد و بتازیش اشنان خوانند
فرسود — بوزن فرتوت سخت کهنه و ریزیده گردیده و سخت کهنه و ریزیده ساخته —
فرشید — بالفتح با یای فارسی نام برادر پیران بن ویسه که در جنگ دوازده رخ بعد کشته شدن پیران با مبارزان نگذاشتند که زری نزده چون از منگاه با یک گریخته گروه از لشکر ایران گستهم بن نوذر شاه را نامزد کرده گستهم ایشان را از عقب تعاقب نموده چون بدیشان رسید هر دو را علف تیغ گردانید و کیفیت جنگ لشکر فتح دوازده رخ در شرفنامه مرقوم ست —
فرغند — بالفتح گیاهی ست که بیخ ندارد و بهر درخت که پیچد خشک کند و نیز بمعنی گند بدی آید که گند گنده [illegible]
فرکند — بالفتح جای گذر آب چه بر دیوار و چه بر زمین
فرمود — بفتح یکم و دوم و چهارم یعنی فرمایند چنانکه سلام و دعا از فلان مطالعه فرمود باین جا لفظ بسیار موجود ست —
فرود — فریفته و غره شده و در قنیه است فرود بالضم با واو فارسی زیر که بتازیش تحت خوانند —
فروشیده باید — ای فروشست و بتازیش [illegible]
فرهاد — نام پهلوان کیکاوس شاه ایران و نیز نام پسر کیخسرو شاه که تازیانه در جنگ [illegible] چون [illegible] آن رفته گشته و نیز نام پسر برزین که مبارز لشکر ایران بود و نیز نام سنگ تراشی که عاشق شیرین معشوقه خسرو شده بود چون او بمعاونت شیرین در میان کوه راه کرده [illegible] خسرو شاد او پدر دروغ به فرهاد گفته که شیرین مرد [illegible] این خبر ناخوش خود را از کوه انداخته جان شیرین بیاد شیرین داده —
فرمند — بمعنی خدا و نیز وقیل بمعنی دانا و خردمند
فسرده — بمعنی نشکاری و منجمد شده —
فشرد — چهار فسرده بمعنی نخست کذا فی زفانگویا

فرع - شاخ و معنی سر و اولین بچه شتر و [illegible]

فزع - ترسیدن و پناه بردن و بفریاد رسیدن و بیم و ترس -

فصل فی الفارسی

فضل ربیع در ادات الفضلا نام وزیر هارون رشید و در مؤید نام حاجب امیر المؤمنین منصور بن علی بن عبد الله بن عباس که در فراست و کیاست یگانه روزگار بود -

فقاع - بالضم والتشدید نوعی ست از شراب که از جو سازند -

فقاقیع - حبابهای آب روان -

باب الغین

فصل فی العربی

فارغ - پرداخته ای خالی -

فراغ - فرصت و خوشی دل و باد سرد و هم آب خانه و ریخته شده کذا فی شرفنامه و در نتایج بیت الفراغ الخانه الفراغ الناحیة التی تصب الماء من الدلو و کل اناء عند العرب فرغ -

فصل فی الفارسی

فروغ - بواو فارسی روشنائی -

فغ - بالضم آن دوست که بجای معشوقه دارندش و نیز صورت تراشیده و بزبان فرغانه بت را گویند و بتستان مرکب ازین ست [illegible]

باب القاف

فصل فی العربی

فافت - یعنی پس -

فوف - چیزی سپید ست که در ناخن پیدا آید و دانه سپید که اندرون استخوان و دانه خرما باشد و خط سپیدی که بر چیزی باشد

فیف - بالفتح جای هموار فیوف جمع و فیف الریح نام یک روز ست نزد عرب -

فصل فی الفارسی

فصل خریف - آن وقت که آفتاب در میزان و عقرب و قوس باشد -

فف - بالضم معروف ای و میدان دم -

فیلسوف - بالفتح و با لام معروف زیرک و دانا و استوار بتازیش حکیم گویند و گاهی فیلا دوستدار است و سوف حکمت بود و معنی ترکیب دوستدار حکمت باشد و جمعه فلاسفه آید و فلسفی منسوب بدوست -

باب القاف

فصل فی العربی

فالق - در ایام جاهلیت ماه رمضان را گفتند

فاروق لقب عمر بن الخطاب رضی الله عنه و ابر جدا شده از ابرها -

فارق - جدا کننده -

فاسق - بیفرمان و در شرفنامه بمعنی [illegible]

فالوذ - معرب پالوده -

فالق - شگافنده -

فایق - پیوند گاه گردن با سر و آنچه پالان بر چیزی باشد -

فتق - بالفتح از هم جدا شدن و کردن و [illegible]

فراشتک - بالفتح با شین موقوف مرغکی ست سیاه و سپید که بحکایت دور آشیانه سازد و بانگ کند تا زیش خطاف نامند و بهندوی مہرک کذا فی الادات و در فرهنگ لغت فرستق گفته است که مرغی سیاه منسوب با لف

فراشتوک - بالفتح بمعناه -

فرانک - نام مادر فریدون شاه بن آتبین

فرخاک - بالفتح موی فروهشته و در لسان الشعرا فرخال باللام ست بمعنی موی رسته -

فرخواک - بوزن و رخواب گوشتابه و در فرهنگ یا با قاف آورده است -

فرساک - نوعی از شفتالو -

فرش خاک - زمین -

فرع خواران خاک - آدمیان -

فرغوک - بالفتح با واو فارسی تا خیر در کار و وقت زدن -

فرنجمشک - بفتحتین با جیم مضموم سبزی ست که بوی خوش دارد و آنرا پلنگ موش نیز گویند و بهندیش سکسی نامند -

فرموک - آنچه از چوب تراشیده کودکان ریسمان پیچیده گرد آن گردانند بهندیش لٹو خوانند -

فرنجک - بکسر تین و فرنجک بفتحتین آمیزه دهان

فغاک - بوزن مغاک ابله و هرام زاده کذا فی لسان الشعرا و در شرفنامه بالضم ست و در ادات بالکسر مرقوم ست -

فوزک - بوزن بورک نام دختر پادشاه هست که بهرام گور در حباله خویش آورده -

فیلاک - بوزن پیاک گیاهیست که پیه شتر در دهن اوست نام مقامی براه کعبة الله کذا فی شرفنامه از ین معلوم می شود که بهر دو معنی بوزن پیلاک ست زیرا که نام مقام فیلاک ست بکسر یکم و فتح سوم اما در لسان الشعرا و زبان نوشته گیاهیست که شتر در غایت خوشنامی که بر کنار او واقع شده

باب الکاف الفارسی

وفصل فی الفارسی

فدرنگ - بالفتح و قیل بالکسر چوبی که در پس در نهند تا دیگری باز نکند کذا فی شرفنامه و در لسان الشعرا و ادات الفضلا بمعنی و شتو زیر ست

فراخنگ - با جیم فارسی یعنی و رخنگ و قیل بمعنی تیز کردن کذا فی شرفنامه -

فرشگ - گروه زمین -

فرنگ - بالکسر نام ولایتی ست و نیز بیشتر شهرت بیشتر کافران دارند -

فرهنگ - ادب و دانش و بزرگی و نیز کتابی در علم لغت و او اگر فارسی باشد -

فرستنگ - بفتح یکم و دوم و چهارم چوب آنکه در از ارکمره بندند -

فیر فرهنگ با نجم موقوف و ششم فارسی آنکه بوزیح و سعت ظفر یابد کذا فی القنیه و در اصطلاح آنکه همیشه مظفر و منصور بود -

باب اللام

فصل فی العربی

فال — معروف و مرد ضعیف الرای۔

فاضل — صاحب فضل و دانا و هم بقیه هر چیز کذا فی حواشی زنا گوپال۔

فحل — نر جمع فحول بالضم فحل گشتی فحول خرما

فصل — یکی از چهار فصل سال فصیل گیاه [illegible]

فصیل — شتر بچه از شیر باز کرده و دیوار در پیش حصار و قلعه۔

فضل — افزونی و نام پسر یحیی بن خالد برمکی که از جمله برمکیان کریم تر بود و نام برادر [illegible]

فضل سهل — نام وزیر امیر المومنین هارون رشید

فضول — بالضم جمع فضل بالفتح و هم سخن بسیار الجدال۔

فواضل — بکسر جمع فضل و هم جن و پری باشند که پیش از خلقت آدم بود۔

فعل — کردار و فعال کردارها۔

فلافل — بضم یکم و سوم پلپل و بکسر اول پلپل و آن دو قسم است یکی دراز و دوم گرد۔

فول — بالفتح باقلا۔

فیل — پیل۔

فیصل — حاکم۔

فصل فی الفارسی

فتال — بالفتح درخت نو نشانده و بالکسر زیره نیز بیرون و بیرون آرم شکستن چیزی باز گشتن

فرغال — بالفتح موی فروهشته و در لسان الشعرا موی یار است۔

فرغول — بالفتح همان فرغوک مذکور که در باب کاف گذشت اما صحیح باللام ست۔

فروهل — بالضم با واو فارسی نام مبارز ایرانی در لشکر کیخسرو پادشاه که در جنگ دوازده رخ زنگله مبارز تورانی را در میدان کشته و امر فروهل میدان

فسرده دل — مرده دل و سخت دل و بی درد و نامهربان۔

فل — چوب درخت آبی و نیلوفر۔

فلفل — بفتح پلپل۔

باب المیم

فصل فی العربی

فطیم — آنچه از شیر باز شده باشد۔

فهم — دریافتن۔

فلک اطلس — یعنی عرش۔

فلک [illegible] — مشابه و مثل کرسی۔

فهم — دریافتن و قبیله از قیس۔

فهیم — دریابنده۔

فصل فی الفارسی

فام — مانند و گونه و وام که بتازیش دین خوانند

فرم — بالفتح چادری که شاه چینیان شاهان را از سیم پیرایند۔

فراهم — بفتح یکم و دوم و چارم یکجا گرد آمده

فرجام — نیکوی آخر کار۔

فرسام — بالفتح فروماندگی و درماندگی۔

فرو بردن دندان بکام — یعنی کامیاب

حکمت خوانند۔
فرزندگان۔ با بای تازی لفظا جمع فرزندگی که مصدر فرزند است و آنکه بکاف فارسی خوانند غلط است
زیرا که جمع بها مرتب لفظ گان در آخر مخصوص است
بالفاظی که در آخرش ها باشد چنانچه فرشتگان
جمع فرشته است و نیکان جمع نیک۔
فرزین۔ از بندگی شیخ وا مدی بکسر فا صحیح
معروف و در شطرنج که آنرا وزیر نیز گویند و قیل بالفتح
فرسائیدن و فرسودن۔ کلاهما بالفتح سخت کهنه
و ریزیده شدن و کردن و کاهیدن و خلل پذیرفتن
کذا فی الشرفنامه و در زفانگویا فرسائیدن بمعنی
مانده شدن ست۔
فرستادگان۔ پیغمبران و رسولان۔
فرسطون۔ بفتحتین کپان۔
فرشته نشان۔ درویشان و خوب صورتان
و صاحب عفت و پاک دامن و روحانیان
فرغاریدن۔ بالفتح چیزی سخت تر کردن چون
آب و امثال آن۔
فرفتن۔ مختصر فریفتن۔
فرفیون۔ بفتح اول و کسر سوم و قیل بضم
صمغ با فربیون کذا فی الشرفنامه و در زفانگویا
میگوید که نام داروئی ست۔
فرکن۔ بفتح یکم و سوم جوی کذا فی لسان الشعرا
فرگشتن۔ بالفتح با کاف فارسی بکسر و فلنگ
و فرمانده کذا فی الاداة و در شرفنامه نیز

همچنین ست اما بمعنی اخیر تصحیف کاتب ست
فرومانده را فرومانده نوشته است زیرا که این لفظ
مرکب ست از فره که معنی آن فرومانده گی و زندگی
فروختن۔ بیع کردن و مختصر افروختن۔
فروردین۔ بالفتح مدت ماندن آفتاب در برج حمل
که فارسیان یک ماه دانند و فروردین ماه گویند۔
فروتن۔ یعنی متواضع۔
فروهیدن یا فهیدن۔ با واو فارسی یعنی بازگونه
یافتن و آن آنست که دست راست را وقت
تافتن بسوی اندام خود بکشی۔
فروزان۔ بالضم با واو فارسی سوزان و تابان
فرونشاندن۔ دور کردن۔
فروگسستن۔ ناپدید شدن۔
فروکوفتن۔ زدن سخت۔
فروماندن۔ یعنی سرگشته و متحیر شدن۔
فروهلیدن۔ یعنی فروگذاشتن و بیفگندن۔
فروهیختن۔ نیکو با ادب شدن کذا فی زفانگویا
فرهنگیان۔ با کاف فارسی ادب آموزان و
اهل ادبان۔
فریدون۔ بیا فارسی نام پادشاه ایران زمین
که ضحاک را کشته بموافقت کاوه آهنگر که از ضحاک
رنج کشیده بود و بسبب کشته شدن پسرش
بسیاران با او موافقت کردند بسبب ظلم او
و اول روز مهرگان بتخت ملک نشسته است
خلائق آن روز را مبارک گرفتند و جشنها کردند

و عیسی شمرده و نیز او حکیم پیشه بود و شمار انگوری و حکمتهای دیگر ساخته و پادشاهی او مدت پانصد سال بود—

فرشکردن— بالکسر با بای فارسی ستردن پشم و موی و مانند آن و نیز نوعی از داو که تبازش پیچ گویند—

فریفون— با بای فارسی نام مردی—

فریفتن— فریب دادن یعنی نمودن چیزی بکسی و کردن چیزی دیگر تا خصم غافل ماند—

فریوین— بالفتح با بای فارسی یعنی رست مین

فزودن— زیادت و بسیار و افزودن بزیادت همزه نیز لغتست—

فسان— بالکسر آن سنگ که از آن چرخ سازند برای تیز کردن تیغ و کارد و امثال آن را و حکایت گذشتگان یعنی افسانه—

فسانیدن— بالکسر یعنی سست و افسانیدن کذا فی زفانگویا—

فسرده پستان— با شین معجمه زن عقیم و زن پیر که از زادن بازمانده باشد—

فسردن— بضمتین بر بسته و منجمد کردن آب و امثال آن—

فسن— بالکسر همان فسان مذکور—

فسون— بالضم کلماتی که ساحران بکار برند برای حصول اغراض—

فشاردن— با رای مفتوحه همان افشاردن

یعنی ششلیدن—

فشان— بالکسر ریزنده و ریزان—

فشانیدن— همان افشانیدن—

فشردن— بضمتین ششلیدن و پای محکم داشتن

فشنجیان— بکسر یکم و ضم دوم قومی اند از ترکان صحرانشینان که از خلعت گاه به خلعت گاه روند کذا فی زفانگویا—

فضل مروان— نام وزیر امیر المؤمنین معتصم که در غایت عقل و نهایت کیاست بود بغایتی که در روایت قصب السبق از اقران خود ربوده کذا فی القنیه—

فطرسالیون— نوعی از سمار وغ ست—

فغان— بالکسر فریاد و بانگ و نفره—

فغستان— بضم یکم و کسر سوم حرم خانه فغ آن درست باشد که او را آنجا بی معشوقه دارند و صورت تراشیده فغ بزبان فرغانه بت را گویند—

فغفوریان— چینیان را گویند—

فلاخان و فلاخن— چیزیست که بهنگام جنگ سنگ و کلوخ بدان اندازند بهندش گوپهن گویند

فلاطن و فلاطون— همان افلاطون مذکور

فلخمیدن— پنبه بردن کذا فی زفانگویا—

فلخودن— بالفتح پنبه از پنبه دانه جدا کردن کذا فی الادات—

فلسطین— شهریست در شام—

فلاخن و سر انگشت افگندن یعنی بقرار که مانندان

فلک تیز عنان - ای تیزرو۔
فنودن بالضم و فنودین بالفتح مرد بامزت و فریفته شدن۔
فوران - شهری قنوج۔
فوردین - بالضم با را موقوف همان فروردین ماه
فورویان - بالضم با را موقوف و دال مکسور پنج روز آخر از ماه آبان که آفتاب در برج عقرب بود و آن روز جشن مغان ست۔
فوریان - قنوجیان۔
فوطه‌نان - یعنی جامه که بالای خران اندازند
فهیدن - بوزن رهیدن پر نعمت شدن و افسوس و استهزا کردن۔

باب الواو
فصل فی العربی

فتوه - جوانان و جوانمردان۔
فجوه - کشاده سینه شدن کمان از زه۔
فرو - پوستین۔

فصل فی الفارسی

فراخ رو - بالفتح و با خا موقوف یعنی شتاب رو
فراشتو - با شین موقوف همان فراشتک مذکور یعنی شپرک که در هندی آنرا با ورگید گویند کذا فی القنیه
فرستو - بفتحتین با سین مهمله مرغکیست سیاه منسوب بطرف شاهدان کذا فی القنیه و در شرفنامه بمعنی فراشتک مذکور ست و در ادات بهمین معنی با شین معجمه است۔

باب الهاء
فصل فی العربی

فاتحه - اول کار و نام سوره الحمد لله رب العالمین و در قنیه مذکور ست نام زخمی ست مخصوص در کاغذی که بندگی والد مرحوم فقیر سپندگی قاضی علاء الدین طوسی نوشته بود و نزد راقم ست ه رنجور همین یعنی و بسبب فاتحه می شوا فی شود ای دوست نمیدانی که فاتحه رنجوریم شد و در کاغذ معنی بدین طریق نوشته بود و یکی همین که نام زخمی مخصوص دوم معنی آنکه هرکه در مقام طریقت خوبی بلا و زحمت گرفته است و عطایا نعمت سبب بلا میداند و از فاتحه خواندن مراد میکند و تمام اهلها و این را سوره وداع نیز گویند زیرا چه هنگام وداع دوستان برای خیریت ایشان می خوانند۔
فاحشه - معصیت و زن بدکاره۔
فاره - موش و نافه مشک۔
فاصله - آخر آیات در قرآن و فاصله عروض جمع شدن سه حرف متحرک و چهارم ساکن مثل فعلن و چون پنجم ساکن بود آنرا فاضله بضاد معجمه خوانند۔
فاغره - نوعی از عطر ست که دانه آن مقدار نخود بود و دهن شگافته و سخت۔
فاقه - درویشی و در قنیه بمعنی حاجت نیز و در عرف چون شب نخورند گویند فاقه شد۔

سیم یعنی چون یا شبانه روز نخورد گویند فاقه شد۔

فاکهه۔ میوه۔

فائده۔ معروف یعنی نفع۔

فترة۔ سستی و مدتی که میان دو رسول علیهما السلام بود آنرا ایام فترت گویند۔

فتنه۔ آزمایش و بمعنی مراهیه و بلا و عشق نیز آید و فی شرح قصائد مفتون فتنه معروف نام کنیزک بهرام گور که در شکار برابری نمود روزی بهرام بیک تیر سم و سر گور دوخت او گفت که کار بکثرت ست بهرام رنجید و بکشتنش فرمود سرهنگ او را نکشت در خانه نگاه داشت بانکه شاید پشیمان شود ناوهم کرده و کنیزک یک گوساله پرورید و هر روز گرفته بالای بام رفیع می برد تا که آن گوساله گاو شد آن کنیزک سرهنگ را گفت که سلطان را مهمان گیر سلطان چون بامش رفیع دید گفت خوش بامی ست لیکن هنگام پیری بکار نشاید سرهنگ گفت مرا کنیزکی ست که گاو را گردن گرفته بالای آن می برد سلطان تعجب نمود و احضارش فرمود چون دید فرمود که کار بکثرت ست آن کنیزک سر بر زمین نهاد که خداوند عالم برین سخن مرا بکشتن فرمود سلطان بدین سخن خوش شد او را نواخت و سرهنگ را انعام داد

فتیله۔ بالفتح پلیته که بدان چراغ افروزند۔

فجره۔ بیرون روندگان از فرمان خدای تعالی

فدیه۔ بالکسر بدلی که خویشتن را بدان بازخرند

فدره۔ بالکسر و بالذال المنقوطه پاره گوشت۔

فراحله۔ برشته و بادبه کرده۔

فراسته۔ بالکسر کیاست۔

فراغه۔ بالفتح وا پرداخته شدن از چیزی و فرصت و خوشی دل۔

فرافصه۔ بالضم شیر درنده۔

فراهه و فراهیه۔ کلاهما بالفتح زیرک شدن

فرجه۔ بالضم گشادگی میان دو چیز۔

فرحه۔ بالفتح شادی و فرح و مردنگی۔

فرصه۔ بالضم معروف و نوبت آب خوردن و رخنه که بر آب جوی باشد و روا از وی بیت آنجا که سپاهی در مد بود۔

فرقه۔ بالضم جدائی و بالکسر گروه جدا کرده

فریضه۔ معروف یعنی آنچه بر ذمه لازم بود مانند صلاة خمس و صیام رمضان و حج و زکوة

فسحه۔ بالضم فراخی۔

فصیله۔ بصاد مهمله خون دندان نزدیک۔

فضیحه۔ رسوائی۔

فضیله۔ افزون آمدن چیزی بوجه بزرگی در فضل و طاعتی که نه فریضه باشد چون سنتی

فطره۔ بالکسر آفرینش۔

فطنه۔ بالکسر زیرکی۔

فقاهه۔ دانشمندی۔

فقره۔ مغاکی که اندر زمین باشد و بیت مانده و نیز علامتی که در پایان دو مصرع بود۔

فکرت - باکسر اندیشه

فلکه - بادریسه -

فواره - بالفتح با واو مشدد معروف -

فوطه - بالضم فوته یعنی تهبند -

فوه - بالفتح روناس هندی مجیٹھ -

فصل فی الفارسی

فاژه - سایبان کذا فی القنیه و در شرفنامه آمده
فاژه با زاء فارسی همان خمیازه مرقوم -

فاشیده - پریده و پراگنده -

فاغیه - گل حنا یعنی گویند چون خوشه با
بیرون آید و گلها بشکفد فاغیه گویند کذا فی شرفنامه
و در ادات هست فاغیه گل حنا گل مرده و شگوفه

فانه - چوبی که میانه شگاف چوب سطبر نهند
در وقت پاره کردن کذا فی الادات و در فرهنگ آمده
است که فانه آنست چوبی که در ره باهی خلانند
تا کسی در راه تعجیل نتواند شکست و اسدی گوید
فانه تپاست یعنی چوبکی که در شگافه نهند تا محکم
کنند کذا فی زفانگویا -

فتح باده - عاشقی است که بدان فرج زن آماسد
و چون سر مو شود تشبیه آماس فتح باده نیز گویند
کذا فی القنیه -

فتنه را انجا و سال یابان انبان یا فتنه سرای
فتنه را گوشه نشین خلوت گیر یافته -

فدرود - بالفتح چیزیست مانند بوریا که از شاخ
خرما بسته کنند و بالای سقف خانه نهند -

تا گل در درون نهفته -

فرازنده - بالفتح یکم و چهارم بالا کننده کذا فی القنیه
از قیاس تقاضا کند که چهارم مکسور باشد -

فراسوده - یعنی فرسوده -

فراسته - بالفتح پروانه چراغ و بالفتح سه یکینه
و مکینه جانوریست که بآن خاک بر وبند -

فراهمه - بفتح یکم و سوم بنا و روش و درووت -

فرهمه - مثله کذا فی زفانگویا -

فرخشه - بفتحتین نانی که از نشاسته یا لوزینه سازند
تا از رشن قطعه قطعه شوند که جمیع آن قطایف است -

فرخنده - بفتح یکم و سوم مبارک -

فرزوب - بوزن غرغره چوبی که پس در نهند
تا دیگری باز نکند و در زفانگویا بزای معجمه نیز هست -

فرزانه - استوارکار که بتازیش حکیم خوانند

فرستاده - رسول خواجه نظامی فرماید بیت
فرستاده خاص پروردگار پذیرنده حجت استوار -

فرسته - بکسرتین پیغامبر کذا فی لسان الشعرا
و در شرفنامه است فرستاده پیغمبر و رسول -

فرسوده - سخت کهنه و ریزیده شده و ذلیل نیز

فرشته - بکسرتین روحانی علوی فرشته با لیا
نیز گویندش -

فرغانه - بالفتح سرود و شعبه نهاوند و نیز نام شهری -

فرفته - مختصر فریفته -

فرغر - بوزن غرغره جوی باشد و ریزیده که
تنگان در رشته سحیده گردانند هندش کلری گویند

فلک ساده - عرش و کرسی -
فنوده - بمعنی فریفته و مغرور -
فواره - چیزی که در میان حوض خرد بقد آدمی ستون از سنگ و یا از چوب و یا از مس میان خالی بر پای کنند و از زیر آن آب جاری آرند و از غلبهٔ آب از میان آن ستون آب بالا جهد و در حوض افتد -
فوته - با واو فارسی و یا موقوف ازار نا دوخته
فیلافه - بالفتح نام زنی که امیر ولایت برشح بود و آنرا نوشابه نیز گویند -
فیروزه - جوهریست مبارک قیمتی سبز و ام نامیت شهرت و بامداد که چشم بران آید روشنی بیفزاید و کیفیت آن در لغت فیروزج گذشته است
فیله - بالفتح رخساره و پایه نیز گویند کذا فی شرفنامه

	باب الیاء	
	فصل فی العربی	

فالی - فال گوی -
فانی - نیست و بمعنی منعدم نیز استعمال کرده اند چنانچه میگویند دنیا و آنچه در وست فانی است
فتوی - با الف مقصوره معروف است با لضم نیز خوانند
فحوی - بمعنی سخن -
فرحی - معروف -
فی - بالفتح سایه پس از زوال خراج و غنیمت را
فدائی - کسی و چیزی که آنرا فدا کرده باشند و فدا استی کذا فی شرفنامه و در قنیه ذکر یست

فدائی بالکسر آن دزد که نقب زد بهلاک جان کسی در آرد و بنا بر این خنجر آهن گویند -

	فصل فی الفارسی	

فری - بالفتح با یای فارسی فربه شد لاغر -
فرزانگی - با کاف فارسی حکمت -
فرسائی - امر فرسودن چیزیکه سوده ریزیده کنند
فرشته سپهری - اسرافیل علیه السلام سکیاضا فت و بفتح واو چون فدائی بمعنی فرشتهٔ معور فانیستی -
فرموشی - مخفف فراموشی -
فروتنی - تواضع -
فرو مانی - بالفتح با واو و یای فارسی یعنی درمانی و بسته زبان گردی و متحیر و عاجز شوی -
فرهی - افزونی -
فرهٔ ایزدی - یعنی شکوه خداوندی -
فستقیطی - ساز مطربان -
فش کردن ماهی یعنی فشردن ماهی و انداختن آنچه درون آنست و چیسان گوش ماهی گوئی فلک محکم کرده است -
و معنی این از لغت ماهی پاگندن ست -
فیروزی - روائی حاجت و ظفر و فتح -

	کتاب القاف	

القاف الستغنی من الرجال یعنی قاف الکر مردمان و بحساب ابجد صد عدد -

	باب الالف	
	فصل فی العربی	

قبا - بالفتح والمد معروف جامه‌ایست که بپوشند
قرنا - زنی که او را قرن باشد یعنی در فرج او
مانعی باشد از رفتن ذکر خواه غدد و باشد
یا گوشت یا استخوان -
قضا - حکم خدا در ازل و بعضی گویند قضا
در مرتبهٔ اجمال است و قدر در مرتبهٔ تفصیل -
قطا - سنگ خوارک -
قفا - پس گردن و نیز بمعنی سیلی آید چنانچه
گوئی از وی قفا خوردی -
قلیا - شخار و این را قلیه استعمال کرده‌اند

فصل فی الفارسی

قبهٔ سبز و قبهٔ اربیما و قبهٔ مینا - آسمان -
قرا - بالکسر منجنیق -
قرمانا - چوب باریک یعنی زرد و بعضی
گویند اسم باشد کذا فی القنیه -
قسطا - بالضم نام حکیمی صاحب کتاب
وقیل نام کتابی در احکام دین آتش‌پرستی که
بوقا حکیم ساخته -
قلب ربا - یعنی ایر که یعنی آن زره ست
قلب شتا - آتش -
قلب شرقا - یعنی اقنع که معنی آن قانع است
قلما - بالفتح فلاخن -
قلولا - بالفتح فانه یعنی ابله -
قلیسیا - بالکسر همان اقلیسیای مذکور -
قندیل ترسا - یعنی آن قندیل که ترسایان

و بعضی خود لیش سوزانند -

باب الباء

فصل فی العربی

قاب - اندازه و خانهٔ کمان میان سیه و خم گوشه
قاتل الکلب - کرنب و شبثی کذا فی القنیه
قالب - کالبد -
قرب - بالضم نزدیکی و بفتحتین نام مقامی ست
قرقوب - بالضم نام مقامی ست که آنجا جامه
خوب بافند -
قریب - نزدیک و خویش
قصب - بفتحتین نی و جامه که از کتان باریک
سازند و حریر و گوهر هم. و بالضم [illegible] قصبه گردن
و بمعنی روده و شتالنگ و مسیان هم آمده است
سبیل استعاره -
قصب الجیب - بفتحتین نوعی از خرما و قیل
نوعی از نیشکر و قیل نوعی از شیرینی منسوب از میان این
علیه الرحمة والغفران کذا فی القنیه اما میان شیخ
بسیار قوانم نقل از زبان این بنده که نیشکر و نبد
که قصب الجیب آنست که شوهر هر زن را و زن هر
شوهر را گل آکنده بیند که در سفید لباسی نا مند
اما این معنی مناسب مقام یافته نمیشود -
قصاب - بالتشدید نای زن و گاوکش -
قضیب - بالضاد بچه ابر و شاخ و شاخ باریک
و شمشیر باریک و ذکر آدمی و جز آن -
قطب - آن ستاره که میان بنات النعش است و فرقد است

قافله رفته است و آن معنی که در قنیه گفته است
شاید از آن قافله سالار مراد باشد گفته اند لیکن
لفظ سالار از آن ثابت نشد که اقتباس سهواً —
قاقم آرند — یعنی روز آرند —
قادر ده — نام علم الٰهی —
قباد — بالضم نام پدر نوشیروان که حلوان
و کازران بنا کرد و چهل سال در ملک ایران یعنی
پادشاهی داشت و بزرجمهر پدر بزرجمهر که سوفرا
نام داشت وزیر او بود و قتیل نام درختی است
با خار شتران او را بخورند مگر آن سال که باران
نبارد و کثیر و جمع او ست معنی اخیر از زفانگویا است
قبا تنگ شد — با کاف فارسی یعنی طاقت نماند
و در علم خانهٔ اقبال یعنی طاقت نماند تمام
سپری شد کذا فی المؤید و ثلثنامه کنایه از دنیاست
قبالت سپهر کو ده — ای قبا است چون جامه
سپهر که در بر آفتاب وقت بر سر جیب فرو برد —
قدح لاجورد — آسمان —
قرص خورشید در سیاهی شد یعنی آفتاب
فرو شد و سیاهی پدید آمد
قرص گرم و سرد — یعنی آفتاب و ماهتاب
قرص شده — نام موضعی و او فارسی
قراغند — نوعی از سلاح که هنگام جنگ پوشند و پیش
و کنند با روی قریب یکدیگر سپکیناً افند استیم
خشنام و روحی آکنند کذا فی شرفنامه
و بسبب آن را سیاحت نامند و در هنگام جنگ سپاهیان زرس

و در زفانگویا بمعنی طاقت است و این لغت نبطی است
قراگند — بالفتح با کاف فارسی شکله —
قضای بد — ناگهان
قطره دزده — ای دزدنده قطره و نیز کنایه از
ابر است که آن از دریا قطره می دزدد —
قلم در کشید — یعنی محو کرد —
قلقند — بفتحتین یعنی زاک سپید کذا فی القنیه
قند زا آرند — ای شب آرند —
قید بند — تاج سار —

باب الدال
فصل فی العربی

قنفذ — جانوری است که آن را خارپشت گویند
و هندی ساهی نامند اما در تاج بالضم نوشته است

باب الراء
فصل فی العربی

قاسر — نام دارو ئی است که از نورهٔ عجمی
استعمال کرده است کذا فی شرفنامه
و در فرهنگ علی بیگی مذکور است که قار سیاهی را
گویند و در ادات نوشته قار نام دارو ئی است
و فی التاج القار قیر و در ختی است —
قاصر — کوتاه —
قاهر — قهر کننده —
قبر — گور —
قتار — بالضم با تا قرشت بوی بریان و بوی دیگ
قتاد الحکاره بالکسر و التشدید عیار و شتی —

تُقار ـ بالضم گوسپند گشتن کذا فی القنیه ـ
قدر ـ بالفتح اندازه و لیلة القدر معروف است
و هی التی یقدر فیه الاشیاء و نظر و قدر بمعنی
مرتبه نیز مستعمل ست و بتحقیق اندازه هر چیزی که
در ازل شده و بعضی گویند حکم کلی ازلی را قضا
گویند و حکم جزئیات را قدر یعنی قضا در مرتبه
اجمال و قدر در مرتبه تفصیل استعمال کرده اند
و بالکسر دیگ ـ
قُدار ـ بالضم و تخفیف دال مهمله نام مردی
از قوم ثمود بوده که ناقه صالح علیه السلام را پی
کرده بود و او را احمر ثمود نیز گفتند ـ
قرار ـ آرامگاه کذا فی التاج اما مستعمل
بمعنی آرام است ـ
قمرقانه ـ بالفتح شهر روشن آواز و در شرفنامه
بمعنی کبوتر بغدادی مسطور است ـ
قشر ـ بالکسر پوست هر چیزی و جامه ـ
قصیر ـ کوتاه ـ
قطار ـ بالفتح گروه شتر ـ
قطمیر ـ بالکسر پوستی که بر استخوان خرما باشد و
نام سگ اصحاب کهف ـ
قعر ـ بالفتح مغاک ـ
قمار ـ بالکسر بازی کردن و بازی و چیزی
باختن و گرو که در برد و چیز آن میان شود و در
شرفنامه است قمار شهریست اما در هند متاع و
عود قمری و طاؤس و عنبر بود و هم در شرفنامه

گوید مهربن بمعنی قمیر هم آمده است ـ
قمر ـ ماه کذا فی التاج و در تحفه نام کوهیست قمر
نام چشمه آبی که در ولایت خرگوشان بود و پیلان
آنجا برای آب خوردن می آیند و در صراح است
که از سه روز تا آخر ماه قمر است و پیش از سه روز هلال
و در شرفنامه است از شب چهارم تا سیزدهم
قمر گویند و نام ملایان ـ
قمطر ـ بوزن اصغر آنچه خط و رقعه در ان نهند کذا فی القنیه
قنطار ـ پوست گاو پر از زر ـ
قهار ـ شکننده کامها ـ
قهر ـ شکستن کام و در صراح بمعنی قیر و شدن است
قیصر ـ بالفتح پادشاه روم را گویند ـ
قیمور ـ بالفتح شهریست ورای چین و بکنار
دریای اخضر کذا فی الادوات و در عجائب البلدان
مرقوم است که دریای هندکوهی است اگرچه
این لغت عربی یافته نشده است لیکن هر چه
صاحب فارسی نهاده است هم در فصل عربی آورده
قیر ـ بالکسر معروف کذا فی الصراح و در شرفنامه
قیر سیاه و قیر بمعنی سیاهی است که در شتر کنند بالفتح

فصل فی الفارسی

قراسمر ـ نوعی از پرندگان نیز که بدان شکار کنند
رنگ سیاه دارد و نام شهریست ملک قطاه پادشاه [illegible]
کذا فی الاصطلاح [illegible] شهر هم می گویند
و کنایه از شب هم هست که در مقابل روز است
قرص زر ـ [illegible] آفتاب است ـ
قراچور ـ بمعنی شمشیر است و گویند شمشیر دراز

قفهر - نام دارو ئی ست که آنرا کشوث خوانند

قفاهیر - بیرون مشاهیر رومی خوب کذا فی فرهنگ فخر قواس -

قلب - جر دشتی یعنی رشتہ سپید کذا فی القنیه

قلقطار - زاک زرد -

قلعه بند - نام قلعه ایست در شیراز بالای کوه کذا فی فرهنگ علی -

قلندر - آنرا گویند که او با تجرید و تفرید از کونین منشی باشد

فصل فی الترکی

قترا - اشتر -

قدآور و قداور - کابها بالفتح راهبر و قیل سواران که بیرون لشکر باشند محافظت را و هند چوکی نامند و نیز هر دو لغت بازار شحنه هم آمده ست

قندهار - بالفتح نام شهری از ترکستان زمین منسوب بخوبرویان -

باب الزاء
فصل فی العربی

قرباز - بفتح و التشدید معروف که هند سفر امند

قفاوز - برقع ها -

قفز - جستن -

قمز - مرو فرومایه -

قفیز - ریگ پشته خرد -

قهز - یک نوع جامه -

فصل فی الفارسی

قامز اندازیس یعنی قامز دانه بازی اصطلاح -

قمری روز - روشنائی صبح صادق -

قندز - بضم یکم و سوم نام ولایتی ست و نیز پوستینی ست که کسوت سلاطین و ملوک بیشتر از جدو و ظلمات آرند و در قنیه نه کور ست جانوری ست کوتاه از سگ و در ترکستان و نام شراب -

فصل فی الترکی

قاز - جز نهه بست آبی سپید که اندکی پر و در لسان الشعرا معنی آن بط نوشته است -

قیقاز - بط سپید -

قمز - بالضم گران بها -

قیز - دختر

قیغز - بغیم

قداوز - همان قداور مذکور -

باب السین
فصل فی الفارسی

قاس - اندازه کذا فی التاج و در شرفنامه یعنی ابر مرقوم ست والله اعلم بالصواب -

قابوس - کنیت نعمان بن منذر -

قبس - پاره آتش که از جائی برند -

قدس - پاکی و در اصطلاح الشعر ست قدس زمین بیت المقدس -

قدوس - پاک -

قربوس - بالضم پیش کوهه زین -

قرطاس - بالضم و الکسر حرف تیر و کاغذ -

قساس - نام کوهی ست که ازان تحقیق آرند

کذا فی عجائب البلدان و فی التاج جبل بنی اسد

قوس — بالفتح کمان و نام برجی و بالضم صومعهٔ ترسایان۔

قیاس — بالکسر اندازه کردن و برابر کردن اینها یکی را با دیگری و گمانها۔

قسیس — بالکسر دانای ترسایان و دانشمند و قسیس نام ترسایان

قیس — بالفتح اندازه و نام عاشق لیلی که او را مجنون خوانند و نیز کرسی که اکره را قیس قبیل صاحب گفتندی کذا فی شرفنامه ابا و در تاج بمعنی سختست بکسر قاف مکتوبست و در قنیه قیس بالفتح نام عاشق

فصل فی الفارسی

قباس — بالضم آفتاب۔

قبله‌گاه مجوس یعنی آتش۔

ققنس — همان ققنس۔

ققنس و ققنوس — بضم یکم و سوم نام جانوریست خوش آواز که در منقارش صد و شصت سوراخ دارد و هزار سال بزید چون هنگام موت قریب برسد هزار پشتواره هیزم جمع کند و منقار با برنشیند از هر سوراخ آوازی لطیف و دگرگون برآید و از سماع آن آوازها مست گردد و از غایت مستی پر زدن گیرد چندانکه از پرهای او آتش خیزد و در آن هیزم افتد و با هیزم هم سوخته گردد و خاکستر شود و چون باران بارد حق تعالی از آن خاکستر بیضه پیدا آرد و از آن بیضه باز مثل آن جانور بیرون آید و آن را هزار آواز نیز گویند و در منطق الطیر مندرجست که وی از خدا گرفته آمد صد سوراخ در منقار اوست و طاقت ماده ندارد و علم موسیقی از آواز او گرفته اند چون موتش رسد مواز ده صد پشتواره هیزم جمع کند و از آن ثقبها منقار آوازهای لطیف بر دارد بسیار جانوران از آواز او حاضر آیند و اکثری از آنجمله بمیرند آخر الامر از بال او آتش جهد و از آن هیزم افتد با هیزم هم سوخته خاک شود و از آن خاکستر بیضه پدید آید باز مثل آن جانور شود۔

قلقدیس — زاک سرخ۔

قامیدس — همان اقامیدس که گذشت۔

قندس — قنزان که بهندوی قندا فی نامند۔

قیندروس — نام مردیست۔

قیلموس — هوشیاری۔

باب الشین

فصل فی العربی

قریش — نام قبیله ایست از عرب که حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم منسوب بدوست۔

قلاش — مجرد از هر دو عالم و لوند و بی ننگ و نام

قماش — بالضم رخت و متاع خانه۔

قوش — بالضم مرد خرد اندام کذا فی الصراح و در شرح اللغات مذکورست اسپ و شتر که بپهلوی سوار کشند و آنرا جنیبت نیز خوانند۔

فصل فی الفارسی

قاضی اوش — با واو فارسی یکی از خواهندگان که بلطائف الحیل کسب کردی۔

قلتبش — یعنی شیر

قلقاش — بالضم رستنی ست چون کدو و شرنه کز زیر زمین باشد و از ان ناخورش پخته میخورند و بهندار دی گنگیان نامند۔

قلماش — بالضم بیهوده و هرزه و یاوه۔

قلمدرکش — ای دور کن و محو کن و خطا مگیر۔

فصل فی الترکی

قرنقش — بالفتح و ماهی بزرگ که نقش منقلب است

قرمندیش — بفتح هر دو قاف برادر کلان

قرندش — برادر۔

قروش — بالکسر نزدیک۔

قیش — خویشاوند۔

باب الصاد

فصل فی العربی

قرص — بالضم کلیچه و قرص آفتاب بهم قرص۔

قرفیص — تخم انجره

قص — سر سینه گوسفند و موی سینه چیدن و موی بریدن نزدیک شدن مرگ

قصاص — بالضم سنگگاه موی و بالکسر کشتن کسی را بدل خونی که ناحق شده

قصص — بفتحتین ن۔

قفص — همان قفس مذکور و در تاج ست القفص معروف کو مجاز بهندی پنجره۔

قمیص — پیراهن و غلاف دل۔

قنص — شکار۔

قوارص — سخنها۔

قیص — سینه و انهاهی مرغان۔

قیص — وندان افتادن از بن۔

باب الضاد

فصل فی العربی

قابض — گیرنده و ترک کننده روزی۔

قبض — مال قبض کرده و غنیمت جمع کرده

قرض — وام و هر چه پیش فرستاده آید از نیکی و بدی و بریدن و گذشتن و شعر گفتن

باب الطاء

فصل فی العربی

قبط — بالکسر اهل مصر

قحط — تنگی سال

قرط — بالضم گوشواره

قراط — تخم هلیله و بالکسر شعله آتش چراغ

قسط — بالکسر صاع و بهره و راستی و داد

شرفنامه معنی یکشلی نیز ست و بالضم دارو است هندی آنرا بهکر مول نامند و فی التاج القسط العود جوز البحر و القسط بالضم عود هندی و عربی بذنافع للکبد جدا و للمغص و الدود و غیر ذلک و بالتحریک یبس فی العنق و قسط لعهد قسطا بالفتح و قسوطا بالضم جار و عدل عن الحق و انتشار فرقه البحر

قط — هرگز —

قطط — بضم یکم وفتح دوم موی جعد کذا فی شرفنامه وفی التاج القطط مرد سخت جعد موی وشعر وگویند که مذکر ومونث درین برابرست —

قماط — بالکسر خرقه که بچه خرد را دران بپیچند وگاهی پاره بند وپای بند بز وگوسفند وجز آن وقت کشتن —

قیراط — نیم دانگ ودر قنیه نیم حبه جو —

باب الظاء

فصل فی العربی

قرظ — برگ سلم که بدان پوست پیرایند ودر طب حقائق الاشیاء مسطورست ونزد بعضی قرظ همین ام غیلان ست —

باب العین

فصل فی العربی

قاع — زمین هموار ونرم —

قاطع — برنده وقاطع طریق راهزن —

قالع — بیخ برکننده —

قامع — کوبنده —

قانع — خرسند —

قرع — کوفتن —

قطع — بریدن —

قطاع — بالضم والتشدید راهزن —

قلع — از بیخ برکندن —

قمع — کوفتن —

قناع — بالکسر طبق [illegible] ومقنعه زنان ای دامنی وطبق که در وی طعام خورند —

باب الغین

فصل فی الفارسی

قلب مغ — یعنی مغ قیمت وتخم مرغ یعنی طعامیست کذا فی شرفنامه —

فصل فی الترکی

قپغ — در —

قتیغ — سخت —

قپاغ — پوشنده وبزرگ —

قنغ — کناره —

قنلغ — بضم یکم وسوم قبیله ایست از ترکان —

قیلقلغ — غمناک —

باب الفاء

فصل فی العربی

قاف — یکی از حروف معجمه وکوه محیط دنیا از زبرجد وفی عجائب البلدان پانصد فرسنگ بالاست وگرد برگرد آب دارد وچون آفتاب بران تابد شعاع سبزی بر آب آید وپس منعکس شود وآسمان لاجوردی نماید والا رنگ آسمان کبود نیست بلکه در نهایت صفاست ودر قنیه قاف زنی زند —

قحف — کاسه دماغ کذا فی التاج ودر شرفنامه است القحف استخوان بر دماغ

قذف — نکوهیدن وسخن زشت گفتن

قرقف — بفتح خمر وقرقف می کذا فی الصراح

و در شرفنامه هست قرقف بالفتح و بتابان هر دو شماس کتاب ترسایان و آن سه اند

قطائف نام حلوائی ست

قطف خوشه خرما و میوه پخته

قطیف نام موضعی ست

فصل فی الفارسی

قالی باف جامه باف را گویند

فصل فی الترکی

قف بالضم پر تیز

باب القاف

فصل فی العربی

قاق مرد بغایت دراز و احمق و آنچه بچگان بدان بازی کنند کذا فی اصطلاح و در شرفنامه یعنی گوشت خشک نیز ست

قلق بی آرامی و قلجان

قیق بکسر القاف ریسمانی درشت و در ادات یعنی نعره بلند است و در شرفنامه در لغت ترکی آورده هست و فی الصراح القیق [illegible] اداة [illegible] للسقا و بالکسر الاحمق الطائر و الجبل المحیط الدنیا

فصل فی الفارسی

قنق بفتح یکم و کسر دوم ترشی [illegible] کذا فی شرفنامه و بمعنی مهمان کذا فی القنیه

فصل فی الترکی

قپچاق بالضم و سوم فارسی نام بیابانی و نیز اصلی ست ترکان را که ایشان را قپچاقیان و یک نفر قپچاقی و نیز قپچاق گویند و نیز قفچاق هم درین لغت ست

قنداق بالضم [illegible] کرده

قیراق ویران

قیزلنچق شیر و کنجشک

قیسق میوه و بفتح یکم و سوم شکر را گویند

قلیق سندره

قیزق کنیزک

قشلاق بالکسر خانه گرم که برای زمستان سازند

قراپشق گوش

قیرق پادیان

قیرق وصم

قیتق نعره آواز بلند مهمان و قاق

قیق کوهی ست محیط بدنیا

باب الکاف

فصل فی الفارسی

قاضی فلک مشتری

قبه فلک شمس

قناب کتاب قنل کبرک قنق کلک

قنق کرک و قرک کر قنک کرک کلمه مرکب بمعنی آنست که مهمان می آید کذا فی شرفنامه

قراغوک گوشتابه

بتو فرزند شایسته ارزانی خواهد فرمود که سید اولاد آدم صلعم از نسل او باشد بعد از انقضای مدت پنج سال از قتل هابیل بقول جمهور شیث متولد شد و بعد قتل هابیل صد سال آدم علیه السلام زیست و همیشه غمگین می بود گاهی خنده نکرد۔

قاقل ـ بضم سوم دارویی که از آن عبیر سازند

قال و قیل ـ مشابه۔

قال و دال ـ یعنی قولی و دلیلی۔

قابل ـ سال آینده و نیز هر که صلاحیت داشته باشد گویند که قابل ست یعنی شایسته است و نیک بخت

قایل ـ گوینده و نام دریایی ست که از آنجا مروارید بسیار آرند کذا فی الکشف و قبیل بفتحتین انام شناسی مرد و زن و بالفتح پیش و بکسر یکم و فتح دوم بمعنی نزدیکی و طرف چنانچه گویی از قبیل فلان چنین گفتم۔

قبول ـ بادی که از پس پشت آید چون روی بقبله کنی و بمعنی قصد خوب و نیز پذیرفتن۔

قبیل ـ جماعت مردان از گروه مختلف که از سه کس زیاده باشد۔

قتل ـ دشمن را کشتن و بالکسر دشمن که جنگ کند۔

قتال ـ بالکسر جنگ و بالفتح والتشدید بسیار کشنده۔

قتیل ـ کشته۔

قرنفل ـ بفتحتین و ضم چهارم نوعی از خوشبوی هاضم طعام و ... کشاینده و بهندی لونگ گویند شکوفه درختی ست که از قصار بلاد هند آرند۔

قفل ـ معروف۔

قل ـ بالضم شراب کذا فی فرهنگ علی بیگی و معنی لغوی بگوست و نیز آواز ریختن شراب از صراحی و هر که این را بمعنی شراب گفته است هم بدین مناسبت۔

فصل فی الفارسی

قلب اقبال لابقال

قلقل ـ بضم هر دو قاف هر سبک خیز و اسپ سریع رفتار و نیز آواز صراحی که هنگام شراب در پیاله ریختن آید و معنی قل بگو باشد پس قل قل ای بگو بگو و در زبانگو یاست قلقل بضم اول و بمعنی شراب نیز آید۔

قنبیل ـ بوزن زنبیل دارویی ست که بهندی کنبیله گویند۔

قندیل ـ بالکسر معروف که برای روشنایی در مساجد و جز آن فروزند از شیشه صاف شود و درون آن فتیله سوزند و باد کشته نمیشود۔

قیطال ـ بالکسر نام پادشاه روم که اسکندر او را اسیر کرد و باز فرا خت و ولایت بدو داد

فیل ـ یعنی آن قوم که برای تخریب کعبه فیل آورده بود و فیل گفتار دو در شرفنامه بمعنی بیابانی

قیفال ـ رگی ست در دست که فصد کرده شود

فصل فی الترکی

قزل ـ بفتح یکم و کسر دوم شیر و نیز نام پادشاهی که ممدوح ظهیر فاریابی بود که آن را قزل ارسلان گویند۔

قل - بالضم غلام -

قیل - اسپ توسن -

باب المیم

فصل فی العربی

قادم - پیش کوهه پالان و از سفر باز آینده و قادم الانسان سر -

قاسم - قسمت کننده و نام مردم -

قاقم - بضم قاف دوم معروف کذا فی التاج و در شرح نصاب است قاقم جانوری از پوستینهای نفیس که قیمتی باشد ملوک و سلاطین از وی [illegible] و در زفانگویاست قاقم اس -

قائم - پاینده و استاده و میزان قائمهای از [illegible] رست و قائم السیف دسته شمشیر و قائم العینین آنکه چشمش برجای باشد و نه بیند -

قدم - بفتحتین پی پای یعنی از روی [illegible] و نیز سابقه از خیر و شر و نشانه نیکی و سابقه نیکی و پی و اثر. قدم بضم و بضمتین پیش رفتن و بالکسر پیر شدن و دیرینه و پیش رونده -

قدوم - بالفتح تیشه و از سفر باز آمدن -

قرطم - تخم معصفر -

قسم - بالکسر بهره و بفتحتین سوگند -

قسام - بالفتح والتشدید آنکه مال بخش کند و قسمت کننده -

قشم - [illegible] یعنی اخیر و [illegible] و در قنیه است قشم بفتح یکم و سکون دوم خوردن [illegible]

قضام - چیزی از خوردنی -

قضم - بالفتح و سکون ضاد معجمه خوردن سگ طرف دندان و به دندان پیش چیزی خوردن و بفتحتین شکسته شدن و بفتح یکم و کسر دوم شمشیر کهنه و دست شکسته -

قضیم - بالفتح چوب شکسته که ستور آن را می خورد و پوست و کاغذ سپید و قیل سیم -

قلم - خامه تراشیده و تیری که بدان قمار کنند و ریاح سکت کارد و نیز چیزیکه بدان قسمت کردند در جاهلیت یعنی بریده و نیز استعمال میکنند بدین که مناسبت خامه بریده است -

قلزم - دریا و چاه بسیار آب و نیز نام قلب دریا قلزم را قلزم میگویند بدین که هر که بدان سفر آید غرق گردد مشتق من القلزمة وهو الابتلاع -

قمقم - بوزن قلقل آفتابه و بالش

قمقام - دریا و کار بزرگ و سردار -

قوم - گروه مردان -

قوام - بالکسر بقا و ثبات -

قوائم - پایها -

قیام - بیان قوام -

قیوم - پاینده -

فصل فی الفارسی

قرم - بوزن و معنی قلزم -

قلب انجم - یعنی مریخ که معنی آتش پرست است کذا فی القنیه -

تجانیست —

قرین — یار و مصاحب و لقب قرینان امیر المؤمنین ابوبکر و عمر —

قُطن — بالضم پنبه —

قطران — بفتح اول و کسر سوم جامه سیاه دوزخیان کذا فی القنیه و در تاج ست آنچه در شتران گرگین مالند و قدم تحقیق پارسیان کطران گویند بالکسر و قیل بالفتح نام شاعریست در شرفنامه مذکور است قطران مدینه بود عظیم در مغرب بنا کرده شیث بن آدم علیهما السلام و در آنجا قومی بت پرست بودند و صنمی بود از زبرجد سلیمان علیه السلام دیو را فرستاد که نام وی قنطلس بود تا آن قلعه را برکند و بر دوش گرفته پیش حضرت سلیمان آورد —

قندران — بفتحتین خریطه عطار —

قمقان — عدد بسیار و دریا و مهتر و کار بزرگ و کنده و سپش ریزه و خرده —

قیروان — کاروان کذا فی التاج و در شرفنامه است نام شهریست در مغرب و هم مشرق را گویند و هم مغرب را —

قیطون — نام مردی کذا فی القنیه و در تاج گفته که گنجینه است —

فصل فی الفارسی

قاآن — پادشاه چین را گویند و خاقان نیز خوانند و از امیر شهاب الدین حکیم کرمانی سماع است که یکی از فرزندان چنگیز خان کذا فی شرفنامه —

قابون — بیرون داشت —

قاضی صاحب طیلسان — قاضی گردون مشتری —

قافیه سنجان — شعرا —

قاآن — همان قاآن —

قانون — اصل و رسم و نام کتابی در علم طب از مصنفات ابوعلی سینا و نیز نوعی از مزامیر که بغدادیان و آن سه گوشه است این لفظ اگرچه در عربی مستعمل است اما عربی نیست —

قانون نجم آسمان — مریخ —

قبا تنگ شدن — کنایه از بیطاقت شدن —

قبه زرین — آفتاب —

قبله زردشتیان — یعنی قبله دهقان است که کنایه از قبله زردشتیان است —

قبله زردشتیان — مشعله —

قدرخان — نام پادشاه سمرقند و چین —

قدسیان — روحانیان —

قد الف چون میم کردن — کنایه از مراقبه —

قدم از جان پیش آوردن — کنایه از ترک جان گفتن —

قدم افشردن — کنایه از ثابت قدم بودن —

قدم بر سر کار خود نهادن — کنایه از مطلب و مقصد و مراد خود گذاشتن باشد —

قد شکن — کنایه از تنبیه ساختن و با نقر آمدن از کاری —

قراخان — نام پادشاه هند که معاصر سکندر بود و نیز نام مبارزی از توران از افراسیاب بود —

پدید آید کذا فی الصراح —

قیدو — پادشاه مغلان —

قیدو — فزوده والله اعلم —

باب القاف

فصل فی القاف

قوه — طاقت —

قابله — ماما؟

قاروره — شیشه —

قاعده — پایگاه و بنیاد و دستور و زن نشسته کذا فی التاج والشرفنامه و بمعنی قاعدین نیز آمده

قافله — کاروان آینده —

قافیه — قفا و قافیه شعر و سمیت قافیة لانها تقفو اسائر الکلام والعرب یسمی البیت من الشعر قافیة و ربما یسمی القصیدة اخری ای هر حرفی که بتکرار می آید در آخر مصراع و یا آخر بیت و در فارسی بالای ردیف نیز قافیه می آید و اگر ردیف بغیر قافیه آید معیوب باشد —

قامه — بالای مردم ایستاده و نیز تکبیر که مؤذن گوید بجای فریضه —

قائمه — یکی از پای های ستور —

قبض الخارجه — شکل چهارم علم رمل —

قبض الداخله — شکل سومین آن —

قبه — خرگاه —

قبضه — چندانی که در کف گنجد —

قبله — بالکسر گفته سمیت لان الناس یقبلون الیها فی صلوتهم و جهت و بالضم بوسه

قبیصه — بضم و کسر و فتح و دوم حلوای نشاسته —

قبیله — جماعتی از یک پدر —

قتاده — بالفتح درختی خارناک و نام مردی و در قنیه است خار مغیلان —

قحبه — زن بدکاره بلغت اهل یمن یقال امرأة قحبة ای فاجرة کذا فی التاج و در قنیه است قحبه و قحی

قدره — توانائی و رجل ذو قدره ای بسیار قدرت

قره — بالضم والتشدید روشنائی چشم کذا است شرفنامه و در تاج است القوة کل شیء قوت چنانک و نیز در تاج است در لغة القدره تصغیر القوة و هی ناقه تؤخذ من المقسم قبل قسمة الغنائم فتنحر و یصلح فیاکلها الناس یقال لها قرة العین —

قرابه — خویشان و خویشاوندی و هو فی الاصل مصدر القرابة و قرابه کذا فی التاج و در شرفنامه بمعنی معروف مشدد و مرقوم است و نیز قرابه آوند شراب را گویند —

قراضه — ریزه زر و در تاج است القراضه آرایش پاره و زر می از آن زرگر —

قربه — بالضم خویشی و نزدیکی —

قرطه — بالضم معرب کرته —

قرعه — زننده او را باشد و در قنیه است قرعه چوب فال از شیخ محمد خضری مسموع است قرعه از آن استخوان باشد و باشد نیز و در آن نقشها می کشند هر رقم که بیرون آید بر قیاس رمال تا از اشکال رمل میکشند

و از آن چوب هم می باشد و در عرب قرعه
بطریقی دیگر اند از نه جماعتی که نشسته باشند
چند کسان از ایشان مشت بند و انگشتان خود
همه یکبارگی بگشایند کسی یک گشاید کسی دو کسی سه
کسی چار کسی پنج هر پنج آن همه را جمع کنند
و بر مردمان حاضر مجلس بشمارند و به هر که عدد
منتهی شود قرعه بنام او شود و این نیز از میان
مجمع خضری سماع ست ۔

قرفه ۔ پوست چیزی و پوستی که در دارو
کنند کذا فی التاج و در قنیه است درختی که طعم
او چو قرنفل باشد بعضی گویند پوست درختی که
بدار چینی ماند ۔

قریه ۔ ده و خانهٔ زنبوران ۔

قریحه ۔ طبیعت و آبی که از چاه بدر آورده باشد

قرینه ۔ راه تمامی و زن منکوحه و بمعنی علامت
نیز مستعمل ست ۔

قساوه ۔ سختی دل ۔

قسمه ۔ بهره ۔

قصه ۔ بالکسر و التشدید امر و حال و سختی که در
دل آدمی بود و میخواهد اظهار آن و در استعمال
حکایت دراز را گویند ۔

قصیده ۔ شعر که از جهت کسی گفته باشند
کذا فی التاج و در اصطلاح فضلا شعری مطول را
گویند تا بیست یک بیت را شعر نامند چون از آن
زیادت باشد قصیده خوانند ۔

قضیه ۔ خبر و حکم کذا فی التاج و در اصطلاح
بمعنی حادثه آید ۔

قضاعه ۔ سگ آبی یعنی قندز کذا فی زفانگویا

قطره ۔ معروف یعنی سرشک باران و مانند آن
هندش بوند نامند ۔

قطعه ۔ پاره از چیزی و نیز دو بیت بیش باشد
که دران مطلع نباشد همچو غزل سر بریده نماید ۔

قطیفه ۔ گلیم شب پوش کذا فی شرفنامه و در
زفانگویا ویم لعل و آن پشمینی ست که در یمن
سازند اما اینجا قطیفه از شهر و بلاد بدست می آید
فرنجی و فرنگی نیک باشد قطیفه یک روی باشد
نیز رگهای ابریشم که دران می باشد بدان واسطه
بغایت نرم میشود و آن بر رگها چسپیده می باشد
و هموار ۔

قعده ۔ نشستن و مرکب بمعنی اخیر در بعضی
نسخه بالضم ست و در تاج ست القعده بسیار نشیننده

قفه ۔ کالادان کذا فی القنیه و در تاج ست
سبد گرد و گرده بر مثال کدو ۔

قفاخیره ۔ بر وزن سراسیمه روسی که تبار خویش
و به خواند این بمعنی از میان ابن قاضی نظیر الدین
گنبه می نقل میگیرند کذا فی القنیه و در فرهنگ علی بیگی
با ها هوز کورست بمعنی خوبروی و در فرهنگ فخر قواس
بدین معنی قفاهیر بوزن تباشیر با ها هوز و بغیر ها
اخیره است اما در نصاب بعضی گویند که حیره بزبان
بخارا بمعنی قفاست مجموع یک لغت نیست و بعضی

گویند که مجموع یک لغت ست بمعنی رومی اما باین وزن لفظ عربی نیامده است مگر آنکه بگویند عجمی ست لیکن در عربی مستقل شده است —

قفازه — دست موزه —

قله — بالضم والتشدید سرکوه و سر مردم و برتر چیزی و سبوی بزرگ و در فرهنگ فخر قواس قله بهشت را گویند اما اعراب اصلاً بیان نکرده —

قلانه — بالضم والتشدید بتخفیف کنیزک که بهانه جوی بر ده نامند —

قلاده — معروف یعنی آنچه درگردن بندند —

قلعه — بالفتح معروف یعنی حصاریکه بالای کوه باشد

قلقله — بفتح هر دو قاف آوازی که هنگام پختن از دیگ قلیه برنج و امثال آن آید و بعضها آواز صراحی شراب کذا فی شرفنامه و در تاج ست القلقله بانگ قفل و کلید

قلیه — معروف و بمعنی شنجار نیز آید اما در تاج بمعنی شنجار قلی نیز آمده است و در قنیه است بعضی گویند که کنایت از مسکرات ست —

قمره — یعنی قمار —

قمه — نیز سر مردم —

قناعه — معروف یعنی راضی شدن بهره رسد

قنه — بالضم سرکوه —

قنیه — بالکسر مایه قنیه بوزن و قنینه آوند شراب کذا فی شرفنامه و در غوائد بمعنی صراحی و جام ست و در صراح قنینه بالکسر والتشدید شیشه —

قوه — نیروی —

قواره — آنچه برکانند و جیب کذا فی شرفنامه و در تاج ست القواره البطیخ پیه کاه و خربزه ازین معلوم میشود که آنچه می برند از جیب آنرا قواره نامند و در تاج ست بالضم والتشدید معرب ست اما در شرفنامه اعراب اصلاً بیان نکرده است لیکن خاقانی محقق استعمال نکرده جائی که گفته ع سر سرده قواره را ز هر کند بساحری + در موائد الفوائد معنی این چنین گفته یعنی دو ناخن خود را در کمال خوشنوازی مانند زهره سازد ازین بیتی دیگر معلوم میشود که قوازه انگشتان را گویند چنانچه گفت ع ماه شب چهارده بر سر هلال شین + بر شکمش قرارها در حرکات زیر و بم ازین ماه شب چهارده ولیره خواسته است و از ده هلال جلاجل که دران می اندازند آن مراد دوا آن جلاجل دیده نمیشود مانند هلال مینماید چنانچه در دمشان در دف وصل میکنند و ازین قوازها انگشتان مراد دارند کذا سمع من الخراسانی و در قنیه مذکور ست قواره پاره قواره قواره است پاره پاره —

قوصره — بالفتح مثل تنگی از برگ خرما سازند و خرما بر کرده بدریاها می برند کذا فی شرفنامه و در تاج ست القوصره جامی خرما از نی و کاک —

قهوه — بالفتح شراب —

قهقهه — خنده با آواز بلند —

قیس صاعده — نام یکی از مردمان عرب —

قیری — و نیز تیر شیر خوار —
قیرتقی — کنند نفس همسایه —
قیقی — کبک —
قیزمی — بره شیر خوار
قیومی — گوسپند —
قینی — کدام —

کتاب الکاف التازی

الکاف لمصلح الامور یعنی باصلاح آرنده کار ها و یکی از حروف تهجی که بحساب ابجد بیست باشد و کاف ساکن برای تصغیر آید چنانچه مردکی و برگک —

باب الالف
فصل فی العربی

کتان لماب — بالفتح والتشدید جامهٔ معروف که هندش سوال نامند —
کرا — جهت —
کسا — گلیم —
کشوثا — بالفتح نباتی ست که بیخ ندارد و بر درخت خار دار و امثال آن که کوتاه و ساق باشد تعلق کند —
کعب الغزا — لغتی ست در کعب الغزال —
کلا — حرفی ست برای ردع یعنی منع کردن و لیس الامر کما زعمت او ردع و تنبیه علی الخطا و نیز بمعنی حقا بود —

فصل فی الفارسی

کارگیا — بالکاف دوم فارسی کار فرما —
کالا — متاع خانه —
کانا — ابله و نادان و چوب جز خوشه خرما و گویند کانا پاره از خوشه خرما و انگور است کذا فی الادات —
کاسه سرنگون مینا — آسمان —
کاسه مینا — مثله —
کاه ربا — صمغی ست از ان درخت و چون بسته میشود آنرا اسپید الکهاربت خوانند آتش در وی زده و در گیرد و خاشاک را بخود جذب کند و هر که کاه ربا را با خود دارد از یرقان ایمن بود و بطبع گرم است چون آنرا بگدازند یا نند روغن شود و گویند در روغن روس چشمه ایست که می جوشد و باد بر وی می آید و بسته میشود کذا فی شرفنامه و در ادات میگوید سنگی ست زرد
کپایا — بالکسر با دوم فارسی خواجه ده یعنی مقدم ده کذا فی شرفنامه —
کبدا — بالفتح کفگیر که بتازیش لجام گویند و بهندیش کهر نامند —
کمها — بضم کاف و بفتح دوم نوع نانی ست که از شکر و گندم پزند و قتیل حلوائی ست که بتازیش ناطق خوانند و در لسان الشعرا کهنا با کاف مضموم و بای مکسور بمعنی حلواست —
کجا — کدام جای و هر کدام مقام و فردوسی در شاهنامه در اکثر مقام و جا بجا بمعنی چه استعمال کرده است و در قنیه است کجا مختصر هر کجاست
کدخدا — خداوند خانه —

کبار - بالکسر بزرگان -
کبیر - بزرگ و بزرگی با جهالت بالکسر بالغا
کبار - بالضم بسیار -
کثر - بالضم والکسر بسیار و چیره شدن بر بسیاری
انشعشین بر درخت خرما -
کحل الجواهر یعنی سرمه که از مروارید و جواهر
ترکیب کنند روشنائی چشم را -
کدر - بفتحتین بیرنگی و تیره شدن و بفتح یکم
بکسر دوم تیره رنگ شدن -
کرار - بالفتح والتشدید نام امیر المومنین علی
کرم الله وجهه -
کسر - شکستن شکسته و زیره که آنرا جبر گویند و نیز
بقیه عدد را کسر گویند چنانچه از درهم نیم و دانگ و
از نیم سوم مثلا کسور جمع و در شرفنامه است کسر
بالضم حرمه و پر چیزی -
کفر - بالضم معروف و پوشیدن -
کفار - بالضم والتشدید کافران -
کلب الجبار - ستاره ایست -
کوثر - بالفتح غبار بسیار و مرد بسیار خیر و نیز
بسیار و اسم نهر فی الجنة و قیل الاسلام و قیل القرآن
و قیل النبوة -

الفصل فی الفارسی

کافر - بیرقان کذا فی شرفنامه -
کار - معروف یعنی صنعت و هنر و پیشه و بمعنی
زراعت کردن هم هست یعنی بکار زراعت کن

و بمعنی جنگ و جدال هم و بمعنی کاشتن نیز استعمال
کرده اند بمعنی سخن هم گفته اند -
کارزار - با رای موقوف یعنی جنگ و جدال
کاروکاریگه نخستین با رای موقوف و کاف هر دو فارسی
در صفت تیر و نیزه و امثال آن استعمال کرده اند
کذا فی شرفنامه اما قول بمعنی آن کار کننده است و
بمعنی خداوندگار نیز آید -
کاشغر - با رای موقوف فارسی و قیل تازی نام
ولایتی است و در شرفنامه شهریست بترکستان و نیز
یک ختن که از نوربا ابن مقنع روشن شدی
و آنرا کاشغر نیز گویند -
کاسه گر - با کاف فارسی نام مطربی که واضع
قول است و نیز در کاسه شفافان آب انداز دو
آنرا می نوازند عجائب سرود و پرده هی خیزد و
بمعنی ترکیب است کننده کاسه -
کاشغر - همان کاشغر -
کاشمر - نام شهریست منسوب بخچه بریان -
کاغذ زر - یعنی کاغذی که بان زر پیچیده
بکسی دهند و نیز آن کاغذ که بر آن مال نوشته
میدهند چنانچه پروانه نیز گرفته -
کاکل قوزبار - یعنی سرو خوشبوی و بر رف بار -
کامگار - با میم موقوف و کاف آخر فارسی
یعنی خداوند مراد و شکار گیر را نیز گویند -
کاندر - کشنده غله که آنرا کمفور نیز گویند -
کان لعبا - یعنی نیاک تو انگر و سخت باهم دار -

کشط بالفتح پوست کندن و جل چارپا برداشتن و برهنه کردن۔

باب الظاء
فصل فی العربی

کظاظ۔ بالکسر از حد بدر بردن و سختی۔
کظ۔ رنجانیدن و در اندوه انداختن
کنظ۔ دشوار آمدن کار بر کسی۔

باب العین
فصل فی العربی

کراع۔ پاچه ستور۔
کرع۔ آب بدهان ستادن

فصل فی الفارسی

کشادن قفاع۔ افتخار کردن کنائی الاصطلاح
کیماع۔ بالکسر سر شیر و خضرات که بهند ملائی

باب الغین
فصل فی العربی

کاغ۔ آواز جنبانیدن کلاغ و زاغ که بهندش کانکالی نامند۔
گریغ۔ بالضم بابای فارسی گریز و گریختن اما در ادات بکاف فارسی ست۔
کنبغ۔ بالضم بابای فارسی گیاهی ست که کمانگران بر بازو می فرو آورده بندند کذا فی شرفنامه
کلاغ۔ بالضم زاغ سیاه و دشتی و بالفتح و قیل بالضم کنگره که بر گرد قبور بزرگان میسازند و آن از سنگ و چوب بود۔

کناغ۔ بالضم و قیل بالفتح تار ابریشم که از دو دیبا زر و امثال آن بافند و کرم ابریشم که آنرا پیله نیز گویند و تنه عنکبوت۔
کنغ۔ بالنون پیخال چشم۔
کوه تیغ۔ درشتنائی بسیار۔
کوی باغ۔ میوه ایست مانند بادنجان۔
کیغ۔ بالیا بوزن تیغ پیخال چشم که آنرا پیچ نیز گویند لغت اول از ادات ست و لغت اخیر از شرفنامه و لسان الشعرا۔

باب الفاء
فصل فی العربی

کاف۔ حرفی از حروف تهجی و نام دو حرف که دندانهاش کوتاه شده و نشر و لب آمده که مهموده در ادات بمعنی شکافته ست اما بمعنی بکاف فارسی نیز آمده است بمعنی این فارسی
کتف۔ بالفتح و کسر دوم و کسر دوم شانه۔
کسوف۔ گرفتن آفتاب۔
کشف۔ باشین معجمه معروف و برهنه شدن پرده و حجاب از روی حسرت۔
کف۔ بالفتح و التشدید میانه دست۔
کفاف۔ آنقدر قوت که بس باشد و بالکسر بنده و گرداگرد چیزی۔
کنف۔ کرانه و سایه و کنف الله حرز و ستره و در قنیه است کنف بوزن الف پلیه و زنگی
کنیف۔ حظیره شتران و مستراح۔

بالکسر یا دوم فارسی و نون مفتوح معروف۔
کپتک بالفتح با تا قرشت نوعی از گوسپند کوتاه دست و پای که نتاد ریش نهند بالتحریک گویند کذا فی الصراح۔
کچاپک با جیم فارسی جانوریست که مشک آب را پاره کند و آنرا مشک در نیز گویند کذا فی شرفنامه اما در ادات این اعلام آورده ست
کراک بالکسر چیزیست از افاطه سپیدی که آنرا بتازی لغز گویند و هندی سیلی نامند
کروک بالضم وقیل بالفتح پرنده است سیاه و سپید دراز دم که بر کناره آب نشیند و دم را جنباند
کرک بفتح و دو متجانس استخوانی است که تازیش باغضروف غضروف خوانند کذا فی زفانگویا کرک بضم کاف و فتح دوم مرغی معروف و کل بالفتح نیز گویند و بمعنی مرغی بود کذا فی لسان الشعرا و در لسان الشعرا مذکور ست کرک بوزن نبک یعنی گیاه مخلوق و در ادات لغت کرلک گفته است کرکر نیز گویند ازین معلوم میشود که بمعنی مرغ بضم کاف و فتح دوم است
کره خاک زمین و بمعنی ناکیان که از بیضه نهادن باز ایستاده باشد و تاج اسامی بمعنی مقصف بمعنی طرق ست که مذکور شده و در اجمال حسینی ترجمه مقصف ناکیان کرک نوشته است و در زفانگویا مذکور ست کرک بالفتح مردم چشم
کسی خاک زمین۔

کرکس فلک و بالفتح و با سوم فارسی مفتوح ستاره است که آنرا مشتری خوانند کذا فی الفنه و در شرفنامه است یعنی نسر طائر و واقع که آن هر دو ستاره اند۔
کرماک بفتح طعامی ست که از باقلا پزند
کره خاک اسمی عنصر خاک و زمین۔
کریشپک بالکسر و با یا فارسی مردی نکی و چوزه مرغ چیزی و بالضم گو و مغاک وقیل با یا تازی۔
کزک بفتحتین با زا فارسی قلاب۔
کزلاک بکسر کاف و سوم کارد خرد و نوک کنند باشد
کشتنک بالضم خزنده است که آنرا خیز و بک نیز گویند۔
کشنگک بالفتح نا خورشی ست که از چغندر پخته می پزند کذا فی شرفنامه و در حواشی مصابیح ست آن طعامی ست معروف و آن از آرد گندم جو راست میکنند و بعضی از آن از گوشت گندم نیز میکنند و آنرا بر هریسه می خورند۔
ککاک بالفتح کلیچه وقیل کاک کذا فی الصراح
کلفنیزک بکسر کاف و سوم فارسی خزنده است که دست و پایی دارد و دمش سرخ بود و بهندی گرگت نامند و بعضی گویند خزنده است که پایی دارد و همین و بالای سر از تارک تا پیشانی کذا فی الادات و در شرفنامه بمعنی بلا مست
کلمپک بالضم کرنج خوردن که بدان خرمن انبارند کذا فی شرفنامه و در قنیه است جای نگهبانان

وبود او هم چون قوی باشد۔

کهرم نام سپاه سالار تورانی که در میدان [illegible] پیشرو سپاهیان ایرانی در جنگ دوازده رخ کشته گشت [illegible] جنگ مذکور در شاهنامه در لغت کهرم است

باب النون
فصل الکاف العربی

کاذمان - بذال منقوطه مهره در طرف بالا ران و در صراح ستخوان گوشت بالای دو ران -

کانون - آتشدان و دیگدان یا آهنگر کانون الاول و کانون الآخر شهر [illegible] نام [illegible] ست -

کاهن - فال گوی -

کتان - معروف کذا فی التاج و در قنیه ست [illegible] کتان بالفتح و التشدید تخمی ست که آن را [illegible] هندی السی نامند و نیز جامه ایست که چون [illegible] با مهتاب [illegible] پاره پاره شود و اقول و در تاج که معروف گفته است [illegible] گفته است -

کلاهن - بالفتح باز گشتن از چیزی کذا فی التاج و در تاج ست الکلاهن [illegible] البیت والسواد فی الشفة و نحوه -

کلکدن - بضم اول و فتح ثانی و مع التشدید الکندن کرگ [illegible] انها تحمل الفیل علی قرنها کذا فی التاج و در بعضی نسخ کرگدن با دال ست این معرب کرگدن ست -

کمدان - بفتحتین جگر کذا فی التاج و در قنیه ست کمدان گیاهی ست که او را [illegible]

[illegible] ست و درختیست که به بلا ماند و شبها خسپد کذا فی زفان گویا -

کعبتین - آن دو مهره نرد که در میان طاس افگنند و آن پاسته نرد و باز است -

کفین - دو ستاره اند کف الخضیب و کف الجذما

کفن - بفتحتین معروف یعنی جامه که مرده را بدان پیچیده دفن کنند -

کلبتان - آلتی ست آهنگران را که آهن گرم را بدان گیرند به هندی سنڈسی گویند و در قنیه اعراب بفتح کاف و کسر لام صحیح ست و فی التاج الکلبتان بالتشدید التی یکون مع الحدادین و کلبتین مثله کلبتان و کلبتان قال الاصمعی هو مأخوذ من الکلاب وهو الحدید و الیاء و النون زائدتان و هی اللفظة القدیمة عن العرب فغیرها العامة الاولی فقالت الکلبتان ثم جاءت العامة السفلی فقالت الکلبتان -

کمان - پوشیدگی -

کمین - پنهان کردن کذا فی التاج و در موید ذکر کرده است کمین بر وزن زمین قصد کردن کشتن دشمن بسبیل خفیه -

کودن - اسپ گران رو کذا فی التاج و در شرفنامه بمعنی کند طبع ست منقول از لسان الشعرا ست اما نسخه که نزد کاتب ست در آن نیست و لیکن در ادوات بمعنی اسپ کند رو نوشته ست -

کون - چیزی حادث شد -

فصل فی الفارسی

کابین - مهر زنان و آنرا کاوین نیز گویند -
کاتب جان یعنی خداوند تعالی -
کاخ نگون - یعنی آسمان -
کارآگهان یعنی دانان و منجمان و اصحاب فراست و ارباب تجربه -
کارچراغ خانقهیان افروختن یا بالجیم [illegible] برافگنند زده بوده و روشن کردن تاریکی سوختن باد
کارشناسان یعنی عارفان و حکما -
کارگاه کن - یعنی اینجهان و آنجهان
کارکن کون و مکان - جمله موجودات
کازرون - بازاء فارسی نام شهریست -
کاروان و کاربان - راهگذری که در سفر رود و برای تجارت -
کاستن - با سین موقوف نقصان شدن و کردن و کاهیدن نیز -
کاسه گردان - فلاک و گدا -
کاشان - نام شهری که در ان همه رافضی اند
کاشتن - با شین منقوطه معروف گردانیدن روی کاشتن در شاهنامه و جاهای دیگر هم بمعنی مستعمل ست و بمعنی غله و سبزه آن
کاشتن یعنی تخم ریختن در غایت شهرتست -
کافتن - شکافتن کذا فی القنیه -
کافیده - کاویدن عمق پیدا کردن ست در زمین و مانند آن بر کشیدن خاک از آلت

کالیدن - درهم شدن و کردن -
کامران - با میم موقوف آنکه کار بخواهش بمراد برآمده باشد و بمعنی امر آن نیز آید کذا فی شرفنامه و در ادات ست آنکه کار را بسبب خود بمراد خود نکند و هیچ مانعی پیش نیاید و معنی ترکیب را نیز و مراد در ایران -
کان - معدن که بهندش کهان نامند -
کان کن - اسم کننده کان و کان را بکن و بمعنی فرهاد آید که عاشق شیرین بود زیرا که سنگ تراش بود و ابن هم کان آن ترکیب اضافیست اضافت مشبه به کن که مثل کان و معدنست و مراد ازین کن کاف نکون ست و وجه تشبیه ست چنانچه از معدن جواهر گوناگون بیرون می آید همچنان از امر کن فیکون انواع کائنات ظاهر گردد -
کاهکشان - بهای موقوف راه سفیدی که بشب در آسمان پدید آید -
کاهیدن همان کاستن یعنی نقصان شدن و نقصان کردن -
کپان - با موحده فارسی ترازوی معروف که یک پله دارد و بجای پله دوم منقد بود که بدان قماش و غیر آن وزن کنند و با دوم شد نیز آمده است -
کبک اشکستن - تکبر و افزونی غنچه کردن
کبودان - با واو فارسی سیاه دانه -

کتابون - نام دختر قیصر روم که در حبالهٔ
گشتاسپ شاه بود کذا فی شرفنامه و در فرهنگ
نام مردی یا عورتیست -

کتراک - بفتح کاف و کسر دوم نام داروئیست
که به اشترکین بالفتا تنکو شکوه و عرب آنرا
قطران خوانند و آن روغنی درختی است مانند
[illegible] بعضی گویند که از درخت صنوبر [illegible]

کجبین - بالفتح برگستوان اسپ و بالکسر آرد و
روغن را نامند -

کدبانون - عروس خانه که بزرگ صاحب خانه
باشد کذا فی زفانگویا -

کدین - بالفتح وقیل بالضم آن آلتی
چوبین که برو کوبان و گازران وارند و بدان
جامه کوبند -

کدن - روستانیست که آنجا ده هزار مرد
بهر جا شوره گرد آیند و بیشتر که عرب آنرا [illegible]
خوانند و بعضی کوفی گویند بجای دال ذال [illegible]

کراجیدن - بالفتح با جیم فارسی بانگ کردن
ماکیان بر وقت بیضه دادن یعنی آنکه کاک کاک
کنند کذا فی زفانگویا -

کراخان - نام پسر مهتر افراسیاب -

کرازان - بالکسر خرامان -

کرازانیدن - بالکسر خرامانیدن -

کراویدن - بالکسر خرامیدن و گرازیدن -

کرانشیدن - تباه شدن کار و پریشان شدن

کذا فی شرفنامه و در قنیه هست کرشیدن بالفتح
شکستن چوب و جز آن کذا فی تفسیر الزاهدی
فی سورة الحجرات -

کران - کرانه و در معنی جستن و جهد -

کریاوان - بالفتح با واو فارسی نام داروئیست
که آنرا بلند و زنبر گویند کذا فی زفانگویا -

کردن - بالفتح گرد آوردن گرد [illegible] خانه در کشند
یعنی گرد آورد کذا فی القنیه اقول این
چه حاجت است که بمعنی گرد آوردن گوید
زیرا که معنی مستقیم است و آن حاصل معنی لغوی

کروگان - بالکسر با چهارم فارسی جوز و با کاف
فارسی افصح است بهندش اکهروت نامند -

کرزن - بالفتح نیم تاجی از دیبا با فند و جواهر
بدو نشانند و تاجی گران بار و در تازی [illegible]
گویند که بهندوی مانگ گویند و قیل با کاف فارسی
کذا فی الادات -

کرستودن و کرستون - فریب دادن و
فروتنی کردن -

کرسیون - نام مبارز افراسیاب -

کرگدن - بالفتح و با سوم فارسی پرنده است
که پیل را شکار کند و در عجائب البر والبحر دیده شد
که چهارپای جانوریست که بچهٔ آن در شکم مادر
پنج سال می ماند اول بعد یک سال سر در آن طرف
بیرون کند و علف میخورد و چون بدین نمط چهار سال
دیگر میگذرد به [illegible] از شکم مادر بیرون می جهد

کوکان - سانگار وقیل با واو فارسی -
کوکن - غله و ریل کذا فی شرفنامه و لسان الشعرا
کوکن بوزن سوکن غله و ریله اما در زفانگویا
و ادات الفضلا بارا مهمله است و تاج معنی کب
مشده ها مهمله است و معنی ریله فاکستر گرم ست
اما در زفانگویا گفته است غله و ریله که هندش
او می گویند -
کولان - گیاهی ست که در آب روید و از آن
بوریا سازند بزبان هندی آنرا سری گویند -
کون - بفتحتین همان کون کذا فی شرفنامه و لسان الشعرا
کون بوزن همین مجمعی ست که مردم عاشورا
چندین هزار مرد آنجا جمع آیند اما در قنیه گفته
اخیر بارا مهمله است چنانکه گذشته و الله اعلم بالصواب
کونیان - خواب باشد کذا فی زفانگویا و الله اعلم
شاید صحیح است زیادت الف بسهو کاتب است
و کونیا لغتی ست در کونیاله با کاف فارسی -
کوهان - با واو فارسی آسمان بلندی آن
و زمین اسپ و آنچه از پشت شتر و گاو برآید و شاید
آنرا هم کوهان گویند بطریق مجاز -
کوهستان - با واو فارسی پیش از زمین ولایت
ما وراء النهر گفتندی و نیز جایی که کوه بسیار باشد
کوه کن - یعنی کننده کوه و فرهاد را نیز گویند که
عاشق شیرین بود -
کوفتن کوبیدن - کلاها بالفتح با یای فارسی
فعل کوفتن کذا فی زفانگویا -

کهان - جمع که ای خردان -
کهستان - همان کوهستانی
کهکشان - همان کاهکشان -
کهین - خردترین -
کیاخن - بفتح یکم و چهارم و قیل بکسر خای آهستگی
و استواری و رکاره و چیزی کار کردن و قیل
با کاف فارسی -
کیان - بالفتح جمع کی و معنی آن پادشاه
جبار ست که در روز خویش بزرگترین پادشاهان بود
و در قرون سابقه پنج نفر پادشاه بوده اند که
ایشان را کی گفتندی کیومرث و کیکاوس
و کیخسرو و کیقباد و کی لهراسپ و بالضم خیمه و گرد
و گرد و گرده طالقه اند کذا فی زفانگویا و لسان الشعرا
و در شرفنامه است کیان بالضم خیمه گرد و گرد
ادات الفضلا است خیمه گرد و گرد و طالقه اند -
کیسیدن - از جایی بجایی کشیدن -
کیکن - با هر دو کاف مکسور تاریکی شب و
در شرفنامه کیلن با لام بمعنی تاریکی فقط است و
در زفانگویا نیز هست کیکن بکسر هر دو و کاف دوم
فارسی مایل -
کیمیای خیال - شراب انگوری -
کین - کینه و مخفف که این -
کیوان - بالفتح زحل که بسمان فلک گویندش

	فصل فی الکاف مع اللام	

کرنان - راست -

کوزه ـ بالضم معروف یعنی پنبهٔ نرم کذا فی شرفنامه و هر چیزی که آب و مانند آن نوشند و در ادات این را بکاف و واو فارسی تصحیح کرده ـ

کوشه ـ با واو فارسی اندک ـ

کوشه ـ با واو فارسی اندک بیشی و شخصی که در دهانش بیست و هشت دندان بود بتازیش کوسج نامند ـ

کوفته ـ با واو فارسی و فا موقوف آزرده و مانده شدن و نیز نوعی از نانخورش که گوشت با چربش کوفته غلوله سازند بهندش پیری نامند و نیز ازان غلوله سازند و میان آتش اندازند و برشته هم کنند و چون غلوله های بزرگ ازان سازند گنده ره با کاف مضموم فارسی نامند و چون غلوله خرد سازند کوفته لک خوانند و بالای تخم مرغ نیز گیرند که آنرا قند مصری گویند و کوفته با واو فارسی گوشت که کوفته می پزند و نیز مانده راه را کوفته می گویند ـ

کوفشانه ـ با واو فارسی و فا موقوف جولاهه ـ

کوکله ـ بالفتح پرنده ایست تاجدار که بتازیش هدهد نامند ـ

کونته ـ و کونه آدمی ای سرین ـ

کونه ـ بالضم سرین ـ

کوه گرفته ـ یعنی دیو گرفته کذا فی القنیه منقول از میان این کوه با واو فارسی پیش کوهنگ پس آهنگ زین هیچ آب و جمله

دورفتنی یعنی درکه است ـ

کوبسته ـ بالضم و دوکونه یعنی سرین و بالفتح و با واو فارسی غلاله کوفته و در لسان الشعرا این بوزن تراشته تصحیح کرده است ـ

کوپشم ـ آوند دوغ ـ

کوله ـ بفتح یکم و کسر دوم موی کاکل بعدوم کذا فی شرفنامه و در ادات با واو فارسی ست ـ

کوه ـ با واو فارسی گیاهی ست شیرین که مردمان آنرا هی خورند ـ

کوهی هفتا دراه ـ یعنی دنیا ـ

که ـ بالکسر و هاء ساکنه رابطه است و میان صفت و موصوف و وصف چنان و چندان چنانچه گوئی چنان کرد که حیران گشت مردم و چندان و چندان بود از روش زید که عمرو نیامده است و بمعنی هر که و زیرا که و بلکه و کدام کس آید و بمعنی نه نیز آید و بالکسر با های ساکن قدمه یعنی خرد ـ

کهبله ـ بوزن مشعله نادان و احمق مزاج ـ

کهره ـ بالفتح بزغاله شیرست ـ

کهسته ـ بضم یکم و کسر دوم با سین مهمله و سحبه کوزهٔ پر آب ـ

کهینه ـ کهتر ـ

کهیسته ـ بالکسر پستان پر دوک رسیده که بهندش گگری خوانند ـ

کهیاب دریاچه ـ ای بی آرامی و بیقراری ـ

کلیوه - بایاء فارسی کفش چاکی و قیل با کاف فارسی نعلین چوبین را هم نامند و بالفتح سبزه ایست که برگ آن منغر دار شود و آنرا کاهو نیز گویند میوه آن خوب و خوش می باشد -

کیمه - نوعی از عملک وهی ست یعنی ... -

فصل فی الترکی

کندره - خود که را چون کیس کلاه -

کیاله - کلاه را -

کیکاله - وریمه -

باب الیاء
فصل فی العربی

کبائی - بزرگ -

کاتب وحی - یعنی امیر المؤمنین عثمان رضی الله عنه -

کاغذی - کاغذگر و کاغذ فروش -

کافی - بسنده کار فارسیان بمعنی صاحب کتاب استعمال کرده اند و نیز نام کتابی در علم فقه و نام کتابی در علم نجوم و رمل و تکبیر و آن دو کتابست کافی و یوفی -

کحلی - بالضم جامه ایست سیاه که در رنگ با ...

کرسی - معروف یعنی فلک هشتم و نیز تخت خرد را کرسی نامند -

کرفی - بالکسر ابر بلند -

کروبی - فرشته مقرب -

کرکی بالفتح کبرا یه گرفته و مکاری و آنکه چاروا را

کبرایه و مهر -

کسافی - بالف مقصوره کاپلان -

کسائی - نام مردی قاری -

کسری - خسرو و نیز طاقی که خسرو پرویز ساخته بود روزی که تولد حضرت رسالت شد آن افتاد و در شرفنامه است کسری نوشیروان را گویند و نیز هر که پادشاه فارس باشد او را نامند و شخصی که بعد یزدجرد در ایران زمین پادشاه شده و آخر الامر بهرام گور ملک از وی بستده والله اعلم -

فصل فی الفارسی

کاچکی - با جیم فارسی موقوف کاشکی کذا فی القنیه

کاخ مشتری - یعنی برج قوس و برج حوت و نیز فلک هشتم -

کارگشائی - گشاینده کارها و کار را گشائی

کاروانی - با رای موقوف و یای تازی اهل کاروان

کاسموی - با سین موقوف موی خوک که کفشگران کفش دوزند -

کاسنی - با سین موقوف گیاهی ست که تپ را نافع است هندش کسنی خوانند و کسنی نیز در لغت ست کذا فی شرفنامه و در قنیه است

کاشنی - با شین معجمه موقوف درختی ست در تلخ که تب زده را بجهت تشنگی ضماد کنند -

کاسه گردانی - یعنی گدائی -

کاشکی - کلمه تمناست و در شرفنامه یعنی افسوس و حسرت است -

گزا — بالفتح گزنده —

گلابستیا — مغاکی که بالای سنگ آسیاست و آنچه چوب اندازند برای آس کردن —

گم شدگان آب بقا — آشنایان و غریبان را

گنج خضرا — نام گنجی که پیش نهاده بود

گندنا — بفتح یکم و کسر سوم همان گندنای مذکور

گوهر گندنا — نباتی ست که آنرا املاقی گویند —

گوا — بالضم مخفف گواه است بعربی شاهد گویند

گوارا — بالضم آنچه از جنس آشامیدن در حلق آسانی رود ضد گلوگیر —

گونیا — بالضم چوبی ست بر طریق تخته مثلث که بدو خطوط راست و اشکال مربع بانواع از آن کشند

گویا — بوزن جویا ای گوینده و سخن کننده کذا فی القنیه —

گهنبارها — بروزن همین دارها یعنی گهنبارها و آن شش روزی ست که در آن ها عالم را خدای تعالی آفرید —

گیا — بالکسر مخفف گیاه است —

گیپا — بالکسر و بای فارسی طعامی ست که درمیان جگر گوسپند برنج و گوشت می پزند

گیمیا — بکسر یکم و سوم همیا که نوعی از جامه و پارچه لطیف ست کذا فی زفان گویا —

باب الباء الفارسی
فصل فی الفارسی

گاواسپ — مانند غوک که تا بیش ... لب

و شتر الماره گویند بهندش سوال نامند —

گران خواب — بالکسر با نون موقوف و واو معدوله دیر خسپ —

گران رکاب — بالکسر با نون موقوف یعنی آنکه بحمله خصم از جای نجنبد —

گرد آفتاب — یعنی ذره که تابش سواره بالکسر گویند —

گردشب — بالفتح تاریکی شب —

گرفته لب — یعنی خاموش —

گلاب — بالضم معروف یعنی عرق گل —

گنج افراسیاب — نام گنجیست که او نهاده بود و پرویز آنرا بیافت و آن گنج چهارم ست از جمله هشت گنج خسرو پرویز که گنج عروس گنج باد آورد و دیبه خسروی گنج افراسیاب و گنج سوخته و گنج خضرا و گنج شادآورد و گنج بار باشد —

گوداسپ — با واو فارسی طعامی ست که در شیر برنج پزند و آنرا بریان پلاو خوانند —

گوراب — با واو فارسی سراب —

گورب — بالفتح موزه که تعریبش جورب خوانند

گوزاب — آشی که از گوشت و برنج و نخود و کدوگان پزند —

گوشناسب — با واو فارسی آنکه خطش نو دمیده باشد یعنی غلام نو خط است —

گوشاسب — آنکه خطش ندمیده باشد —

گوناسب — سرخاب که آنرا گلگونه نیز گویند —

فصل فی الفارسی

گار — خداوند و گر مترادف این ست و هر دو را مرکب استعمال کنند چون کارگر و سازگار۔

گاوزر — یعنی صراحی که از زر بصورت گاو سازند و بمعنی گاوی که سامری از زر ساخته بود نیز آید۔

گاوسار — جاهل کذا فی الاصطلاح۔

گاوعنبر — آن گاو که سرگینش عنبر باشد۔

گبر — بفتح کاف کافر و خفتان و کلاه آهنین که بهنگام جنگ پوشندش و بفتحتین خود و خفتان و آنچه بدین ماند از آهن و نیز نام گیاهی ست مثل ترب کذا فی شرفنامه و در اداة ست

گبر بکاف فارسی داروئی ست در خراسان و

گرمیند میوه ایست که آنچار کرده از هند و ملتان می آرند و عرب آنرا اصف خوانند و در زفان گویا ست نام گیاهی ست در خراسان مانند زنجبیل که از زمین بیرون آید و برای سردی معده زنند و بعضی بسکون با گویند و بعضی بکاف عربی گفته اند۔

گدر — بالفتح سلاحی که غازیان پوشندش کذا فی زفان گویا۔

گر — بالفتح همان گار مختصر اگر و نیز بمعنی یا آید و نام رودیست بسر حد ولایت غزان۔

گرانبار — یعنی آنکه با وقر باشد و آنکه غنائم کثیر کرده باشد و کسی که عیب بسیار دارد۔

گرانسر — یعنی متکبر و بخیل خانه دار و بسیار خفته

گرد کیر — بالضم با سوم موقوف و چهارم فارسی

نام پسر افراسیاب —

گرز گاوسار و گرز گاو پیکر و گرز گاو چهر یعنی آن گرز که کاوه آهنگر برای فریدون ساخته بود بصورت سر گاو و فریدون بدان سر ضحاک را کوفت —

گرگر — بفتح هر دو و متجانس نام باری تعالی ست بمعنی صانع الصنائع و در شرفنامه چنین باج باج نامند و بکسر همان با قاف و در لسان الشعرا بهر دو کاف تازی ست —

گرگ فنونگر — یعنی دنیا —

گرم تر — بالفتح با سوم موقوف شتاب تر —

گرم سیر — بالفتح با میم موقوف و یاء فارسی آن زمین که خاصیت او گرمی دارد —

گرنج شیر — بالضم با چهارم موقوف شیر که در برنج می پزند —

گروگر — بالفتح با واو و کاف فارسی همان گرگر بمعنی اول —

گزار — بالضم شمشیر و حجام و در لسان الشعرا با کاف تازی نیز مرقوم ست و نیز نقش باریک که اول میکنند بعده بالای آن رنگ آمیزی میکنند و نیز بمعنی ادای می آید و ادا کن و ادا کننده و بیان و تعبیر و بالضم با زاء فارسی چیزیدان مرغ که آن را زاغ نیز گویند تازیش حوصله خوانند و در لسان الشعرا با کاف تازی مرقوم ست —

گزر — بکسر اول و فتح دوم آنکه سپاهش گاجر نامند

گزیر — بضم اول و کسر دوم چاره کردن و بفتح و ضم دوم

و آتشی [illegible] ست که گزیر بالکسر غازه سخت گیر و سر بگسک و قیل بالکسر

گستر — بالضم وفتح سوم اهرار گستر وان گستر نیز و خار سیاه و دراز باشد و بالفتح است —

گلامبار — بالضم نام شهری ست —

گل بیخار — یک نوع گل لعل ست نیز [illegible]

گل تر — عارض خوبان و لب معشوق —

گلگون — بالضم و بکسر [illegible] نام [illegible]

گل چهر — آتش سرخ که بعربی نار گویند —

گل خار — بالضم آن گل لعل که در هند بهم رسد و دران خارها نباشد اما در خراسان گل لعل با خار بشود و بوی بغایتی دارد که اگر یک گل در مجلس باشد تمام مجلس معطر گردد و این گل لعل که در هند با خارست در خراسان با بوتها و درختها میرسد کذا فی القنیه لیکن کاتب اسلم ست که در خراسان غیر گل لعل با خار بشود اما گل بیخار آن یک جنسی از گل لعل ست مانند سیخ برگ خارهای تنگ دارد —

گلزار — بالضم جائیکه غیر گل چیزی دیگر نه کاشته باشند و بالکسر جائیکه گل بسیار باشد —

گلشهر — نام زن پیران ویسه که سرلشکر افراسیاب بود

گلنار — بالضم گل انار و بعضی گویند که آن گل درخت انار بری ست و بغیر از گل ثمری ندارد و هر گل سرخ بزرگ صد برگ را نیز گفته اند کذا فی [illegible] و مشهور هم نیز —

گنبد آفت پذیر — فلک فانی و دنیا —

گنبد اخضر — یعنی اول فلک —

گنبد دوار — آسمان —

گنبد معنبر — موی دراز معشوق کذا فی الادات الاصطلاح الشعرا لیکن موی را با گنبد نسبتی نیست

گنج باد آورد — همان گنج باد آورد —

گنج بار — یعنی آن گنج که پرویز شاه جهت خود بزرگتری یافته بود و آن صد آفتابه زر گران از دفائن ذوالقرنین بود —

گنجور — بالفتح خازن —

گندنا گوهر — بالفتح گیاهی ست و گویند که آن علفی ست کذا فی زفانگویا —

گوار — بالضم سبدی که بدان خاک و میوه و غیر آن بردارند و در لسان الشعرا بکاف تازی مرقوم ست —

گواشیر — نام ولایتی ست که فیروزه سبز رنگ ازانجا آرند و آن کرمان است —

گور — با واو مجهول فارسی خر دشتی و قبر و نیز لقب بادشاه ساسانی که او را بهرام گور گویند

گوش بدر — یعنی منتظر خبر خوش

گوش دار — یعنی نگهدار و محافظت کن

گوشیار — نام حکیمی ست

گوهر تر — اشک خونین عاشقانه —

گوهر — بالفتح جوهر معروف [illegible] و در اصطلاحات [illegible] گوهر کنایه از ذات [illegible] کذا [illegible]

بعلاج ظاهر نگردد و نیز گوهر در سنگ پوشیده نیز باشد تا شیده بیرون می آرند اگر بدین مناسبت فرزند را گوهر گویند درست باشد زیرا چه الولد سر لابیه لاشک فیه —

باب الکاف التازی
فصل فی الفارسی

گاواک — میانه خالی هر چه باشد چه استخوان و چه چوب و جز آن —

گاوفلک — برج ثور —

گدک بفتحتین گیاهی خرد —

گدیک — همان گذر ندگور —

گردناک — بالفتح با دال موقوف معروف یعنی آلوده گرد —

گزلک بکسر یکم و سوم کارد خرد با و بسته و قیل با کاف تازیست —

گلنگ — کنج خرمن بان —

گلشاک — بالضم بانوی ور —

گنجشک — بالضم با سوم مکسور جانوری معروف در غایت شهرت که آنرا مرغ خانگی نیز گویند و بتازیش عصفور خوانند و مرغ کوچک —

گوشخارک — با واو فارسی و شین موقوف معروف یعنی چیزی که گوش خارند و نیز خزنده آیست بسیار پا که در گوش خزد —

گوشوارهٔ فلک — ماه نو —

گوبک — با واو فارسی ماده خر کره —

گره های عقد فلک — سیارات و ثوابت —

گهر ملک — شاهزاده ملک کذا فی القنیه و در اصطلاح الشعراء الفاظ ملک نیست —

گیاه نمناک — همان همین که بالا گذشت —

فصل فی الفارسی

گاوشنگ — نوعی از حبوبات چون نیوشا او در گند بعد ازین منتشر باشد و او را وشنگ نیز گویند کذا فی زفانگویا —

گرگ گاورنگ — یعنی همان گرز گاو سار نامی کوه —

گرگ — بالضم جانوریست وحشی درنده در غایت شهرت که بتازیش ذئب و سرحان خوانند —

گرشتک — بالضم با رای فارسی گوسفاک و در لسان الشعراء با رای تازی مندرج ست —

گلبانگ — بالضم آواز بلبل و بانگی که قلندران و درویشان یکبارگی برکشند —

گلرنگ — رنگ گلرنگ است ای گلهای رنگارنگ —

گل شبرنگ — ای گل سیاه و نیز افق رنگ —

گنبد پارنگ رنگ — آسمان —

گنگ — بالضم معروف یعنی لال که بتازیش ابکم خوانند و بالفتح جای خانه ایست در ترکستان زمین و آن کوشکی ست ساخته کیکاوس و نام رود معروف بهند در غایت شهرت و نام خم [illegible] در بعضی بتخانه را نیز گویند و نام [illegible] و نیز قبله [illegible] ان که بتازیش بیت المقدس [illegible]

گیرنگ — بالفتح [illegible] البیت —

باب اللام فصل فی الفارسی

گال — نوعی از غلہ

گاودل — یعنی بزدل و نامرد

گربال — بتوراک یعنی اخیر کذا فی الادات و در لغت بتوراک گذشت واللہ اعلم شاید کہ این فارسی غربال ست

گردنگل — بکاف دوم نیز فارسی ابلہ و بی اندام و دیوث و قیل حرف اول تازی

گسیل — بالضم بایای فارسی دفع کردن و قیل بکاف فارسی

گل — بالضم مطلق ہمین گل ست مگر آنکہ اضافت کنند بہنگام آن گل مراد باشد چنانچہ گل نسرین یا گل یاسمین و بالکسر خاک با آب آمیختہ

گنبدگل — پیالۂ زرین

گنبد تاکل — فلک چہارم کذا فی الاصطلاح

گوپال — بادوم و سوم فارسی نام مبارزی کہ از خویشان پادشاہ روس بود و نیز گرز چوپان در ہندی و فارسی گویند تخت آہنین و چوبین باشد کذا فی زفان گویا

گول — بفتحتین پشمینہ ایست کہ درویشان دارند بتازیش دلق نامند و بواو فارسی نادان و نیز پرندہ ایست شوم کہ بروز نہ بیند و در شب بیرون آید و بویرانہ ماند بتازیش بوم و بہندی الو نامند و قیل بکاف تازی

باب المیم فصل فی الفارسی

گام — معروف

گاوچشم — بواو موقوف یعنی نام گلی ست کہ بتازیش عرار نامند و آنرا در شب بوی بود و در روز نہ بدین جہت شبوی ہم نامند کذا فی شرح فقنامہ و در زفان گویا ست گلی ست زرد کہ عرب آنرا بہار نامند و گویند کہ نوعی از بابونہ است و بعضی گویند نوعی ست از آنکہ ورکوہی بستان ہی آنرا عین البقر خوانند

گاودم — بواو موقوف و دال مفتوح و بعضی بوق و در زفان گویا ست بوقی کوچک کہ بر شکل دم گاو بود

گزدہم — بالضم نام پہلوان ایرانی کہ بگفتہ او گشتاسپ شاہ اسفندیار را بستہ بود

گرسنہ چشم — یعنی بخیل و فقیر و حریص و بعضی [illegible]

گرم — بالضم غم و اندوہ و زحمت دل کہ تنگی و گمان رفتہ و بالفتح معروف و بمعنی شتاب و غضب ہم استعمال کردہ اند

گردن کشان نظم — شاعران نامور

گژدہم — بازاء فارسی نام پہلوان ایرانی

گژدم — بازاء فارسی درختی ست

گستہم — نام پسر نوذر شاہ بن منوچہر شاہ کہ پہلوان لشکر ایران بود و نیز نام پسر گژدہم

گلگونۂ ادیم — آدم اسپ سرخ کنندۂ روی ادیم کنایہ از حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

گنبد هر خورد هم - ای سیفرانی که دم و خوار
گشتم و بکردون شده هم در غریب خوردم
گنبد اعظم - عرش مجید -
گنج حکیم - سوره فاتحه -
گوهر آدم - فرزند آدم و ذات پاک او و ...
گودم - بالضم گیاهیست مثل گیاه بو بوی خوش
دارد و گیاهی شیرین ... در ادات بمکان تاریکست
والله اعلم بالصواب -

باب النون
فصل فی الفارسی

گاو آسمان - برج آسمان -
گاو آهن - یعنی آن آلت بزرگ آن که بدین
زراعت بدان پاره کنند بعضی شیار گویند -
گاو زبان - نباتی ست که خاصیتها بسیار دارد
گاو زادن - میراث یافتن -
گاو زرین - یعنی آن صراحی که بصورت
گاو بود -
گاو زمین یعنی آن گاو که زمین بر سر وی او
گاو سفالین - یعنی آن صراحی که بصورت
گاو راست کنند -
گاو ساران - حمقا و نادان -
گاو گردون یعنی برج ثور و نیز گاوی که
گردون را بدان کشند -
گاو گلین - یعنی همان گاو سفالین -
گاو یزن - بابای فارسی چیزیکه از زهره گاو
بدر آید هندش گاو زمین نامند -
گران جان - یعنی سخت جان و نیز پابوده یا
گرفته از زمین که طرقه پیران در لنت -
گران رکاب و سبک عنان - ای آنکه
پیاپی حمله بر حمله برد -
گدازیدن - گداختن و گداخته شدن -
گرائیستن - بالکسر میل کردن -
گرائیدن - بپشیله -
گربه و رانبان - یعنی مکر و حیله
گزفتن - بضم کیم و کسر دوم مختصر گریختن -
گردان - بالضم پهلوانان -
گرده خوان و گرده خوان - بالکسر پارچه دان ... سفره
گردون - فلک -
گردش گردون - روزگار -
گردکان - بالکسر میوه ایست که تازیش جوز
نامند و اهل هند اکهروٹ گویند -
گردنان - بالفتح جمع گردن چنانچه سران جمع
و این جمع سست بر خلاف قیاس -
گردون گردان - فلک -
گرده گردان - آفتاب -
گرده ران - یعنی استخوان ران که گوشت بر آن باشد
گرده بان - بالکسر نگاهبان چه گرده بمعنی
نگاه هم آمده است -
گرزدن - بضم اول یعنی چاره و علاج نمودن
گرزمان - بفتحتین عرش و آسمان -

گرزن — تاجی گران بها و نیم تاجی که از وی بها باشد و جواهر در و نشانند۔

گرستن — بکسرتین مختصر گریستن۔

گرسنه چشمان کنعان — برادران مهتر یوسف علیه السلام۔

گرفته فرن — یعنی لاف فرن۔

گرگان — بالضم با سوم فارسی نام ولایتی و قیل نام بیابانی ست نزدیک آن جرجان است و نیز جمع گرگ۔

گرگ سیم سلامین — ای غالب قوی و پیروز و بدی یا وقتی کننده۔

گرگ مست من — ای ستم گزین من کذا فی الاصطلاح۔

گرگن — با سوم فارسی در یکن کذا فی شرفنامه و الادات اما در لسان الشعرا است کوکن بروزن سوکن خلد در پاره و در تاج اسامی یعنی خاکستر گرم است و تحقیق این بالا گذشت۔

گرگین — بالضم با سوم فارسی پهلوان ایرانی که در جنگ مذکور است در لغت گیو گفته شده است۔

گرم دلان — یعنی عاشقان و سوخته دلان۔

گرم روان — یعنی شتاب روان و عاشقان و سالکان و در تنبیه است سالکان چالاک و عاشقان ناصبور۔

گرم و سرد جهان — ای خیر و شر و شدت و راحت روزگار۔

گرنگان — بالکسر با چهارم فارسی چیزی که ببدل چیزی بدارند و بندند۔

گرویدن — بالکسر ایمان آوردن کذا فی الادات والشرفنامه و در فرهنگ گوید که گرویدن بالکسر پذیرفتن و سرنهادن و بدل گرو بستن۔

گرو باد فرن — یعنی اعتماد و تکیه بر باد کردن۔

گرو بر گوش زدن — کنایه از گوشه نشستن و نیز گوش مالیدن۔

گره گردان — با هر دو کاف فارسی نام بازی ست در خراسان۔

گریان — بالضم والکسر فدا و قیل با کاف تازی ست و در فرهنگ فخر قواس گریان یعنی فدا نوشته کذا فی شرفنامه و در فرهنگ میگوید این زبان سیستان ست و بکسر یعنی گریه کننده است۔

گریبان را الکهم دامن — ای در مراقبه شدم۔

گرنجیدن — بالضم معروف و تبارزی فرار گویند۔

گریستن — بالکسر گریه کردن و گرستن نیز لغت است۔

گزارنده درج دهقان — ای نگارنده نقش نامه دهقان۔

گزافنگان — با کاف دوم فارسی شتاب کذا فی الادات و در شرفنامه بدین معنی گرافنگان ست۔

گزاردن — بالضم چاره کردن و چاره شدن کذا فی شرفنامه و در قنیه است بفتحتین با دوم مضموم چاره جستن و بفتحتین چاره شدن۔

گریزیدن بمثله-

گزیدن - بالضم اختیار کردن و بالفتح زدن نیش و بدندان گرفتن و بریدن و در زفانگویا بمعنی تیشه نیز ستہ-

گز دم طاس آبگون - بابای فارسی و بای موقوف برج عقرب-

گستردن گستریدن - فراز کردن-

گشن - بالضم معروف تا زیش نخل گویند و بالفتح انبوه بسیار و بالفتح کاف و کسر دوم مثله و بکاف تازی نیز درین لغت ست-

گلان - جمع گل بر خلاف قیاس-

گل انگبین - ترشی ست معروف کذا فی فانگویا

گلابن - بالضم درخت گل-

گلخن - بالضم روفته کذا فی شرفنامه و در قنیه بضم کاف و فتح و دوم جای که آنجا روفته اندازند-

گل جان - بالضم با جیم فارسی مکسور درختی ست معروف که بندش بهمو زنامند-

گل چین - بالضم با جیم فارسی نام شی و الکه جدا را در خواب دیده بود و معنی ترکیب خندیدگل و گل اچین-

گلندریون - نام شهریست از ایران زمین-

گلستان - بضم اول و کسر ثانی و سکون ثالث گلزار و گل ستان و ستاننده گل-

گل شدن - ظاهر شدن-

گل صد برگ آسمان - آفتاب-

گل کردن - کنایه از خاموش کردن

گلشن - بالضم جای گلزار-

گلگون - بالضم با سوم فارسی لعل و نام اسپ خسرو شیرین و این گلگون و شبدیز زاده مادیان وحشی بوده اند که در دشت مشکله بوده و بمداران دشت اسپی سنگین بود چون حاجت گشنی شدی آن مادیان بدین اسپ سنگین آمده جفتی خوردی بقدرت الله تعالی آن مادیان بار گرفتی و کیفیت این اسپان بندگی خواجه نظامی در خسرو شیرین مشرح و مصرح نوشته اند-

گلیمن - ای چون گل کذا فی شرفنامه-

گمن - بالکسر هر چه مرکب شود معنی آن چند او کند آن چیز بوده باشد خداوند و گین و مند دار و در آن ساکن باشد اگر را در معنی و استعمال قبیله یک و جهد دارد-

گنبد آبگون و گنبد جان ستان و گنبد سیماگون گنبد گردان گنبد کهن فلک است-

گنجانیدن گنجیدن - بالضم راست در آمدن چیزی کذا فی زفانگویا و قیل گنجیدن بالضم در آمدن بفراخی و گنجانیدن در چیزی آوردن

گنجدان - بالفتح با جیم موقوف جای گنج نهنده

گنج روان گنج قارون و آسمان با ستارگان و شراب-

گنج شایگان - یعنی گنج بی پایان-

گندنا گون - بالفتح دال و سکون نون فارسی و اول مفتوح سبز رنگ-

گندیدن - بالفتح گنده شدن -

گوانیدن - بالضم درد که پوست را آورده کند و درشت گردانید -

گوالیدن - بالضم والفتح بالیدن هر چیزی از نهال و درخت وکشت وبعضی بکاف تازی گفته اند -

گوان - بالفتح باکاف فارسی پهلوانی که صیب را بشکوه بود -

گوبان - باواو فارسی همان چوپان یعنی شبان گوسپندان وگله بان اسپان -

گوپین - باواو فارسی چوبی ست مانند تازیانه -

گودن - اسپ غیر تازی و پالانی -

گوخان - باکاف و واو فارسی و رای مهمله موقوف نام بادشاه ختن ونیز بمعنی بهرام گور آمده -

گوزنامدفون - ماهی یونس -

گوریدن - باواو فارسی و رای مکسور نگریستن -

گوزن - بفتحتین گاو دشتی و آب چشم او تریاک زهر ست -

گوش داشتن - باشین موقوف نگه کردن و دیدن -

گولخن - باواو فارسی و لام موقوف همان گلخن -

گون - صفت رنگ و نوع -

گوناگون - رنگ برنگ جنس بجنس و الوان -

گوهر آسمان - کنایه از کواکب و اصل هر جرم آسمانی -

گوهران - عناصر اربعه -

گوهرآگین - بکاف دوم نیز فارسی هرچه در و گوهر نشانده باشند -

گوهر سفتن گهر سفتن - عبارت از انشا سخن کردن -

گهان - بالکسر مختصر کیهان و این زبان شیرازیست -

گیاخن - آهستگی و استواری در کار و بنرمی کار کردن وقیل بالفتح بکاف تازی و خای -

گیتی بان - پادشاه هفت کشور -

گیوگان - بابای فارسی نام پهلوان ایرانی پدر گرازه -

گیربان - همان گریبان -

گیلان - بالکسر نام ولایتی ست -

گیمن - همان گمن -

گیهان - بالفتح این جهان کذا فی الادات

باب الواو
فصل فی الفارسی

گاو - معروف که بتازیش ثور خوانند و نیز صراحی که بصورت گاو سازند کذا فی شرفنامه ونیز سه گروه زمین را گویند و در مجموعه حسابی نوشته ست که یک گروه سه حصه گاو ست و آن سه هزار گز ست تا چهار هزار گز پس گاو نه هزار گز باشد تا دوازده هزار گز کذا فی القنیه -

گرگ مست شو - بالضم با سوم فارسی ای نیز گل شده سرو - اسم نوع خط -

گلو - بالضم معروف که بتازیش حلق گویند و در دو جاه نگو باید گو ست بزرگ و یاد و چاهی زبان شیرازست -

گنبد تیز رو - فلک -

گنج گاو — یعنی آن گنج مدفون که از بهمن بن
بزرگمهری پرویز شاه را بدست آمده گویند
بزرگمهر زراعت را آب میداد ناگاه سوراخی
بهم رسید و آبها تمام آن سوراخ میرفت و صدای
عجیب از آن سوراخ می آمد بزرگمهر نزد بهرام آمده
احوال را گفت بهرام بآنجا رفته فرمود که آنجا را
بکنند چون کندند غاری پیدا شد بس عالی
اشاره بود بر کره که درامی باین خانه چون درآمد
دو گاومیش دید از طلا ساخته بودند چشمهای آنها
از یاقوت قیمتی بود و شکمهای آنها پر از انار و سیب
وامرود زرین بود در آن میوهای زرین پر از مروارید
ساخته بودند و پیش هر گاومیش آخوری از طلا ببست
بودند و آنها را پر از جواهر قیمتی نموده و بر گاو نام
جمشید کنده بودند و بر اطراف گاومیشها اقسام
جانور پرنده و چرنده از طلا ساخته مرصع کرده بودند
خبر به بهرام آورد و بهرام فرمود تمام آن گنج را بخشیده
فقرا و کم بضاعت داد که در معاش ایشان
پریشان نماند که صاحب ساز و سامان شدند و نیز نام
نوائی ست و لحنی۔

گو — بالفتح پهلوان و مرد جنگی و مغاک و بالضم
او گفتن و گوی که بچوگان زنندش۔

گوشه بالش تو — با واو فارسی لی ی گوشه مسند تو

گیو — با یای فارسی پسر گودرز که بیژن پسر او بود
و کیفیت او در شاهنامه منیری مشرح ست۔

باب الہاء

فصل فی الفارسی

گازرگاه — کاف و دوم هر دو فارسی نام مقامی
در شیراز که روضه شیخ سعدی آنجاست و آنرا
تراب گازران نیز نامند۔

گاشه — آنچه صیاد از شاخ درخت و گیاه سازد
و پس آن نشیند تا صید نشیند و بیند و شستگاه
چوبین باشد و بعضی فرهنگیان گویند گاشه بزای
فارسی جای باشد و بزای عربی در زفانگویا۔

گاله — غلوله پنبه کذا فی زفانگویا این لغت
هندوی مشهور ست۔

گاو پیشه — با چهارم و پنجم فارسی روزگار۔

گاوه — آهنگری که برای قتل ضحاک سرشدها
و فریدون را پسر اختیار کرده۔

گاه — جای و وقت و رتبه و تخت پادشاهان
و کرسی زرین۔

گاهواره — با هاء و واو معروف که دهان بچگان
خورد را بغلطانند و جنبانند تا بازیش مهد گویند۔

گداره — بالضم برگ که با تخته در سقف نهند۔

گذشته — غیر و جز و گذشت نیز بمعنی آمده است
و خبر سابق و قصه پیشینه۔

گرازه — با کاف فارسی نام مبارز ایرانی که در
جنگ دوازده رخ سیامک پهلوان تورانی را کشته بود
نیز [illegible]۔

گران سایه — یعنی عالی مرتبه و ثقیل آنکه مضمونش

مرش نیاید۔

گرانمایه۔ یعنی قیمتی و بیش بها که بتازیش نفیس خوانند۔

گربه۔ بالضم معروف و گیاهی ست و نیز جنسی از رفنده بید ست که آنرا بید گربه گویند۔

گربه شانه۔ بالضم رنگ منافقت کنایه از مکاری و خداع گربی ست۔

گرد آلوده۔ کنایت از مایل اسباب دنیاوی کذا فی المؤید۔

گردنامه۔ با دال موقوف معروف کذا فی شرفنامه

گرده۔ بالکسر کلیچه و نان۔

گرزه۔ بالضم مار بزرگ که سرش بغایت کلان باشد۔

گرگ ریزه۔ کرک سیاه رنگ آنگه بینند و جامه اطلس کذا فی زفانگویا۔

گرمابه و گرماوه۔ معروف که بتازیش حمام خوانند

گرمی خونابه۔ ای بسیاری گریه خونین کذا فی القنیه و در اصطلاح الشعراء مذکور ست شتابی گردن گریه و غم و بسیاری گریه عشاق۔

گروه۔ با واو فارسی جمعی از مردم که بتازی آنرا قوم گویند و بضمتین با کاف تازی سوم دهقه گاو و یک گروه سه هزار گذشت تا چهار هزار گرد۔

گره مرگره۔ بکسرتین با هر دو کاف فارسی یعنی تاریخ بر پیچ در نوشت مشکل در مشکل۔

گرهیچه۔ گره خرد۔

گرهه۔ همان گروهه یعنی غلوله از سنگ و گل و امثال آن که بعربی جلاهق و جلاهق خوانند۔

گروی نبیره۔ بالضم با واو فارسی نام قرابت دار افراسیاب که در کشتن سیاوش سعیها کرده بود۔

گره۔ بکسرتین معروف که بتازیش عقده گویند و بضمتین با ضم واو فارسی مختصر گروه۔

گریوه۔ بالفتح و الکسر با یای فارسی و کوه بلند و آن کوه بلند که جوی و یا آب باران ایاره کند و بیرون می آید۔

گزنامه۔ بضم کاف و فتح دوم معجمه یعنی خوابنامه و تعبیر خواب۔

گزنه۔ بالفتح کاف و ضم دوم گشت سیراب و نیز گیاهی ست خوشبوی کذا فی زفانگویا۔

گزیده۔ بالفتح بدندان گرفته و ترسیده و بالضم بهترین چیزی و اختیار کرده شده۔

گسسته۔ بالضم گسسته۔

گل آن روضه۔ ای دولت مصطفی۔

گل پیاده۔ نام گلی ست که بهندش گل چنپا گویند

گلچهره۔ با سوم فارسی نام معشوقه اورنگ۔

گلدسته۔ بالضم چند شاخ گل که بشکنند و همه را یکجا کرده و گیاهی هندیه بدستش برابر نهد گویند۔

گل شاه۔ بالضم معشوقه وامق۔

گلگونه۔ گلاجها بالضم و کاف گونه نیز فارسی سرخی که زنان بر رخساره مالند تا رنگ روی شان خوب نماید۔

گل غوزه - بالضم با واو فارسی پنبه برزده و
یکجا کرده برای رسیدن هندش گاله نامند و
چون کسی فربه دست و بیکار باشد بکنایه گویندش
گل غوزه است کذا فی القنیه -

گلگینه - بالضم جامه مخمل -

گلمهره - بالکسر آرتی و زمین -

گلوبنده - بزرگ بمرتبه کذا فی زفانگویا -

گلوگیر - بالضم حلقه دام و دامک دختران که
هندش کوچکی گویند -

گله - بالضم حلقه موی و قیل با کاف تازی
و در قنیه است گله بالضم و التخفیف یکه و یک ریسمان
تازیش حلاهرق خوانند و بالفتح و التشدید رمه اسپ و
شتر و گوساله و جز آن و بالکسر شکایت -

گمانه - بالضم همان گمان که تازیش ظن گویند

گنبد پیده - بدر رفته -

گنبد فیروزه - آسمان -

گنج سوخته - یعنی نام گنجی که پرویزش نهاده بود
و نیز نام نوائی و لحنی است -

گنجه - بالفتح نام مقامی که مولد بندگی
خواجه نظامی است رحمه الله -

گنده - بالضم در لغت گوینده شنیع گفته شده
و بالفتح آنچه بوی زشت کند تازیش نتن گویند

گواره - بالضم سبدی که خاک و میوه و جز آن
بدان برند کذا فی شرفنامه و در ادات یعنی
شاخ زنبور نیز آمده است و در لسان الشعرا

با کاف تازی بر وزن کناسه مذکور است یعنی
سپید فقط و قیل گواژه با زاء معجمه تازی است که
چوب و ستی که بدان مواشی را برانند و بالفتح و الضم
با زاء فارسی مزاح کردن و طعنه زدن و مزاح کنی
و طعنه زن و طیبت کننده و طعام نیم پخته یعنی
اخیر از ادات است و در لسان الشعرا با کاف تازی
و زاء فارسی بمعنی مرد مزاح و طعنه زن و طعام نیم پخته

گواشمه - بالضم و الفتح دامنی -

گوانگله - با کاف دوم غیر فارسی چوبه شکر کذا
فی الادات و در مؤید با کاف تازی بجای نون جیم جوزگره
مرقوم است و در مصطلحات الشعرا مذکور است گوانگله
جوزگره و آفتاب -

گورشکاونه - با واو فارسی و رای موقوف و شین
مکسور یعنی کفن دزد -

گورگیاه - با واو و کاف دوم فارسی با یای معروف
یعنی گیاهی که علف گورخر باشد تازیش اذخر گویند

گوزره - با واو فارسی پارچه پنبه نرمه کذا فی الادات
و الشرفنامه و در زفانگویا مذکور است و فتاله -

گوزشکسته - فلک کذا فی الاصطلاح الشعرا -

گوزینه - بالفتح طعامی است کذا فی القنیه -

گوش پیچیده - با دوم و چهارم و پنجم و ششم
فارسی یعنی شاگرد و گوشمال داده -

گوشه جام شکسته - ماه نو کذا فی الاصطلاح الشعرا

گوش خره - با واو فارسی و شین موقوف
گوش خارک کذا فی شرفنامه و در ادات است

قندره بسیار ریاحی که بهندیش کنسلائی نامند —

گوله — شعلهٔ بزرگ سنگین که به امی منجنیق سازند کذا فی [illegible] —

گومه — آهنی که از کاه بندند مر بسیاران هندوش تتی نامند و غیر آنچه کتباه سازند —

گه نهر رنگ که بمعنی آن گهون نیز آمده است و لفظ مع و طریق —

گوشاه — ای شاهزاده و شاه زاده —

گوی تکه — با واو و کاف فارسی جوزگره و آفتاب —

گوی شده — ای در مراقبه شده —

گیتی پژوه — ای طالب جهان و جهان پناه —

گیتی گروه — ای گروه گیتی و آن آدمیان اند —

گویله — با واو فارسی موی کلهٔ مردم و با کاف تازی نیز درین لغت ست —

گوینده — با واو فارسی زبان و قائل و قبیل گوینده یعنی گوینده و بمعنی چون و مضمیان سرود گوینده و گوینده که بعده نهایت شنیده میشود و ذوق پدید آید —

گهره — با یای فارسی که بهندش چکیره نامند —

گیوه — نام پادشاه خاوران زمین که یکی از سالاران کیخسرو شاه بن سیاوش بود و با یای فارسی کفش جانگی و بدین معنی بکاف تازی نیز لغت ست —

باب الیاء
وفصل فی الفارسی

گازری — گلی ست که بهندیش کیوڑه نامند کذا فی طب حقائق الاشیاء —

گاو سامری — یعنی آن گاو که سامری زرگر که یکی از اقربای موسی علیه السلام بود از زر غنائم فرعونیان ساخته بود و خاک سم اسپ جبرئیل علیه السلام که در روز غرق فرعون بدست آورده بود در دهانش دمید و آن گاو زنده گشت و خاصیت سم براق آنست که از وی مرده زنده شود و بدان سبب آن گاو بانگ کرد و بدین فریب نه و نیم سبط بنی اسرائیل گوساله پرست گردیدند —

گرامی — بالکسر عزیز و محبوب و بزرگ و بمعنی اخیر از فرهنگ یافته است —

گران گوشی — بالکسر با پنجم و ششم فارسی کری —

گرامی — بالکسر امر از گرائیدن و فاعل آن و بالفتح مع التشدید حمام و در شرفنامه بدین معنی با کاف فارسی ست —

گربزی — بضم کاف و کسر سوم و چهارم زیرکی و دلیری و مردی کذا فی شرفنامه و الادات اما این معنی مناسب نیست در بیت شیخ سعدی که تا جمع کرد آن زر از گربزی به پراگنده شد از لشکری — زیرا چه این بیت در شان مراد ظالم است که از رعایا مال بظلم ستده بود و مال از رعایا بستدن نه زیرکی ست و نه دلاوری بلکه اینجا بمعنی خونریزی مسلمانان ست و اصل بر گشتن این علم دلالت میکند بدین معنی که اصل این

لعاب — بالفتح و التشدید بازی کردن و بالضم
بمعنی آب دهن و آب دهان لعاب کشش بر نشد
تارهای که از هوا فرود آید مثال لعاب الشمس الیه
و لعاب النحل العسل و لعاب الحیة سم.

لقب — بفتحتین نام کذا فی التاج و در اصطلاح
نحویان عبارت از علم و لقب و فرق آنست که در لقب
معنی مدح یا ذم منظور باشد و در علم نباشد.

لب — بفتحتین زبانه آتش.

فصل فی الفارسی

لاب — یونانیان آفتاب را گویند و اسطرلاب
مرکب ازین است چه اسطر ترازو را گویند یعنی ترازوی
آفتاب بود.

لابقا مقلوب — اقبال نویسند لابقا چون
قلب کنی اقبال شود.

لب آفتاب — شعاعی که متصل سایه بود.

لبالب — یعنی لب برلب و پر تا بالا.

لعل خوش آب — باده و شراب و لب معشوق.

لعل مذاب — بفتح المیم می سرخ و باده ذوب کذا
فی القنیه اما مشهور بامیم مضموم است.

لگدکوب — ای لگدپال.

باب الباء الفارسی
فصل فی الفارسی

لهراسپ — بالضم نام پادشاه ایران زمین
که کیخسرو شاه او را تاج و تخت داده بود آخر الامر
مملکت بگشتاسپ که پسر بزرگ پسر خود بود سپرد و در بلخ

تا آتش پرستی مشغول شد

باب التاء
فصل فی العربی

لات — نام بتی ست که اشقیا از عرب میپرستیدند.

لت — معروف کذا فی التاج و در شرفنامه
بمعنی پاره و کتان زدن و قطع کردن و بمعنی
مشت نیز آید و در ادات ست لت کوزه پاره
و قطع و کتان و زدن و در لسان الشعرا است
قطع کتان و پاره و لخت مترادف آنست اول
لت مشترک عربی ست فارسیان مخفف بمعنی
استعمال کرده اند.

لفت — بالکسر شلغم.

فصل فی الفارسی

لابقا مقلوب قبا لست ای اقبال را
چون مقلوب نویسی نقش لابقا خیزد کذا فی الاصطلاح

لت لت — یعنی پاره پاره.

لخت — بالفتح سبزه و مرده و کفش پای و پاره از
پاره ای افزار و جرم و برنج ای لعیض پاره پاره کرد
و لت زدن و سلاح آهنین سرکز که آنرا گرز گویند

لوت — با واو فارسی طعامهای خوب و لطیف
کذا فی شرفنامه و در زفان گویا ست نان و طعام

لهفت — بالضم بمعنی لعبت و آن صورتیست
که از جامه می سازند و بدان بازی کنند

لیرت — بودن سیر شکم چنانکه از پیش منفعل شدن
و نفخ باد کذا فی الادات و در لسان الشعرا بمعنی

اخیرست و در حواشی ملتقط تحت غداره است
و آن جنبی ست از ادوانی اقول این معنی غداره
با هر دو را مهمله است و آن ملائم مقام ست در
قلی من این غداره با غین معجمه مفتوح و بعد را مهمله
و آخر دال مهمله که معنی آن جنبی از سلاح پوشیدنی
ست و این ملائم نبود ست —

باب الثا
فصل فی العربی

لوث — قوت کذا فی التاج و در فارسی
بجای آلایش و آلودگی مستعمل ست چنانچه
گویی فلان را درین باب هیچ لوث نیست و از
لوث معاصی خود دامن پاک ساخت
لیث — شیر و عنکبوت با کسر کبیر

باب الجیم التازی
فصل فی الفارسی

لجاج — ستیزه کاری —
لجلاج — مرد متردد که در زبانش نگیرد و در سخن
کذا فی التاج و در شرفنامه است نام مردی
شطرنج باز و در قنیه است لجلاج نام واضع شطرنج

فصل الجیم فی الفارسی

لچ — لاید —
لچچ — بفتحتین زاک سیاه که رنگ ازان
بکار برند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا بسکون
حا نیز هست و در ادات بجیم فارسی —
لفچ — بالفتح بسکون فا لب فروهشته آب و سیر آب
و کسیکه بخشم باشد و آب را فرو هلد گویند لفچ
شده است و لبخچه بفتحتین گویند و بجیم فارسی
نیز درین لغت ست کذا فی زفانگویا و در ادات
و شرفنامه بجیم فارسی فقط است و در لسان الشعرا
فرق کرده و بجیم عربی گفته است لفج بوزن لنج
اول آب سطر خشم هم عربیست و پارسی هم آمده است
و کسی که خشم باشد تم لفظها —
لنج — بیرون روی چون بینی در بینی فرنج و جره
دست بیکار معنی انبیر از زفانگویا ست و بالفتح
بیرون کشیدن و کشیدن چیزی از جایی —
لنجج نام ولایتی ست از ایران زمین —
لنج — بفتحتین بسا زنگار و قیل بالضم —
لیلنج — نیل کذا فی القنیه —

باب الجیم الفارسی
فصل فی الفارسی

لچ — بالضم برهنه مادرزاد و در زفانگویاست
لچ بالضم پنج و گویند رخساره و روی عارض —
لچچ — بفتحتین همان لچچ مذکور —
لفچ — بالفتح آب ستبر و سکاله گوشت بی استخوان
و آنکه لب فروهشته باشد و کسیکه بخشم رود و لب را
فرو هلد گویند لفچ کرده است کذا فی الادات و شرفنامه
و در زفانگویا و لسان الشعرا بجیم تازی نیز آمده است
چنانچه گذشت —
لوچ — بوزن کوچ احول —
لوالچ — ملواقی ست که هندیش لا ...

لیموه — بالکسر میوهٔ معروف در غایت شهرت و آن دو نوع میشود ترش و شیرین کذا فی الاداة القنیه

باب الهاء
وفصل فی العربی

لبه — بالفتح والتشدید سر سینه و موضع گردن که کشتن گاه است —

لجاجه — ستیزه کردن —

لجلجه — لقمه در دهن گردانیدن —

لجه — بالضم والتشدید میان دریا —

لحیه — ریش —

لخلخه — بالفتح معجونی خوشبوی کذا فی التاج و در زفانگویا معجونی است که وی عنبرین باشد خوشبوی آمیزش عود قماری و مشک تاری و عنبر اشهب که آنرا فورنامی —

لعبه — بالضم چیزی که بوی بازی کنند کذا فی التاج و بالفتح یکبار بازی کردن و بالکسر نوعی بازی کردن

لعلعه — شکستن و درخشیدن سراب بیابان

لعنه — نفرین راندن کسی را بلعنت —

لقطه — بالضم چیزی که افتاده یابند —

لقمه — معروف یعنی پارهٔ طعام که برای دهان انداختن معین کنند —

لقوه — بیماری که روی کژ کند و آئینه حکمت می سازند چون در آن بینند بعنایت الله تعالی دفع کردد —

لوعه — سوزش دل —

لوش الله — بالفتح در محل تمنی استعمال کنند

لهاه — ملازه —

لهجه — جایگاه بر آمدن گوشت میان دو استخوان زنخ و گوش کذا فی التاج و در فرهنگ علی بیگی بمعنی نوک زبان است و در عرف لهجه طرز نواختن خراسان را گویند —

لهنه — طعام ناشتا و نیز بهاری —

فصل فی الفارسی

لابه — اظهار اخلاص بانیاز تمام و یاری کردن و چیزیست که از سنگ دم بپیچند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا لابه چاپلوسی و خوشی و خوشامد —

لاشه — معروف یعنی لاغر و ضعیف —

لاخشه — تتماج —

لاغنه — گیاهی است که بهندوی راتهی گویند کذا فی زفانگویا —

لاله — هر گل خودرو را نامند فاما چون لاله تنها واقع شده باشد لاله لعل مراد بود که میانهٔ وی مقداری سیاهی است و آن سیاهی را لسویدا دل نسبت کرده اند و آنرا لالهٔ نعمان نیز گویند و چون موصوف واقع شود مثل لالهٔ کبود و سبز آن هنگام لالهٔ دیگر مراد بود و لاله ها بهفت رنگ اند لالهٔ کوهی و لالهٔ صحرا و لالهٔ شقایق و لالهٔ دو روی و لالهٔ سوز و لالهٔ دلسوخته و لالهٔ نعمان و لالهٔ خطائی هم مستعمل

لانه — کاهل و بیکاره و آنچه در وی شهد می باشد و آنرا زنبورخانه نیز گویند —

مغرب - بالفتح جای فرو شدن آفتاب و بالضم نام کتابی در لغت -

مکاتب - بالفتح چهارم آن بنده که خویشتن را بخرد از خواجه

مکتب - بالفتح دبیرستان و بضم یکم و کسر سوم جای نصب و صدر و در استعمال بجای مسند هم آمده است و بکسر یکم و فتح سوم رکاب آهنین -

منکب - بالفتح یکم و کسر سوم دوش آدمی و مهتر عارفان و قوم و ناحیه و کرانه زمین و جای بلندی و بازوی که فرق ... ومن الجبال کل ناحیة منها منکب و المنکبان سر دوم بازوی در موکب آن

موکب - آن مرکب سوار که با امیر نشیند کذا فی التاج و در قنیه است پاره لشکر و سواران جاهلی

میزاب - ناودان -

فصل فی الفارسی

مار یعقوب - نام مردی که صاحب تسبانی بود

ماه آب - مدت ماندن آفتاب به برج اسد که آنرا آبان خوانند و آن از ماههای خزانی است بادهای بی منفعت دران همی وزد -

ماهتاب - پرتو ماه و نیز آنچه از شوره گوگرد راست میکنند و کاغذ پیچیده در مجالس می سوزند خصوصا در دین و یا در شب برات راست میکنند روشنائی ماه می نماید -

ماه نخشب - آن ماه را گویند که ابن مقنع حکیم از کوه سیا از میان چاه بر آورده بود چون ماه فلک فرو رفتی آن ماه بر آمدی چنانکه چهار شهر روشن گشتی

مرصع ساب یعنی سرخ پوش -

ماکیب - بالفتح با بای فارسی از راه بی راه مرو و از راستی یکبری مشو -

ملخ آب - نوعی از پاجی خرنگه تا دوش ارسمان و هندوی جهینگه نامند -

منزل نهر فیب یعنی دنیا -

مهراب - بر وزن محراب یعنی محمد است که نام پادشاه و والی کابل باشد و معنی ترکیبی آن آفتاب رونق بود زیرا که مهر آفتاب و آب رونق را گویند

باب الباء الفارسی

فصل فی الفارسی

مسپ - بر وزن اسپ باسپین تهمات یعنی نفس باسکون و این لغت پهلوی است این تصحیح از شیخ فرمان و ایشان اسامی ست از مسافر بالا دستی کذا فی القنیه -

باب التاء

فصل فی العربی

مات - یعنی عمر و نیز در شطرنج گویند شه مات یعنی هیچ خانه نماند شه را -

مبهوت - حیران کرده شده مشتق من بهت اذا تحیر -

متفلات بالکسر تابه -

مکافات - بندگی و پاداش -

ملکوت - پادشاهی و در اصطلاح صوفیان

عالم ارواح را ملکوت نامند یعنی عالم معنوی۔

موت۔ مرگ۔

موات۔ چیزی بی جان و زمین خراب که ملک کسی نشود۔

میتت۔ مرده۔

میقات۔ وقت و آنجا که احرام بندند۔

فصل فی الفارسی

پاست۔ بالضم سرزده و اتفاقاً آب گیرد کذا فی شرفنامه و در زفانگویا پاست با سین مهمله بمعنی قوت خیرات و گویند آنچه خیرات بدان بسته شود و آنچه سر خیرات بسته میشود و ملک رومی را پاست گویند۔

یاقوت۔ نام حلوائی که آنرا یاقوتی نیز نامند۔

فرکت۔ بوزن و معنی صحبت۔

مست و مشت۔ کلاها بالضم بیخ گیاهی است خوشبوی که آنرا مشک نیز گویند بهندی موتهه نامند۔

مشک پشت۔ بالضم کذا فی زفانگویا۔

مقت۔ بالضم اسیر و زیردست۔

مطربان چابک دست۔ ای مطربان چالاک و در فرهنگ هست ای مطربانی که در زخمه دستکش چابکی کنند۔

هلفت۔ بالفتح پای افزار و هم لخت و سراو ایوان است۔

مهتر شریعت۔ یعنی حضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم۔

گوی پیوست۔ یعنی دو ابهام انگشت۔

میوهٔ بهشت۔ یعنی چاشنی گیر و خادم تو۔

میر هشت بهشت۔ کنایه از رضوان۔

باب الثا

فصل فی العربی

مثلث۔ سه گرده شده و سه پایه گرفته شده و شرابی که شیره انگور پخته شده باشد چندانکه ثلثان رفته باشد و ثلثی مانده و سرشتی یا شیاف از مشک و عود و عنبر کذا فی التاج و در شرفنامه هست سه یکی و سه تار رسن و در حواشی ملتقط بقلم مصنف است سه یکی یعنی سبعی از شرابها معطر و آنرا سه یک نیز گویند۔

مخنث۔ معروف یعنی آنکه لواطت کنانند و آنکه نه مرد باشد نه زن۔

معمورهٔ عمرو لیث۔ یعنی شیراز و عمرو لیث پادشاهی بود که شیراز آبادان کردهٔ اوست۔

مغاث۔ بالفتح بیخ انار دشتی و بعضی سنبل را گویند۔

ملث۔ بالفتح درنگ۔

ملیث۔ بالضم مردی با وفا و آهسته در کارها۔

مونث۔ مردی که در وی نرمی باشد کذا فی التاج و نیز ضد مذکر۔

میراث۔ بالکسر معروف یعنی متروکه مرده که زنده را رسد۔

فصل فی الفارسی

مرکز مثلث۔ و آن چهار اند یعنی مرکز مثلث

مسیح — بدم بی نقش و خوبی و چیزی مالیده
و آنکه زمین را مساحت کند و دستار ورست
و مردی که مجامعت بسیار کند و نیز عیسی علیه السلام
و آنکه دروغ گوید و یک چشم و یک ابرو ندارد و آن یعنی
دجال کذاب را گویند که در دجال علیه اللعنة آینه
علامت خواهد بود از نجیبت نام او دجال شد —
مصباح — چراغ و نام کتابی —
مطرح — جای افگندن شکار یعنی دام —
مطمح — جای نظر —
مفتاح — کلید و نام کتابی در معانی —
ملح — بالکسر نمک و آب شور —
مفرح — آن دارو که مقوی دل و شاد کننده
آن باشد کذا فی المؤید —
ملاح — بالضم ملیح و بالفتح والتشدید کشتیبان
ملواح — نوعی که بر دام بندند تا طیر دیگر بر وی گرد آید
و آن اشتر یا اسپ که فربه نشود و بره و بزغاله که در
مقام شیر بندند تا نر و ماده آید و او را بکشند —
ملیح — بالفتح نمکین ابو الملیح چکاوک —

فصل فی الفارسی

معجزه مسیح — اموات بدعا زنده و نزول
مائده از آسمان —
ملهای شوخ — کوه جودی —

باب الخاء

فصل فی العربی

مخ — بالضم مغز و مخ کل شیء خالص و غیره
کذا فی التاج و در شرح قنا ... مخ گیاهی ست
سنگین که بر سر اسپان کش کنند تا نرم شوند
و بالفتح زنبور و در لسان الشعرا بهر دو معنی بالضم
تصحیح کرده است و بدین هر دو معنی این لفظ
فارسی ست —
مریخ — بالکسر نام ستاره نحس در آسمان پنجم —
مسخ — معروف و آن در امم سابق بود که چون
کسی نافرمانی کردی خدای تعالی او را در الصورت دیگر گردانیدی
چنانچه شکار کردند بدان شومت ایشان همه بصورت
شدند و قوم مسخ از سه روز بیش نزیند —
مسلوخ — معروف —
مطبخ — جای دیگ پختن —
مطبوخ — پخته شده —
ملخ — جراده —
منفخ — دمه آهنگران —

فصل فی الفارسی

مارخ — سیم ناسره و هر چه ناسره باشد و هر دو منافق —
مارشکم سوراخ — با میم موقوف کنایه از نای که
هفت سوراخ است که استادان نای نوازند —
معجر زرشیخ — گلهای زرد و اوراق زرد
خزانی و شعاع صبح —
ملاخ — نام مقامی ست —
ملخچ — بکسر و فتح سیوم سنگ فلاخن —
مناخ — نام مقامی ست و قیل مناخ بر وزن و معنی
فراخ گست که گشاده باشد و بمعنی تنگ هم آمده —

باب الدال
فصل في العربي

ماورد — بر وزن تا ورد گلاب و در اصل ماء الورد بود بکثرت استعمال لام تعریف حذف شده ماورد گردید

مارد — بکسر سوم یاغی و سرکش و دیو سرکشیده

مترصد — ای منتظر

مجاهد — غازی

مجید — بزرگوار و نیکوکار

مجدود — نیک بخت و نیز نیک روزی

مجرد — بالضم تنها و آنکه اسباب دنیاوی هیچ ندارد

محسود — حسد کرده شده

محمود — ستوده و نام حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم و نام متقی

مد — بالضم سیر و ثلث باشد و آن ربع صاع بود وکذا فی القنیه و در تاج ست المد رطل و ثلث و عند الحجاز رطلان عند العراق و المد مکیال معلوم و هو ربع الصاع

مدد — معروف یعنی اعانت

مداد — بالکسر سیاهی و هر چه بدان چیزی را مدد کنند چون روغن چراغ را

مدید — دراز و بالکسر نام بحری از شعر که تقطیع آن فاعلاتن دو بار آید

مراد — بالضم خواسته شده و نیز قبیله از یمن و بالفتح گردن که آنرا عنق نیز نامند

مرتد — از دین برگشته

مردود — رد کرده شده

مرد — بالفتح میوه اراک و فارسیان بمعنی رجل استعمال کرده اند

مرصد — بالفتح جای دیدبان و بالکسر [?] فراخ

مرصاد بالکسر مثله یعنی [?]

مرقد — خوابگاه

مرید — بالضم معروف و قیل المرید من یدی الشیخ کالمیت بین یدی الغسال یعنی مرید آنچه اختیاری نباشد و بالفتح دیو ستنبه و جن [?] و رسن سجاده

مسجد — مرکب یعنی جای عبادت

مسعود — نیک بخت کرده شده و نام شاعری

مسند — بالفتح بالش بزرگ و زبانه [?] و سر امر [?]

مشعبد — بالضم یکم و فتح دوم و کسر چهارم بازیگر و در قنیه بذال معجمه گفته است

مشهد — معروف و جای گرد آمدن مردمان

مصعد — بالفتح جای برآمدن و بلندی

مطرود — بالضم [?] رانده

معاد — بالفتح جای بازگشتن

معبد — بالفتح جای پرستش

معتمد — آنکه بر او استواری دارند و نیز نام خلیفه

معدود — شمرده شده

معد — ساخته و مهیا

مفرد — بالضم و فتح سوم تنها و بکسر سوم آنکه [?]

کنند بی عمد۔
معید۔ باز گردانیده و نام باری تعالی۔
مفقود۔ گم کرده شده۔
مفید۔ بالضم فائده دهنده۔
مقعد۔ بالفتح جای نشستن۔
مقلد۔ گیرنده قول دیگری بی دلیل۔
مقلد۔ کلیدها۔
ممهد۔ خانه ساده۔
من بعد۔ ازین پس۔
من یزید۔ استعمال این کلام در کالا فروختن باشد چون نفیس و بیش بها بود و کم دست بهم دهد و در طلب آن همه کس باشند و معنی آنست هر که زیاده کند بهای بستاند بلکه زیاده میکند بها و نیز کنایت از بازار گشته۔
منجمد۔ بسته و بسته کرده شده۔
موجد۔ پیدا کننده۔
مورد۔ بالفتح نام درختی ست و در زفان گویاست که هندش مورد گویند و در طلب حقائق الاشیا است که مورد و مورین و در تاج ست مورد آسپ غور۔
موعد۔ جای وعده۔
موعود۔ وعده کرده شده۔
مولد۔ وقت زادن و جای زادن۔
موید۔ بالضم یا سوم مشدد مکسور قوت دهنده و یا سوم مشدد مفتوح قوت داده شده۔
مهد۔ گاهواره۔

مهند۔ تیغ هندی۔
میعاد۔ وقت وعده و جایگاه وعده و وعده دهنده
میلاد۔ وقت زادن۔

فصل فی الفارسی

بار اسپند۔ بیست و نهم روز از ماه پارسیان بهر درگاهیه یعنی از غایت تجمل تاکیان ابد کنند
بانید۔ بوزن بالید یعنی مانده۔
باندآید۔ باند بالفتح نون و لام لغتی ست در مانده آمد چنانچه خواجه عطار راست شعر صد هزاران فلک حیران مانده اند ۞ اندرین ره زار و گریان مانده اند ۞ چون به درنسگی شیخ آمدند ۞ آشنا شان جمله در ره مانده اند۔
ماه آفرید۔ سریه ایرج که بعد کشتن ایرج معلوم شده که حمل دارد آخر دختر آورد که پسران منوچهر شاه بود و آن دختر تورزا مهر داشت۔
مهر اسپ جمشید۔ آفتاب و آتش و جام جهان نمای و جمجمه احمد۔ الف احمد۔
مخنید۔ بالفتح جنبید۔
مار۔ بالفتح روز بیست و ششم از ماه کذا فی زفان گویا مراد ربار ضحاک کشید یعنی مراد رسالک زاولانه در اورد و زاولانه نوعی از بندهای آهنین که در پای مردم کنند و نهند۔
هرداد۔ بالضم مدت ماندن آفتاب در برج که فارسیان هرداد ماه نامند و هشتم روز از ماه معنی اخیر از زفان گویاست۔

مرغ کاذر افروز — یعنی پروانه —
مرداد از یاد — یعنی فراموش مباد —
مروروذ — با واو اول موقوف و واو ثانی فارسی نام مقامی ست —
مرود — بالضم با واو فارسی نام میوه ایست که آنرا امرود نیز گویند —
مزد — بالضم اجرت کار —
مس پناه — بالکسر یعنی کسی که پای پناه کسی شود که بدان سبب جائی نتواند رفت —
مستمند — بالضم حاجتمند و غمگین
مشتی زباد — یعنی گروه مخالفان —
مشک را کافور کرد — یعنی موی سیاه را سفید کرد
مشک بید — بالضم کاف موقوف با جیم فارسی عود —
مصحف مجید — ای مجید —
مغز را برد — یعنی سر را خالی کرد —
مکند و سر وارد — بفتحتین با دو هم فارسی است که از رفتن همی ترسد —
ملک را فربه کند — ای قوت دهد و بیفزاید
ملایک پی اند — یعنی مبارک قدم اند —
مند — بالفتح بوزن قند بمعنی صاحب و خداوند باشد و نیز استعمال این در آخر کلمات آید چنانچه دولتمند یعنی صاحب دولت و ارجمند یعنی صاحب نصیب خداوند قدرت و قسمت و حاجتمند و دانشمند و دردمند هم ازین قبیل است

و نام نوعی از جنس عنبر هم هست آن سیاه و نمکین و گران می باشد —
موبد — بضم میم و فتح سوم دانشمند مغان و حاکم آفتاب پرستان و در دیره ارمغی اخیر از زفانگویا مسطور است —
مهمد — مرقد و جای بودن را گویند کذا فی فرهنگ مختصر نواس —
میدان بسر آید — ای عمر سپری شود یا قیامت قایم گردد —
میزد — با یای فارسی بفتحتین مهمانخانه و مجلس و خانه نهانی و عشرتگاه و در فردوسی ست مهمانی که سپرد و پس سپرد —
میلاد — نام شهری که کیدرای هند دران دار الملک داشت و نیز نام پهلوان ایرانی که چون کیکاوس بمازندران رفت آن را به سپرده و گرگین پسر او بود —
میمند — بفتح هر دو میم نام مقامی که حسن میمندی منسوب بدوست و این صحیح از بندگی شیخ المشایخ میان عبدالغنی ست کذا فی القنیه —
می نیارد — ای نمیتواند —

باب الذال المعجمه
فصل فی العربی

مشعبذ — بازیگر کذا فی القنیه —
معاذ — بالفتح جای پناه گرفتن و معاذ الله معناه اعوذ بالله —

محبوس ـ بند کرده شده و در تاج ست المحبوس آنکه پدر و مادرش پرستار بوده باشند ـ

مجس ـ بالکسر خره مداس جمع ـ

مشمس ـ آفتاب پرست ـ

مغنطیس ـ مقناطیس کذا فی التاج و در قنیه مقناطیس ست بالکسر یا ضیئن معجمه مصحح ست بمعنی سنگ آهن ربا ـ

مهراس ـ بالکسر کذا فی الصراح و در شرح نصاب مهراس بالکسر سنگ میان کاواک که در وی چیزی کنند و استر سخت و نام پدر الیاس پیغمبر علیه السلام

مهندس ـ تقدیر کننده و نویسنده ـ

فصل فی الفارسی

مترس ـ بفتح میم و سوم چوبی که در پس در نهندش تا دیگری باز نکند و آنرا بربنک نیز گویند تا نیش شجا را بالکسر خوانند کذا فی القنیه و در زفانگویا نوشته مترس چیزیست که در حصارها می بندند وقت جنگ ـ

مجس ـ بفتحتین آنجا که طبیب بساید ـ

محضرنویس ـ نویسنده را گویند که هر روز حاضران درگاه ملوک را می نویسند تا از بیم آن همه حاضر شوند و قباله نویس را نیز گویند ـ

مرس ـ بالفتح نام مغی ست کذا فی شرفنامه و در طب حقائق الاشیا مذکورست که نام میوهٔ ترش هندش شهل نامند ـ

مس ـ بالضم باجی بند یعنی زنجه که کسی از آن

نتوان در رفت و قیل بالفتح ـ

منقرنس ـ بنای بلند بود که با نردبان بر آن بر روند و در زفانگویاست بنای بود بر آهوی و گویند نردبان پایه و پست بلند و نیز کلاهی ست اقول از محل استعمال معلوم می شود که منقرنس رنگ برنگ باشد ـ

منقناطیس و مغنطیس ـ کلاهما بالکسر سنگی ست که آهن بخود جذب کند بهندیش چمک گویند و در قنیه مقناطیس نیز آمده است با ضیئن معجمه و در عجائب البلدان مندرج ست که معدن وی در قعر دریاست و اگر آنرا آب سیر و لعاب وزغ و غیره بیند(؟) آهن جذب نکند ـ

منشورنویس ـ نویسندهٔ منشور یعنی دبیر و فرمان نویس ـ

باب الشین
فصل فی العربی

ماش ـ عمارخانه و منه قولهم المعاش خیر من ماش ارا و لاشی محقق لا زده و اجمع ماش کذا فی التاج و درین قول دلیل ست برین که برای سجع تغییر کلمه درست ست و در قنیه غلهٔ ایست معروف و نیز ابخورهٔ آهنین که بهندیش سینه اسی نامند و در بعضی نسخ نصاب الصبیان با ها مذکورست و در بعضی بغیر ها و درین محل تامل ست ـ

ماهوش ـ مهوش فاما فارسیان بواو استعمال کرده اند ـ

کشیده باشد۔

مخیط ۔ سوزن۔

مشط ۔ بالفتح شانه کردن موی و بالضم شانه که موی کنند و استخوان شانه تن و استخوانهای پشت و نام گیاهی ست۔

باب الظاء
فصل فی العربی

منتظر ۔ بضم میم و فتح تا بسته و بند...

میقظ ۔ بالفتح بیدار کننده۔

محظوظ ۔ بهره مند و صاحب بخت۔

محفوظ ۔ نگاه داشته شده و فی التاج المحفوظ با دولت۔

محافظ ۔ نگاهبان۔

مشظ ۔ بفتحتین خار و چوب دست آزردن۔

مظاظ ۔ بالکسر خصمی و بدی کردن۔

مظ ۔ بالفتح مع التشدید انار دشتی و کوهی۔

مغیظ ۔ خشم گیرنده۔

ملظظ ۔ بالکسر مبالغه کننده۔

ملفوظ ۔ بزبان در آورده شده۔

موعظ ۔ پندها۔

باب العین
فصل فی العربی

مالع ۔ کوه بلند و سراب تابان سرخ و سیاه و تنکی کذا فی التاج۔

مانع ۔ باز دارنده۔

مائع ۔ سائل و خرما و درست آمده۔

متبرع ۔ بدعت کننده۔

مبیع ۔ بالفتح کالای فروختنی۔

متاع ۔ جامه و کل شئی تمتع به و منتفع به فهو متاع

متمتع ۔ تمتع گیرنده بحج یا بعمره یا بقربان یا بروزه از احرام بیرون آید۔

مجمع ۔ جای گرد آمدن مردم و آنچه جمع باشد

مربع ۔ مربع یعنی چهار گوشه و نام شکلی از وفق اعداد و نام منزل و جایی که بهار آنجا گذرند

مرتع ۔ چراگاه۔

مرتفع ۔ بلند۔

مرصع ۔ بالضم با تشدید سوم مفتوح آنچه در و جواهر نشانده باشند و نیز کلامی که کلمات قرینهٔ دوم موافق اول باشد در وزن و سجع۔

مرفوع ۔ ضم داده شده و برداشته شده۔

مرقع ۔ بر وزن مشفع دشنه و خرقه۔

مشعشع ۔ شراب با آب آمیخته۔

مضارع ۔ مشابه و نام بحری از عروض که آنرا مستقبل هم گویند۔

مطلع ۔ بکسر لام موضع طلوع و بفتح صدر است کذا فی التاج و نیز مصرع اول شعر غزل را مطلع گویند و بالضم با تشدید دوم برآینده یعنی بیننده بر آنچه

مطیع ۔ فرمانبردار۔

مقانع و مقنع ۔ کلاهها که زنان که بدان سر و روی پوشند۔

مقنع ۔ بالضم با تشدید سوم نام مردی که کسی روی حکیم بود و او را با برقع مقنع خواندندی و او به حکمت از میان چاه کوه ماه برآورده بود چون ماه فلک فرو رفتی آن ماه برآمدی چنانکه جهانی شهر روشن شدی کذا فی شرح قصائد و فی التاج المقنع خود پوشنده۔

ملمع ۔ بالضم با تشدید سوم مفتوح آنچه دو رنگ و نقره و شعر که یک مصراع او عربی و یک فارسی بود و جامه که از هر گونی پر کاله برو وصل کرده باشند

منبع ۔ بفتح میم و سوم جای بیرون آمدن آب چشمه

منقطع ۔ بالضم سر بریده شده۔

منیع ۔ باز دارنده و عزیز۔

مولع ۔ حریص۔

فصل فی الفارسی

مازه طبع ۔ ای مفعول۔

مشک افشان ابن تفاع ۔ یعنی آنکه موی و دهنش خوش باشد۔

باب الغین
فصل فی العربی

مبلغ ۔ جای رسیدن و در فارسی بمعنی مال استعمال کنند۔

فصل فی الفارسی

مادر باغ ۔ یعنی زمین و با غچه باغ۔

ماغ ۔ پرنده ایست آبی سیه فام۔

مرغ - بالفتح سبزه ورستنی ونباتات ومرغزار مرکب ازین ست ونیز نام شهریست از هندوستان زمین و بالضم معروف وکنیت آفتاب بغیر آید

مشغ - بالفتح کوه وزرف کذا فی زفان گویا و بالضم آتش پرست بهرم خواد شراب فروش ایشان خود را امت حضرت ابراهیم علیه السلام گویند ایشان را گبر نیز گویند -

هشونوسیان بالضم - جماعتی طایران است فرمان نویسیان تعبیر کرده است -

میغ - بایای فارسی ابر -

باب الفاء
وفصل فی العربی

مالوف - الفت گرفته شده -

متلهف - اربان خوار یعنی حسرت کننده -

مجوف - میانه خالی -

محذوف - اسپ ودنبال بریده کذا فی التاج ونحویان محذوف کلام متروک را گویند -

محلوف - سوگند داده -

مخلف - بضم یکم وکسر سوم کوه تیز کذا فی شرفنامه -

مشرف - بالضم نویسنده که بالای ناظر گماشته شود که در وکیه هر گنه بران تفحص حاصل دیوان پس تعیین حد کرده شود و بسوم مشدد مفتوح تشریف داده شده -

مصاف - بالفتح جمع المصف یعنی جاهای صف و بالضم بایکدیگر صف کشیدن کذا فی شرفنامه

مصحف بالضم معروف یعنی قرآن و باسوم مشدد تصحیف کرده شده -

مطاف - بالفتح طواف گاه -

معرّف شناسانیده وآنکه در مجالس مردم را بجائی نشاند

معروف شناخته شده -

معلف بالکسر آخور کذا فی شرفنامه وفی التاج المعلف آخور است -

مکتوف پس پشت بسته کذا فی القنیه

مکفوف نابینا و بیرکیف کرده شده و کفف نام تعلیلی ست در عروض -

مکلف بالضم وبسوم مشدد ومفتوح رنج رسانیده شده ودر شرع عاقل بالغ را مکلف گویند -

ملهوف - فریاد خواه -

منصف بالضم انصاف کننده وفی التاج المنصف داد دهنده -

موقف بالفتح وبسوم مکسور جای ایستادن درعرفات وشمار گاه -

موقوف بالفتح حبس کرده شده ونیز وقف کرده شده -

فصل فی الفارسی

ماهم کاف - بامیم موقوف دایه شیر کذا فی زفان گویا -

مسوچ باف - یعنی جابک ودر قنیه

با جیم فارسی معروف است۔

باب القاف
فصل فی العربی

محاق ۔ سه روز آخر ماه کذا فی لطائف و در فرهنگ جلی بیگی است محاق گرفتن ماه را گویند
محلق ۔ بالضم با لام مشدد استرده کذا فی لطائف و نیز معروف است در عرب محلوق سترده شده۔
مرق ۔ شوربا فی التاج المرق خوردنی۔
مخراق ۔ مشله کذا فی التاج و نیز بمعنی کام و زبان یعنی جای چشیدن۔
مراهق ۔ بکسر ها کودک که نزدیک بلوغ رسیده باشد
مرفق ۔ بکسر میم و فتح سوم آرنج و منفعت
مرق ۔ بالفتح بنده۔
مروق ۔ شراب پالوده۔
مزلق ۔ معروف یعنی سخت بی دیانت
مزراق ۔ بالکسر و تقدیم المعجمة علی المهملة نیزه
مشتاق ۔ مردی که بهر چیزی که آرزو برد۔
مشرق ۔ جای بر آمدن آفتاب۔
مصداق ۔ بالکسر سخن راستی و مصداق الشیء ما یصدقه۔
مصفق ۔ شراب با آب آمیخته۔
مضیق ۔ بالضم تنگ و بالفتح مع سکون الیاء جای تنگ۔
مطراق ۔ بالکسر تازیانه۔
مطلق ۔ ضد مقید۔

مغلق ۔ بضم میم و کسر سوم آنکه شعر تنگ گوید کذا فی التاج و بفتح سوم شعر مشکل که اغلاق وارد و نیز دربسته۔
منافق ۔ آنکه در دل دیگر و در زبان دیگر باشد۔
منجنیق ۔ معروف۔
منطق ۔ بالکسر زبان و بالفتح گفتار و زبان
موق ۔ پیش پند موزه۔
موثق ۔ بالفتح عهد و اقراری۔
موثوق ۔ اعتماد کرده شده۔
میثاق ۔ آن روز که خدای تعالی از بندگان وثوق گرفته باشد قال الوثق ثقة و موثقا و تمسه والوثیق المحکم و وثق بکسر صار وثیقا و اخذ بالوثیقة فی امره ای بالثقة کثیق ثق وارسا وثیقه کثرة اجنسب المیثاق والموثق بمعنی العهد

فصل فی الفارسی

با صدق یعنی امیر المومنین عثمان رضی الله عنه
مختار حق ۔ حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم
منجوق ۔ بالفتح آنچه از زر و سیم و جز آن بالای سر علم و چتر نهند کذا فی شرفنامه و در قنیه است آنکه او را هنگامه میگویند و آن خاصه پادشاهان است
منهیان سبع طباق ۔ سیارات هفت فلک
میم مطوق ۔ کنایت از ذکر است۔

باب الکاف
فصل فی العربی

مالک ۔ بادشاه و نام خدای تعالی و نام خازن دوزخ

مشابهت ثابت میشود اما در مثال شبه نام می‌باید
زیرا که کثرت حروف دلالت بر کثرت معنی دارد
و قیل علی العکس و عالمیست بالا از
عالم شهادت و فروتر از عالم ارواح عالم شهادت
سایهٔ عالم مثال ست و عالم مثال سایهٔ عالم
ارواح ست و آنچه درین عالم ست آن همه در
عالم مثال ست و آنرا عالم نفسین نیز گویند و در خواب
چیزیکه دیده میشود آنرا صور عالم مثالی میگویند
مثقال — هم سنگ چیزی کذا فی التاج و در شرح
مثقال بالکسر چهار ماشه و نیم ...
مثقال بیست قیراط را گویند و قیراط یک حبه و چهار
خمس حبه باشد و حبه مثل ماش باشد ...
هشت حبه یک ماشه نامند
معقل — بفتح هر دو ضم پناه و جای پناه
مثول — بپای ایستادن و بزمین چسپیدن
و از موضع خود نیست شدن
مجال — بالفتح جای جولان کردن
مجدل — بالکسر کوشک
مجعول — گردانیده شده
مجل — بالفتح آبله و آبله بر آوردن دست از کار
مجمل — فراهم آورده شده
مجول — سینه بند زنان
محل — بالفتح آنجا که فرود آیند
محال — بالضم سخن نا راست
محتال — بالضم حیله گر

محصول — حاصل کذا فی التاج
محفل — انجمن
محمل — بالفتح معروف کذا فی التاج و در
شرفنامه ست بفتح یکم و کسر سوم کژاوه
مخمل بضم اول و کسر سوم در آرنده ... و مخمل
و بفتح یکم و سوم جامه ... کذا فی التاج
و در شرفنامه ست دو کتاب ست در نجوم
یکی مشغله مرد و دوم شعر
مرجل بالکسر و فتح سوم دیگ رویین
مرسل — بالضم نبی که صاحب کتاب باشد و
حدیث مرسل آنرا گویند که متصل الاسناد نباشد
مسائل جمع مسیل و مسئله که آنرا مسیله نیز گویند
و نیز سلسله کرده شده و سلسله زنجیر را گویند
هم ازین ست جعد مسلسل بالضم
مسلسل بفتح دوم و چهارم نام خطی ست و
نیز شعری ست که در آن گرفتگی زبان نباشد
گویند کلامی مسلسل ست
مسیل — راه گذر آب هر جا که باشد
مشاغل بالفتح جمع مشغله
معتدل بضم یکم و کسر سوم روز بغایت گرم
کذا فی التاج اما قیاس تقاضا کند که معتدل
هوای راست و برابر و آرمیده را گویند که نه
سخت گرم باشد و نه سخت سرد و در تاج مصادر
الاعتدال راست شدن و قیل معتدل خود کذا
فی التاج و نیز آنچه مقتضای عدل باشد گویند

معتدل — راست.

معلول — علت گرفته.

معدل — بضم یکم و بفتح دوم و سوم مشدد داد کرده شده.

مغزل — بکسر یکم و فتح سوم دوک.

مغزل — بالکسر و بالضم دوک پنبه.

مغتسل — بضم یکم و فتح چهارم آنچه از وی چیزی پاکیزه شوید و جای غسل و آنچه با آن چیزی شویند و نیز شراب.

مغسل — بفتح یکم و سوم جای تن شستن.

مفصل — بفتح یکم و کسر سوم بندگاه و بفتح سوم زبان کذا فی التاج.

مقتل — بالفتح یکم و سوم جای کشتن.

ملول — بالفتح معروف.

مندیل — بالکسر دستار.

منزل — بالفتح و کسر سوم جای بازگشتن و آنجا که فرود آیند و خانه آسیه.

منصل — بضم یکم و سوم بمعنی انگشت و آن کذا فی القنیه و در شرفنامه بضم یکم و سوم تصحیح کرده است.

مکلل — آنچه در وی جواهر نشانند و بعده بدرها آراستند.

منوال — بالکسر طرز و طریق و از آنست نسج علیه فیرسم علی منوال واحد کذا فی التاج و در قنیه است منوال طریق.

و شوق و آواز چوبی که جولاهگان جامه بافند و در آن پیچیدن وقت بافتن.

موصل — بضم یکم و کسر سوم رساننده و نیز نام شهریست که چون در مقام کند قوت را زیاده کند و نیز گذرگاه دارا و سکندر هم در همین موصل بود.

مهیل — بوزن فعیل قصی کالرحیم.

میمحل — با حاء حطی امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه و محل جمع محله است و هی الدین.

موکل — بضم یکم و فتح سوم مشدد و سپرده شده و بکسر الثالث سپارنده کار بدیگری.

میل — بالکسر مقدار یک ثلث فرسخ یعنی مقدار رسیدن گاه بینائی چشم و سر منه چوب یا سنگی و فرسنگ کذا فی التاج و در شرفنامه نوشته میل بالکسر تخته خاک و علامت سنگین که از بهر نشان فرسنگها بر سر راه کنند و آن را فرسنگ آزین گویند که گنبد ایست سه تیر و نیز در میان چوگان بازی دو میل میسازند هر گوی را در میدان آن در آرد گویند که قال گیرد و فرو برد و نیز سواران اسپان را که میدوانند و میان هر دو میل هر که اول بگذراند و او حشره هر دو میل بالتحتیتین در اصل صفت خمیده شده.

فصل فی الفارسی

مالامال — سخت پر.

مالول — گلو بنده یعنی غلام بزرگ مرتبه و شیرازیان غلام بزرگ را گویند.

محض عدل — یعنی امیر المؤمنین عمر رض.

مخالف بال - مالشه مخالفان ای قاطع اعدا باضافت کاسم -
مرغ دل - یعنی عقل و نیز جان دل -
مرغول - با واو فارسی موی پیچیده و نشاط و یعنی اجزاء زلفا گیسو یاست -
مغل - بفتح اول یعنی خواب و استراحت باشد
مقرنس سنگدل - یعنی دنیا و سنگ دل سخت و درشت کذا فی المؤید -
مقل - بالضم گرز و کوپال و نیز نام درختی ست و نیز داروی ست که بهندی گگل نامند کذا فی شرفنامه و در بعضے طب مذکور ست عطرے که از چهار چیز ساخته باشد عود و عنبر و شہب و صندل مرکی را
مقیل بضم می یعنی شراب -
منبل - بد تقاء گویند اول نیم یعنی غیر معتقد او تم
مندل - بالفتح عود تر و اما خطه ایرکه اهل عزائم کشند بهندش مندل خوانند -
منقار گل - با کاف فارسی مذکور زبان کذا فی شرح المخزن -
منگل - بفتح یکم و سوم فارسی سوزنه و دوزنده را افزن و دشواری و درماندگی و واقعه -
مہرہ گل - بکسر کاف فارسی زدین و قالب بشر
میل بمیل - یعنی میل در میل -
میوه دل - یعنی سخن و فرزند -

باب المیم
فصل فی العربی

مجرم - بضم اول و کسر سوم گناهگار -
محترم - بالضم حرمت داده شده -
محرم - بفتح یکم و سوم آنکه با وی نکاح روا نبود و یقال فو درهم محرم آنرا گویند که از وی چیزے پوشیده نباشد محرم در باره هم لبرین یعنی میگفت شد یعنی از و راز پوشیده نیست و این لازمه محارم زیرا چه پیش محارم هیچ پوشیده نیست بدین که در شرع پیش ایشان شدن درست ست و بضم یکم و کسر دوم حرام کننده و بفتح سوم مشدد و حرام کرده شده و نیز ماه محرم که سر سال گشت تاریخ هجری را -
مدام - بالضم همیشه و می -
مدغم - بالضم حرفی در چیزی در آورده شده
مدینة السلام کوفه را گویند که دار الملک عراق عرب است
مرهم - داروی نرم که بر جراحت بندند کذا فی التاج و آن ریختنی ست که در آن موم و استخوان سوده و جز آن انداخته می پزند و در زبان گویا ست مرهم خسته بند یعنی سبحے که بر شکسته بندند -
مسلم - مسلمان و نام مردی -
مسام - جای موی که منفذ خوی ست -
مشام - بتشدید میم جای شمیدن اما فارسیان بتخفیف استعمال کرده اند -
مشموم - خوشبوی و عطر -
مظلوم - آنکه بر وی جور و ستم رفته باشد -

شراب افتد —

شیشه جام — آسمان کذا فی الاصطلاح الشعرا و در شرفنامه یعنی آفتاب است —

مغز علم — یعنی استخوان کذا فی شرفنامه

مشرق الملهم — بفتح لام و کسر سوم جانوری است کمند کرا از اغتفا تیر گویند کذا فی القنیه —

مقیم منزل ماتم — زحل —

ماتم — بالفتح جهان مرحوم —

ملهم — بالفتح مشعله —

منادی اسلام — یعنی موذن

منازل شناسان عالم — کنایه از علما و عارفان

منزل الم — کنایه از دنیا —

منزل شناسان کم کرده قدم — یعنی شناسندگان منزلی که اثر قدم آنجا دیده نشود و آن کنایه از عارفان مجردان فانی —

منتظر چشم — کنایه از مردم دیده —

مورد اسپرغم — نوعی از ریحان که برگ آن بیرگ مورد ماند —

مهر کم — بالضم کنایه از قاصد —

مهر افکندن در جام مهر انداختن در جام گویند که در زمان کیان رسم چنان بود که جامی از هفت جوش پر از شیر می‌کردند چون پادشاه سوار می‌شد مهره‌ای از هفت جوش در میان آن جام می‌انداختند و از آن صدا هر کرا [illegible] و هر دم خبردار شده سوار می‌شدند —

مهره سیم — کنایه از ستارگان

میخ درم — سکه را گویند —

میخ قدم — با فاء معجمه موقوف آنکه پاشکسته در کنجی نشسته بود و جامی نرود کذا فی القنیه

میم — بفتحتین نام مقامی است —

مینا سلیم — ای سبز سیم و سیاه سیم —

میدان گشاده یا فتم — ای عیش و عشرت و وسعت و فراخی بسیار یافتم —

باب النون
فصل فی العربی

مارن — سر بینی —

مازن — بوزن خازن بیضه مرغ و نام مردی کذا فی القنیه و در تاج است ای زرد خانه زنبور و در شرفنامه است مازن چوب پشت —

مالک الحزین — بوتیمار کذا فی القنیه —

مبرهن — روشن و معلوم —

مامون — نام خلیفه عباسی و نیز امین —

مبین — بالضم ظاهر و با سوم مشدد و مفتوح بیان کرده شده و بکسر بیان کشیده —

متن — پشت و گوشت تازه و جامی سخت بلند و مرد با قوت و سطری نیز کذا فی التاج و نیز آنچه سطر سطر در میان صفحه نویسند آنرا متن گویند ضد حاشیه —

متین — بالفتح استوار —

مجن — بکسر اول و فتح سوم سپر

میمون - نام مادر یزید بن معاویه -
میمون خجسته - نیز نام مردی که زنش را خجسته گویند و طوطی نامه قصه اوست و نیز میمون جانوریست و نیز چیزیست که برابر سر آدمی بشود و در دهن او قدری سوراخ میکنند و در ان آب می اندازند چون خواهند که بیمار را فرزند او بیرا قریب گردن دارند قدری انگشت میران بنهند تا آن گرم شود و چون آب گرم شود دم زدن گیرد اگر بهتر تر باشد باز بسوزد و از دمیدن -

فصل فی الفارسی

ما میران - نوعی از زرد چوبست بر جسم او گره هاست و او را میران نیز گویند -
مایون - نام مردی و نام عاشقی ست کذا فی زفانگویا
ماخان - نام پهلوان چین و نیز نام شهری از قرایات شهر مرو -
ماده گو باب گر میان - یعنی جوز گره -
مار افسان - افسونگری که مار را بگیرد -
مازریون - بفتح یکم و هفتم گیاهی ست که اطبا بکار برندش و بعضی مورد زرد را گویند و دارو مجرب از برای استسقا و آن دو نوع می باشد سفید و سیاه سفید آن از الخمیص و سیاه را افرا هفت برگ خوانند و آن برگ کوچکتر ست از برگ مورد و بزرگتر به زردی مائل و بعضی گویند آن نوعی از مورد باشد و بعربی زیتون الارض نامند.

مازن - بازاء معجمه چیزی که هندش امین گویند
مازول - بازاء معجمه و آن میوه درختیست گز کذا فی زفانگویا و آنرا زبان بکار برند بسیاهی نگی عروج
مازندران - نام ولایتی ست -
ماکان - نام ولایتی ست که اکثر سلاح و انجا از چین ست -
ماکیان - مرغ خانگی یعنی ماده مرغ خروس -
مان - اسباب خانه و بگذار و باش و باشنده و مادر و چند شان و بمعنی اخیرین بود و اکثر متصل بعد او را محذوف باشد کذا فی شرفنامه و نیز توابع و درین معنی این کلمه را با خان استعمال کنند گویند خان و مان -
مانستن - بفتح چیزی شدن یعنی مانند شدن
ماندن - بمشابه و در شرفنامه است ماندن چیزی گشتن و گذاشتن چیزی و رها کردن -
ماه چو شاخ گوزن - با کاف فارسی ای ماه باریک و خمیده -
ماهان - نام شهریست بحدود کرمان و نیز جمع ماه بر خلاف قیاس چنانچه قواعد در ابتدای کتاب در باب اول گذشته -
ماه بر کوهان - یعنی نام نوائی ست و لحنی
ماهیان - ماه را گویند چنانچه سالیان سال را نامند
مایون - نام گاویست که فریدون بشیر او پرورده شد -
منقولی جیره بان - عطارد -

متابعه - پیروی کردن -
متخیله - درگذشتن و محل خیال یعنی دماغ -
مثابه - بالفتح جای بازگشتن کذا فی القنیه
و منزل دوام گاه و میعاد آنانکه فارسی بمعنے
منزله هست چنانچه گویی این مثابه افستاده است که
بمنزله آنست و نحو آنست و بمعنی طریق و نوع
نیز آید و یکی از کلمات تشبیه است -
مثله - بالضم آن عقوبتی معروف که در ایام
جاهلیت بود یعنی گوش و بینی و دست و پا
اول می بریدند بعده بجان میکشتند یا همچنان
میگذاشتند
مثوبه - پاداش -
مجمره - بالکسر راه کاه کشان -
مجه - بالفتح آنجا که طبیب بگیرد از دست -
مجوسیه - مغنی و زن مغنی - خوب؟
محاوره - با هم سخن گفتن و باز گشتن و جواب
کذا فی فرهنگ مولانا فخر قواس و در صراح است
محاوره پاسخ دادن یکی مر دیگری را -
محاکاة - با یکدیگر حکایت کردن -
محبه - دوستی -
محبره - بالکسر سیاهی که بدان نویسند و
قبیل دوات -
محتاله - زنی حیله گر -
محجوبه - چوبی که پیش در نهند -
محصنه - زن پارسا -

محله - معروف -
محمده - ستایش -
محنه - بالکسر معروف یعنی رنج -
مخافه - ترس -
مخدره - زن پردگی
مخداه - توبره -
مده - بالضم معروف -
مدینه - شهرستان یعنی کوشک و نام شهری
که مدفن رسول صلعم آنجاست و در قنیه است
مدینه بوزن سفینه شهر و نیز قبه بزرگ که اطرافش
بساتین بود -
مذقه - مزه پنیر -
مذمه - نکوهش -
مراره - زهره و تلخه -
مرحله - جای فرود آمدن -
مرتبه - معروف یعنی جای فرود آمدن و پایگاه
و قدر -
مرسله - بالضم قلاده که در وی مهره و جز آن
باشد کذا فی القنیه و در شرفنامه است مرسله
گلوبند و در ادات است گلوبند زنان اما معنی
جوهر معروف فرستاده شده است -
مرفه - بوزن مروحه اسم مفعول ترفیه
مشتق از رفاهیت است یعنی آسوده کرده شده
و در بعضی دیوان حافظ بجای مرفه مرفق
آن هنگام همان صحیح باشد لیکن برای استقامت قافیه

حارا بها بدل کرده چنانچه در قفص صاد را سین بدل میکنند—

مرسه — معروف یعنی شکسته بستن—

مروحه — بالکسر بادبیزن—

مروه — بضمتین تشدید واو مردمی—

مزوجه — اسم مفعول از تزویج و کلاهی ست که میان آن بنه هی آگنند چنانکه مشکوئی را تشبیه بمزوجه کرده اند کذا فی شرفنامه—

مزوره — همان مزوره که گذشت—

مزه — بفتح والتشدید معروف که آنرا لذت نیز گویند

مزیله — بالفتح مزبله—

مزجاه — بضاعت اندک—

مزبه — ابر و باران و بالفتح با بای مشدد افزونی و فضا

مساهله — بالضم با کسی نرمی کردن و با هم آب کشیدن—

مشاب — دندان زدن شتر نر بر ماده تا بار بردهد

مسائل — سوال—

مسبحه — انگشت شهادت—

مستحاضه معروف یعنی زنی که در ایام حیض خون بیند—

مسخره — معروف—

مسکه — بالفتح خلاصه دوغ—

مسکنه — بیچارگی—

مشاعره — جامه بیت و با یکدیگر شعر گفتن—

مشعله — بالکسر معروف—

مشغله — بالفتح با همین معجمه مفتوح غوغای مردمان آواره و جای مشغولی و در قنیه مذکور مشغله فریاد و فتنه و فغان—

مشکاة — معروف—

مشیمه — بر وزن رتیمه پوستی که در شکنجه شکم مادر اندرون وی بود کذا فی المؤید—

مصطبه بالفتح جایگاه غربا و قمارخانه و این لغت بغداد وست—

مصلحه — معروف یعنی نیکوی—

مصیبه بالضم آنچه رسد از آفت و رنج و اندوه

مصاب مجموع مثله—

مضغه — بالضم گوشت پاره—

مضمضه آب در دهن کردن و بیرون انداختن

مضیره — دوغبا—

مطموره حصار و جایگاه و مغاک در زمین که در طعام و آب پنهان کنند کذا فی الابداع و در قنیه معنی حصار و جایگاه—

مطجنه گوشتابه—

مطهره — بالکسر معروف یعنی آوند مانند مشربه و جز آن—

مظلمه — جایگاه—

معتوه — بالفتح بیهوشی کذا فی التاج و در شرح معتوه آنرا گویند که بعضی سخن او همچو دیوانه باشد و بعضی سخن همچو هشیار—

معرفه — آشنائی—

معرکه - بالفتح حربگاه -

معصیه - بالفتح بیفرمانی -

معونه - یاری -

معیشه زندگانی و آنچه بدان زندگانی کنند

مغاره - سوراخ در کوه -

مغفره - گل سرخ و آنرا گیره گویند -

مفاجاة - ناگاه گرفتن موت -

مقابله - بالکسر برابر کرده شده و در اصطلاح منجمان آنست که نظر یکیاره با ستاره دوم به هفتم خانه باشد و این دلیل بر تمامی دشمنی چنانچه یکی در حمل باشد و دوم در میزان۔

مقاتله - بالکسر قتال کردن -

مقاله - گفتار -

مقبره - بالفتح گورستان -

مقبوضه قبض کرده شده و نیز ستاره -

مقدمه - معروف و پیش آهنگ لشکر -

مقرضه - بالکسر مبنی ست از پیکان تیر -

مقرعه - بکسر یکم و فتح سوم تازیانه که ازو المواد [illegible] و نیز گرز و عمود و در صراح ست که [illegible] -

مقصوره - جای استادن امام در نماز -

مقله - بالضم سیاه و سپید چشم -

مقنعه - بالکسر آله سر افگندن -

مکه - معروف یعنی شهریکه در آن کعبه ایست و نیز نام زنی عربی که او را مردی پرسید که [illegible] پس گفت نا به بعده آن مرد گفت فاقبل الحجر الاسود پس بعد هم بوسه بحجر الاسود [illegible] خالی که برلب ست پس آن زن این [illegible] خواندان تکونوا بالغیه الا بشق الانفس [illegible] هرگز نخواهی رسید مگر بمشقت نفس و این آیت در قرآن در باب حج ست بعده آن مرد از [illegible] خود در شتی چند گشت [illegible] بعده آن زن گفت الان ان شئت ادخل مسجد الحرام و ان فاقبل حجر الاسود یعنی اکنون اگر بخواهی درآ در مسجد حرام و اگر بخواهی بوسه ده بحجر الاسود

مکرمه - بفتح میم و بضم را بزرگی و [illegible]

مکرمه بفتح میم در کارشایست [illegible] و بفتح را بخشش کردن و بزرگواری نمودن -

مکروه - ناخوش شمردن -

مکره - آنکه او را بناخوشی در کار دارند -

مکنه - بالضم توانگری و مرتبه و سامان -

ملت - بالکسر والتشدید دین -

ملاحه - نمکینی -

ملازمه - با ازم گرفتن و مدتی و مدعا علیه [illegible] بر در تقاضی -

ملالت - رنجوری و بیماری -

ملاطیه - بفتح یکم و دوم و کسر سوم با یای [illegible] نام شهری -

ملعقه - بالکسر کفچه و چمچه -

ملیطه - بر وزن قبیله نام مقامی ست که [illegible] فی الفقه -

و چون نهاوند کوچک بود و گنجایش سپاه نداشت فرمود آنچه لشکر کوفه بود به دستور و هرچه سپاه بصره بود به نهاوند فرود آمدند و چون ماه بزبان پهلوی شهر و مملکت را گویند نهاوند را ماه بصره و دینور را ماه کوفه گفتند لهذا هر یکی ازین دو شهر را ماهین گویند و کنایت از معشوقه نیز

ماه دو هفته یعنی ماه شب چهاردهم—

ماه سی روزه یعنی ماه سخت باریک—

ماه نو سی شبه یعنی ماه پنهان و محو گشته—

ماهویه عامل یزدجرد نوشیروان که سامان او چون یزدجرد منهزم شده خفیه دریافت ناخفیه کردن و کشتند—

ماهم—یکی از آلات نجاران که آنرا سرمه نیز گویند و دوازدهم حصه توله که هشت حبه بوده تولهٔ نود و شش حبه باشد—

ماهیابه—نانخورشی ست که از ماهی سازند تبازیش صحناگویند کذا فی زفانگویا و شرفنامه بمعنی ماهیانه با نون مذکورست—

ماهیانه—مشاهره چنانچه سالیانه و در شرفنامه ست ماهیانه نانخورشی ست که از ماهی سازند—

ماهیچه—با جیم فارسی آنکه روز عید فطر پزند مندش سوئین نامند—

مائده—با چهارم موقوف و پنجم مکسور چاشنی گیر

مایه و دستگاه یعنی کثرت و اسباب غنا و سرمایه و قدرت و در زفانگویاست مایه ماده و بنیاد چیزی و سرمایه—

منیژه بازاء فارسی نام دختر افراسیاب که معشوقه بیژن بن گیو بود—

مناره—بالفتح آوندی که ازو وضو سازند تبازیش مطهره خوانند کذا فی الدستور—

مته—بالفتح والتشدید همان ماهه کذا فی شرفنامه یعنی برمه و در قنیه مذکورست مته کرمی که در حبوب و گندم افتد تبازیش سوسن خوانند

مخنده—بضم اول و کسر دوم فرزند عاق و خزنده و جهنده کذا فی شرفنامه و در زفانگویا مخنده بمعنی خزنده یعنی حشرات زمین نوشته است و مخنده بفتح میم و یا آورده است یعنی فرزند عاق

مراغه—غلطیدن خر و اسپ و خر بران—

مرجان چرپره یعنی لب و نمی—

مرجاده—بالفتح آلتی ست چوبین که بدان در لب آب و جز آن عمره کنند و مانند چتره از چرم راست میکنند و هیش دار و میمانند که و میکنند بالای آن اسباب مردم سوار شده گذار میشوند—

مرغشه—بفتحتین و قیل بسکون دوم نحس ضد سعد—

مردارخانه—بالضم با پنجم موقوف یعنی خانه که ازان مهره مزد بیرون آوردن نتوانند—

مردم گیاه—همان مردم گیا که مرقوم شد

مُش کُشته - مرادف طبیعت گردیده
منظر مینخانه - فلک و گنبد -
منتقله - بضم یکم و سوم انگشت دان -
موالید سه‌گانه و موالید ثلثه - بر سه پسر و صنعیده یعنی جمادات و نباتات و حیوانات کذا فی زفانگویا -
مورچه - با دوم و چهارم فارسی و سوم معروف مورچه با چه مصغر با تیغ و نیز زنگی از زنگار که در تیغ و امثال افتد و نیز کنایت از کسی که سخت عاجز و ضعیف و نحیف باشد -
مورچانه - با رای موقوف و جیم فارسی مورچه آهن که از زنگار در آهن بیفتد -
موزه - معروف و نیز نام حلوائیست -
موسه - بالفتح و قیل بالضم زنبور -
موسیچه - بالضم با جیم فارسی مرغیست پرنده چون قمری -
مویه - با واو فارسی گریه و نوحه -
مویینه - پوششی که از قاقم و سمور و سنجاب بود و امثال آن -
مه - بالفتح و دوم بالکسر بزرگ -
مهره - بالضم معروف یعنی که مهری گرد باشد از هر چه باشد و نیز سنگ ریزش هیچ پشم بران مالند تا غذ درفشان شود و نیز سنگی که پادزهر نوع زهر گردد -
مهرگیاه - بالکسر با رای موقوف و کاف فارسی نام گیاهیست که خاصیت او آنست که نزد هر که باشد میان خلق محبوب و معزز و مکرم بود و در زفانگویاست گیاهیست که برگ او مقابل اعضا باشد -
مهرماه - بالکسر با رای موقوف مدت ماندن آفتاب در برج میزان -
مهواره - بالفتح مشاهره -
میمنه - بالکسر راه و بزرگتران کذا فی الادوات و در زفانگویا بمعنی بهشت -
مهوه - بفتح یکم و سوم طعامیست لاربان را که از ماهی خشک آب زده در آفتاب می پزند -
میانه - ضد کرانه و آنچه در میان عقد از جواهر بزرگ و امثال آن باشد تازی واسطه العقد خوانند -
میخانه - معروف یعنی خانه می و بمعنی آوند شراب نیز آید -
میده - معروف و نیز نام حلوائیست که چون میده را در شکر می پزند -
میره - بالکسر میر و خواجه و بمعنی عداوت و طعام که برای عیال یا برای فروختن از جای آرند تازی میرست -
میکده - خمخانه -
میلاوه - شکرانه و شرم و کافی دله -
میوه - بالکسر بار درخت -

فصل فی الترکی

ملک - کرامت و چندین -

باب الیاء
فصل فی العربی

متواری - سرگشته و پوشیده و پنهان شونده -
متجلی - بالضم با لام مشدد و ظاهر شونده - تجلی کننده -
متحلی - بالضم با لام مشدد و با حاء مهمله آراسته
متنبی - آنکه دعوی پیغمبری کند و نباشد
متقی - پرهیزگار و در قرآن هر جا که ذکر متقی افتاده است از آن مومن مراد است -
مثقالی - نوعی از انگور است و آنچه بوزن مثقال باشد -
مجازی - ضد حقیقی و بالضم جزا دهنده -
مجسطی - بکسر میم و فتح دوم کتابیست مغان را در احکام دین باطل آتش پرستی و در زند نیکو مندرج است که نام کتابی است در علم اشکال ساخته اقلیدس حکیم -
مخاطی - کبوتر سبز که زاغی الاسحاقی -
مدنی - حضرت رسالت صلعم -
مذی - آبی که بیرون آید وقت ملاعبه ملا
مری - بالکسر راه گذران آب -
مروی - روایت کرده شده -
مسمی - بضم میم و کسر دوم بکرداره و بفتحتین بالف مقصوره شبانگاه -
مستوفی - تمام گیرنده و نیز عهده داری که دفتر همه کارکنان باشد و قرطاس همه نویسندگان در دفتر او ثبت شود و بفتح استیفا کرده شده یعنی تمام ستده شده -
مشتری - بالضم با چهارم مکسور خریدار و نام ستاره ایست که آنرا قاضی فلک گویند -
مشی - رفتن و بسیار فرزند شدن -
مصری - آنچه منسوب بمصر باشد چنانچه کلک و تیغ و قند و جز آن و زر را نیز مصری گویند
مصطکی - بالفتح نوعی است از علک رومی و گویند آنچه سفید است علک رومی و آنچه بلون سیاه است علک نبطی است و بصری -
مصلی - مشدد و بکسور نماز گزارنده و صلوة فرستنده و در آتش سوزنده -
معری - بفتحتین با راء مشدد و نام شاعری که کنیتش ابو العلا بود -
معزی - بضم میم و کسر دوم مشدد و نام شاعری مادح سنجر -
مغنی - بالفتح بالف مقصوره جای خواستن و بمعنی مراد نیز آید و با نون مکسوره خواسته شده لیکن در فارسی با یاء فارسی تحقیق استعمال کرده اند و بضم میم و فتح دوم با نون مشدد مکسور غنایت کننده و با غین معجمه سرود گوی -
مغربی - نام شهریست و زر خالص و نیز نام شاعر سرخلی -
مفتی - بالضم و بکسر ثالث فتوی دهنده -

ماحی - نام شهریست از هندوستان زمین و نیز نام بازی است -
متواری - پنهان شده مثلثهٔ آتش کنایه از برج حمل و برج اسد و برج قوس -
مثلثهٔ بادی - کنایه از برج جوزا و میزان و دلو
مثلثهٔ خاکی - کنایه از برج ثور و سنبله و جدی
مثلثهٔ آبی - کنایه از برج سرطان و عقرب و حوت
مثلثهٔ هوائی - ای برج جوزا و میزان و دلو
مثل عطاردی - یعنی همیشه مدبری -
مجری - بالکسر یای فارسی ظرفیست عطاران را
مجسطی گشای - بکسر میم و فتح دوم حل کنندهٔ مشکلات و شخصی را گویند که حل مسائل کتاب مجسطی را که در علم ریاضی نوشته اند بکند -
محکم رو دیای چوبین جای - یعنی بلغزد پای چوبین از جای این معنی اصطلاح است مسموع از شیخ محمد خضری شیرازی و نیز فرسوده که در لغزیدن محکم بود -
مدکه مای - یعنی شهری که مضبوط زن باشد کذا فی القنیه
مرده ریگ - بالضم میراث و نیز کنایت از سست و فرومایه کنند که بکار نیاید کذا فی زفانگویا
مرغ الهی - روح -
مرغ عرشی الهی - ملایکان عرشی -
مرغزار عیسی - بهشت -
مرغ عیسی - شپرک را گویند بدان جهت که حضرت عیسی علیه السلام از خالق الخلق درخواست که من مرغی از گل بسازم تو آنرا حیات بخش فرمان شد که راست بکن عیسی جانوری راست کرد و تقعد من فراموش کرد حضرت صمدیت آنرا جان بخشید چنانکه آن جانور پریده از نظر خلق غائب شد و از انجا بیفتاد و بهر خدای تعالی مرغی دیگر مثل آن آفرید تا بروی روزگار یادگار بماند -
مرغ گوشت باری - غلیواز -
مرقع دار ابلیسی - ای نایب شیطانی و در جامهٔ صلحا کار بدمکنی کذا فی الاصطلاح الشعرا و در قنیه مذکورست ای خلیفهٔ ابلیسی فسق و فجور
مرگامرگی - با هردو میم مفتوح و هردو کاف فارسی ندای عام و مرگ عام که بتازیش طاعون نامند
مری - بالکسر با یای فارسی کوشیدن با کسی به رتبه و همسری کذا فی شرفنامه و در زفانگویا است با یای فارسی دارویست که آنرا آب کامه نیز گویند و در فرهنگ فخر قواس ست مری چوب گران
مزگانی - بازاء و کاف فارسی شادیانه و عطاء شکر و شاکرانه و در زفانگویا است مژدگانی بالضم آنکه در شراب نوبت خویش به دوستی ایثار کند
مستی - با یای فارسی یعنی چندین معد و جز و گروهی اندک -
مستی آلتشی - یعنی گروهی ظالمان و دیوان
مشعلهٔ خاوری - آفتاب -
مشک کاشغری - آن مشک که از کاشغر آرند

مشک یافی - بالضم با کاف موقوف نام نوائی ست

مشاوفی - بالفتح نام حلوائی ست که بادام را سوده با شکر بریان می پزند و در مشک می اندازند

مشازی - بالفتح مشک خرد کذا فی شرفنامه و در قنیه ست بالضم با واو فارسی تبخانه ایست بنام کوشک شیرین و قیل کوشک مطلق و در زفانگویا بمعنی حرم پادشاهانست-

مصرع خاوری - ای آفتاب لرزان بوقت غروب

مصری - منسوب بمصر را گویند و کنایه از قلم و شمشیر و تریاک و نبات-

معلومی - با یای فارسی آگاهی بر چیزی-

مغاک ظلمت خاکی - ای جهان و قالب بشر

مقام مصلی - جائی را گویند که ابراهیم علیه السلام در آنجا نماز گزارده بود-

ملاهی - بالفتح نکوهی و آلوده مکن-

ملائک پی - کنایه از مبارک قدم-

ملک ایرجی - بضم اول و بفتحتین در دوم با ترکیب اضافی ای ملک ایران زمین-

ملمع کار شیطانی - ای آیاتی که باطل را در لباس حق می آرند-

منازل شناسان گم کرده پی - یعنی شناسندگان منازلی که آنجا اثر قدم دیده نمیشود و قیل عارفان فانی-

منزل خاکی - دنیا-

موزمی - ناودان کذا فی زفانگویا-

موسیقی - علم سرود-

موصلی - بالضم دارویست و آن دو نوع است سیاه و سپید و موصلی سیاه بهمن بالموفی ست

مومیائی - با سوم موقوف دارویست چون استخوان کسی بشکند بخورانند و یا در آنجا ببندند درست شود و آن دو نوع ست یکی کانی و دوم فرنگی که آن عملی میشود و ترکیب آن چنانست که بچه سرخ روی و سرخ موی می آرند و می پرورند چون سال عمرش در وسی میشود صندوقی راست میکنند و آنرا بشهد پر میکنند و آن مرد را در آن می اندازند و یکصد و بیست سال سر مهر آن صندوق میدارند بعده میکشایند هر چه از آن شهد و از آن مرده ماند آن همه مومیائی میشود و آن مومیائی درین ولایت کمتر بهم رسد و این تسامح ست از امیر شهاب الدین حکیم کرمانی کذا فی شرفنامه و در طب حقائق الاشیا مذکور ست بعضی حکما میگویند معدن او معلوم نیست و بروایت ابوریحان حکیم که درین باب ست کوهی ست و در روی غاری کرده اند چشمه آب در آن خانه هست در سالی یکبار بحضور کسان امیر باز میکنند و بر در چشمه غربالی از مس نهاده اند قیاس چند درم معدود در آن غربال میماند بر میگیرند مهر کرده بخزانه امیر میرسانند و بعضی گفته اند که مومیائی همین صلاجیت ست-

مهد نفس عیسی - کنایه از تابوتی ست که موسی علیه السلام را بعد از ولادت از خوف و بیم فرعون درو نهاده و در دجله روان کرده بودند کذا فی المؤید

مهربانی - بارا موقوف محبت و شفقت و نیز
جامهٔ ابریشمی لطیف و نازک بغایت خوش قماش
و نام لحنی هم هست -

مهرهای سلیمانی - ستارگان کذا فی المؤید
و در اصطلاح الشعرا بدین معنی مهرهای سمائی مذکور است

مهرگانی - بالکسر و کاف فارسی نام نوائیست و لحنی

مهری - اسمی از اسماء چنگ -

مهستی - نام زنی شاعره کذا وجد فی حواشی
خسرو شیرین منقول از بیاض محمد شاه -

مهمان سرای - کنایه از دنیا -

مهمانی - بالکسر استعداد و ضیافت کردن از
طعام و شراب و جز آن -

مهی - بالکسر بزرگی -

می - شراب -

میخی - خرقه پوشان درویشی ست -

میدان خاکی - زمین -

میرین دهلوی - میر حسن و میر خسرو -

میزبانی - بازا موقوف ضیافت مهمان کردن
و مهمان داری -

میستی - بوزن و معنی مستی یعنی جدائی -

میشامی - بالکسر گیاهی ست که آنرا ابتاری
حی العالم گویند کذا فی زفان گویا -

کتاب النون

النون دوات و نام ماهی حساب ابجد پنجاه مقرر

باب الالف

فصل فی العربی

نجباء - برگزیدگان -

نداء - بالکسر بانگ -

نشاء - بر جستن

نساء - زنان -

نشاء - پیدا شدن -

نصحاء - اندرز کنندگان -

نعماء - انعام کرده شدن -

نفساء - زن را چون بچه باشد و بعد از زائیدن
خون آید آن خون را نفاس گویند و آن
زن را نفساء خوانند -

نقاء - پاکیزگی -

نکباء - بادی که میان صبا و شمال جهد کذا
فی التاج و در شرفنامه است بادی که از
چهار سو وزد -

نماء - افزونی و افزایش کردن و بالنده شدن

فصل فی الفارسی

ناخدا - صاحب جهاز و صاحب کشتی -

نارپا - بارا موقوف آشی که از انار دانه پزند

ناشتا - بکسر شین گرسنه که از صباح چیزی
نخورده باشد و آنرا ناهار نیز گویند -

نانبا - با سوم موقوف خباز یعنی نان پز -

نرگس شهلا - چشم -

نعل بها - بالام موقوف یعنی مالی و هدیه
که فدای ولایت خویش بلشکر خصم قوی دهند

تا غیبت و تاراج نشود۔
نعناع۔ پودینہ اصل این نعناع است و آن
تازیست فارسیان بحذف عین استعمال کردہ اند
نعمۂ عنقا۔ نام نوائی ست و لحنی۔
نغوشا۔ بالکسر و قیل با واو فارسی مذہب
گبران و از پیش شوندہ۔
نقاب خضرا۔ آسمان۔
نکیسا۔ بالکسر با کاف فارسی نام چنگی خسرو کہ در
روزگار خویش مانند نداشت و سی و دو لحن خسروانی
وضع کردۂ اوست۔
نوا۔ بالفتح کثرت اموال و اسباب و نوا نعمت
و آوازی کہ بر اصول سرود باشد و نیز دہ را نیز
گویند و نواختن سرود و نیز چون کسی بہ تدبیر کسی
بماند یا بسببی بگرد باشد گویند فلان نوای اوست
و اسمی ست مغلان را کذا فی شرفنامہ و نیز
مختصر نواۃ بمعنی استخوان خرماست و در لغت ترکی
و نیز پیشکشی کہ پیش سلاطین میفرستند تا از تاخت
و غارت کردن سلامت مانند۔
نور عذرا۔ یعنی نور مریم و عیسی علیہ السلام
کذا فی شرفنامہ۔
نوا در خارا۔ بالفتح نام شعبۂ نوا۔
نوروز صبا۔ نام شعبۂ بوسلیک۔
نون با و نون و یا۔ یعنی نہ و نی۔
نہ حصار مینا و نہ سپہر بالا و نہ شہر خلا و نہ فضا
اسمی نہ فلک۔

نیا۔ بالکسر جد و پدر مادر و پدر و بزرگ قدر چیز
نیسویا۔ کذا فی حاشیہ زفانگویا۔
نیوشا۔ بالکسر با واو فارسی شنوندہ۔
نیلگون فطا۔ آسمان کذا فی الاصطلاح الشعرا
و در قنیہ نیلگون فطا بمعنی آسمان مذکور۔
نیلی پردہا۔ مثلہ۔

باب الباء
فصل فی العربی

ناب۔ سیم حیہ بی آمیزش و خالص باشد
و آنکہ بر فرج اسب افتد از فربہی کذا فی الادات
و در تاج ست الناب چہار دندان پیش سگ و جز
و در قنیہ بمعنی پشتہ است۔
نجیب۔ مرد گوہری و پیر پایہ و شتر برگزیدہ
ندب۔ بفتحتین افزونی کرد بازی نرد را گویند
و در نرد بازی ہر کرا بازی چرب شود او یکی بدو گرو
بکند و چون باز بازیش چرب گردد یکی بسہ گرو کند
برین نمط تا ہفت بازی افزونی بازی بتواتر را
ندب گویند و چون از ہفت تا یازدہ بازی شود
کہ نہایت بازیست فرہ برد آنرا تمامی ندب نامند
و ہر کہ سوی تو یازدہ ندب برد آن بازی را گویند کہ
ندر را برد از حریف یکی بسہ گرو و آنچہ شدہ باشد
بستانند و آنکہ چند ندب از حریفی شدہ باشد
بعدہ حریف دوم یازدہ ندب بتواتر برد آن
بازی را گویند کہ وامق برد بدانچہ گرو بازی
رسیدہ باشد یکی بدو از حریف دوم بستانند

واگر از ان حریف چند ندب شمرده باشند بعده حریف دیگر چند ندب برد بعده باز حریف نخستین تمامی ندب کند نه آن بازی عذر را باشد نه وامق را بلکه هر چه گرو باشند ها نقد ربایند کذا فی شرفنامه و در تاج ست الندب اثر جراحت که از پوست بر خاسته باشد و انچه در میان کنند چون بر چیزی گرو بندند۔

نسب ۔ بفتحتین اصل و گوهر و انچه بدان نامها خوانند۔

نصب ۔ بفتحتین رنج و بضم یکم و سکون دوم بدی و بلا و بفتح یکم و سکون دوم بر پای ایستادن و بر پای کردن و با آهستگی رفتن و سرود گفتن و دشمنی کردن بحرکت فتحیه چون سبکی و جز آن۔ نصب عین انچه مثال چشم باشد و بالفتح زبر۔

نصاب ۔ بالکسر اصل مال که چون بدان حد رسد زکوة واجب آرند۔

نصیب ۔ بالفتح بهره و بضم یکم و فتح دوم نام شاعرے۔

نقب ۔ سوراخ و راه اندر کوه۔

نقاب ۔ روی بند و مرد دانا بکارها پوشیده

نقیب ۔ معروف و فی التاج النقیبة النفس والعقل والمشورة ونفاذ الرای والطبیعة۔ والمعظمة الفرع من الشوق والنقیب المزمار ولسان المیزان وشاهد القوم وضمنهم وعریفهم والنقب صار حاجبا ونقیبا وفلان نقب بعیره

نهب ۔ بالفتح غارت کردن و بفتحتین غنیمت

فصل فی الفارسی

ناخن آفتاب ۔ آتش و ناخن شاهد و ناخن بادی

ناخنه چشم شب ۔ ای ماهتاب۔

نار رباب ۔ اناریست خوش ترش۔

ناف شب ۔ نیم شب۔

نخشب ۔ بالفتح نام شهریست که از نور ماه مقنع روشن شدی۔

نرگس نیمخواب ۔ چشم معشوق و چشم خواب آلوده۔

شره آب ۔ یعنی موج آب۔

نشیب ۔ بالکسر با بای فارسی پست ضد بلند و فرو خریده کذا فی زفانگویا۔

نمایش آب ۔ زمین سپید و شوره زار زمین که از دور چنان می نماید که آبست و نباشد تا بتابش سراب خوانند۔

نوشاب ۔ بالضم با واو فارسی آب حیات و آب شیرین۔

نوشین لب ۔ با دوم و سوم فارسی موقوف شیرین لب و نیز آن پری که قصه اش مشهورست

نهیب ۔ بالکسر با بای فارسی هیبت و وقار و عظمت۔

نیم تاب ۔ با میم موقوف یعنی آن سخت تافته نباشد۔

باب التا
فصل فی العربی

نبات - معروف یعنی کوزه شیشه پر شکر که بر سر آن دو چوب نصب کنند و آنچه بر بند از نبات
نعت - صفت و هر چیزی که بغایت نیکو بود و در اصطلاح شعرا صفت حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم را نعت گویند -

فصل فی الفارسی

ناخواست - غیر طلب نامراد و در شرفنامه ادات ست ناخواست بیاپی کوفته -
نادشت - باشین موقوف لنگ که اندام خویشتن بسپرد -
نافه مشک یافت - باکاف موقوف ای آوازه بلند و نیکنامی یافت -
ناگرفت - یعنی ناگمان -
نان و نمکدان شکست - یعنی حرام خوارگی و یعنی ورزیدن -
نخست - یعنی نخستین اول -
نشاخت - بالکسر نشاید -
نشست - بالکسر جوشی کذا فی زفانگویا -
نعل در آتش ست - سماع ست چون میخواهند که کسی را بیقرار کرده اند نعل را افسون خوانده در آتش می افگنند او بیقرار میشود و در خانه نا کس می آید -
نقش بست - یعنی آفرید و تصویر کرده و تصویر ساخت و تخیل نمود -
نگون طشت - بالکسر آسمان و نیز آنکه صد عیب کرده و صد خطا گرفته و بخیل -
نهراوست - ماهی در بشره او نور بهاده او ست
نوشت - نفتحتین بر پیچید و نوشت بفتح یکم و کسر دوم کتابت کرد -
نهفت - پوشیده و نام شعبه و پرده بزرگ
نیم دست - باسین موقوف یعنی مسند خرد

باب الثا
فصل فی العربی

نبایث - خاک هامی چاه -
نبیث - بالفتح بدست چاه کندن -
نثیث - بیرون تراویدن آب از مشک
نث - فاش کردن خبر -

فصل فی الفارسی

نقشبند خداوث - خداوند تعالی -

باب الجیم
فصل فی العربی

نارنج - معروف یعنی میوه نارنگ نیز و پیچ
نلج - بلند آواز و نیز ساج جولاهه -
نسج - بالفتح بافتن جامه -
نسیج - بی نظیر و بافته شده جامه و نیز جامه زر و زربفت -
نهج - بالفتح راه فراخ -

فصل فی الفارسی

نشکنج - گوشت و پوست که بسر ناخن گیرند و بفشرند آنرا نیلک نیز گویند و قیل بالکسر و در

فرهنگ فخر قواس ست نیلک دن و فراکوفتن
نیرنج — بالفتح سحر و افسون و جادوئی۔
نسپنج — بالفتح بابای فارسی حریر زربافته کذا فی رفانگویا۔
نفروج بالضم آن چوب که بدان نان پهن کنند که تا ازپیش منظم و مدل خوانند هندش بیلن گویند کذا فی القنیه۔
نهنج — بالفتح نرم و تری۔
نوسج — بالفتح والکسر بابای فارسی گیاهی ست که آنرا البلاب نیز گویند۔

باب الحاء
فصل فی العربی

ناصح۔ پند دهنده و نیک خواه۔
نباح — بالضم آواز سگ۔
نجاح روای حاجت و فیروزی۔
نصوح۔ توبهٔ استوار که باز عزم ندارد که پیش بدان گناه باز گردد کذا فی التاج و قیل نصوح نام مردی بود که درجماعت بکسوت زنان می ماندی و زنان را غسل میکنانیدی و روغن در اندام ایشان می مالیدی و با ایشان فساد میکردی روزی دختر امیر را حمامی غسل آن دادچیزی نفیسهٔ او گم شد چندانکه تفحص و تجسس کردند نیافتند گفتند بباید هر همه را برهنه کرده ببینیم نصوح چون این شنید فزع ولرز از آشیان تن پرید و در سر با خداوند تعالی نالید خداوندا تو ستار منی سر من فاش مکن ازین روز باز این کار نکنم فرمان خدای تعالی همان زمان زرینه یافتند آبروی او ماند ازان روز بسوی آن کار نگشت اکنون ضرب المثل شده به اینچنین توبه۔
نوح نام پیغمبری که او را ثانی آدم می گفتند اگرچه این لفظ عجمی ست اما مستعمل در عربی ست و بعضی گویند که او را نوح بدین میگفتند که او نوحه بسیار میکردی از خوف خدای بدین که همه خلق غرق شدند بدعای او چندین که سلامت ماندند۔

فصل فی الفارسی

نهادن بپای قدح — کنایت از شراب نخست خوردن زیراچه بپای نهادن استاده کردن و آن عبارت از مستانه کردن بقدح ست و استاده کردن قدح لازمهٔ شراب ست۔

باب الخاء
فصل فی العربی

نافخ — دمنده دم۔
نسخ — بالفتح دور کردن چیزی بچیزی احسن و نیز نام قلم ست از شش قلم که اختراع خواجه یاقوت مستعصمی رحمة الله علیه ست و بعضی که بدان قلم خط نسخ می نویسند و بعضی گفته اند خواجه جمال الدین یاقوت مذکور قلم نسخ اختراع کرد این قلم قلمهای دیگر منسوخ گردانید بدان سبب این قلم را النسخ نام نهاد۔
نفخ — بالفتح دمیدن دم در چیزی۔

فصل فی الفارسی

ناچخ - با سوم فارسی مضموم نام سلاحی ست کذا فی زفانگویا و در شرفنامه ست -

نان گرم چرخ - آفتاب -

نان حلال شیخ - کنایه از زهد و تقوی ست

نخ - بالفتح یکتار ابریشم و نوعی از جامهای گرانمایه و شطرنج مغنسه که بران نشینند امی نهالچه

نرخ - بالکسر معروف که تازیش سعر خوانند

نرگس سقف چرخ - ستارگان -

نه کاخ - نه فلک -

نهم چرخ - عرش مجید -

باب الدال

فصل فی العربی

ند و ندید - همتا -

نرد - بالفتح معروف یعنی بازیست و مهره آن بازی را گویند و در شرفنامه بمعنی تنه درخت سبز

نشد - شعر کذا فی شرفنامه اما در تاج بمعنی نشید بایارست حیث قال النشید الشعر المتناشد بین القوم و هو ان ینشد بعضهم بعضا و در قنیه بمعنی سرود ست -

نضید - برهم نهاده درخت -

نقد - برگزیده و چیزی از حال و حضور داده و شمارده شود یعنی مال حاضر -

فصل فی الفارسی

نابود و منند - یعنی مفلس و فقیر -

ناجود - بر وزن نابود کاسه بزرگ و آوند شراب

نارد - بالفتح را جانوریست خرد که در بساتین بهائم چسپد و آنرا کنه نیز گویند هندش چکّی نامند و در فرهنگ فخر قواس ست نارو سارنچپ و دروزنه و نیش پشه -

ناردان افشانده اند - با سوم موقوف ای چون گریسته اند -

نارگند - بارار موقوف و کاف مفتوح دیهی را گویند که دران درختان بسیار باشند -

ناف تو بر چشم زدند - یعنی ناف تو بوقت نحس بریدند -

ناف من زده - ای در وقت ولادت -

ناگوارد و ناگورد - کلاهما با واو فارسی موقوف واول با رار موقوف گرانی شکم که از ناهضمی طعام باشد تازیش هیضه گویند -

نامرد - با سوم موقوف لشکری براه کرده برای مهمی و کاری -

نام سرین از شکم افتاده بود - ای ناپیدا ست کذا فی القنیه و در اصطلاح الشعرا بجای سرین میسرین

ناورد - جنگ تازیش و نبرد خوانند و نیز بمعنی رفتار -

ناهید - بیار فارسی بقول فردوسی نام خواهر اسکندر که دختر فیلقوس بود و ستاره ایست در آسمان سوم که تازیش زهره گویند و آن مطربه فلک ست -

نبرد - بفتحتین جنگ ۔
نشستگاه سجده تحیه - ای تخته ودوکه تحیه است
نخلبند - آنکه نخلبندی کند از موم وجز آن
نخله محمود - چندی از درختان خرما در کعبه اند کذا فی شرفنامه ودر اصطلاح الشعراست نوعی از درختان خرمای جید ۔
نرد - بالفتح تنه درخت ونام بازیی مهره آن باشد
نزد - مختصر نزدیک ۔
نژاد - بالفتح وقیل بالکسر بالزای فارسی اصل ودر اداتست اصل مردم ودر زفانگویاست
نزار بالکسر اصل وتخم ونسب ودر فرهنگ تحفه قوی
اصیل وعالی
نژند - بالکسر وقیل بالضم بالزای فارسی اندوهگین ودرمانده وسرفرو افکنده وسرگشته کذا فی شرفنامه ودر زفانگویاست نژند بالفتح والکسر بالزای فارسی سرفرو افکنده یعنی خوار وبالضم اندوهگین ونشیب یعنی ضد بلند ۔
نشمرد - بفتح یکم وضم سوم ونیز بفتح یکم وضم دوم شکاری ۔
نشپاد - بالبای فارسی سم بود ۔
نعل در آتش افگند - یعنی بیقرار گردانید
چه نعل اسپ را سحر کرده در آتش اندازند
از جهت بیقراری ۔
نغمت پاک نشانه - ای اعمال نیک باقی ماند کذا فی التقنیه ودر اصطلاح الشعراست

مصالح عالم ثابت گردانند ۔
نغنوید - ای نخسپید وغافل مشو مشتق است
از غنودن ۔
نفس آباد - بفتحتین ششش ۔
نقره این کار باهن کشید - ای کار ریاضت ومراقبه وفکر باهن کشید یعنی بجنون بخت
در ملک بالا رسم است که مجنون را
بسلسله آهن کشند کذا فی الشرح المخزن ۔
نقش زیاد - یعنی اسمی باهمی وآنچه
قابل دیدن نبود ۔
نقش نوشتند - یعنی در جیره جود بنیاد کردند ۔
نگزیرد - بکاف فارسی چاره نباشد ۔
نمک سود - کنایت از قدید کذا فی الشرح المخزن
نواند - بالفتح نالنده وآگاهی کذا فی زفانگویا
نورد - بفتحتین جنگ وپیچ که در چیزی افتد
وپیچیده ودرنوردد کذا فی الادات اما در
استعمال بمعنی جا وپیچ نیز است در شرح مخزن است
والتی چو این نیز نشست شعرا که دران شعری چینند
نوشاد - بالضم وبا واو فارسی وقیل بالفتح نام
ولایتی است منسوب بخوبرویان لازم نوش گناه
نوند - بفتحتین اسپ تیز وپیک خبر بر
ونیز نام مقامی است که آتشکده برزین آنجا بود
ودر ادات بمعنی استر نیز است ۔
نوید - بالفتح بیای فارسی آگاهی ضیافت و
مهمانی وامیدوار گردانیدن ووعده کردن

نیهداد - دیوانی وکارهای عظیم ونیکوان
وفائده کذا فی زفانگویا ومعنی مقهور ولرزان
وحرکت کرده ولرزان شده ولرزیده هم آمده وبفتح
اول وثانی مجهول بر وزن گوید یعنی بلرزد
وبنالد ونوحه کند وبا ثانی مجهول بر وزن امید
مژده ومژدگانی وخبر خوش وهر چیز که سبب
خوشحالی شود ۔
نهاد - بالکسر بنیاد ورسم ومعنی وضع کرده
وماضی نهادن ودر زفانگویا بمعنی تن است
واستعمالش در محل خلقت وجبلت نیز آید ۔
نهاریه - بالفتح ترسید ودر زفانگویا بزای
تخمه نیز بدین معنی آمده است ۔
نهاوند - بالکسر نام شهریست عظیم در کوهستان
زمین ونیز نام پرده سرود ۔
نه پرده - بالضم
نه گنبد - یعنی نه فلک ۔
نهید - بالفتح نوعی از خوردنی که از مغز حنظل
وآرد ترکیب کنند ۔
نهی در نورد - ای بی نام وبی نشان
کسی کذا فی الاصطلاح ۔
نیازمند - بازاء موقوف حاجتمند ۔
نیرومند - بواو فارسی توانا وخداوند زور
نیشکر خند - ای خنده بسبب سبزی وشیرینی
کذا فی شرح المخزن ۔
نیوشید - بواو فارسی شنود ۔

باب الذال
وفصل فی العربی

نبیذ - شراب خرما وقیل نبیذ وفی الستاج النبیذ معروف -

باب الراء
وفصل فی العربی

ناجر - ماه تابستان که بغایت گرم بود و اسم است مر صفر را در ایام جاهلیت -
نادر - اندک ونایاب ونیز آنچه نیک لطیف بود گویند نادرست -
نار - آتش و فارسیان بمعنی انار نیز استعمال کنند
ناسور - علتی ست که در گوشهٔ چشم افتد واز ان سبب پیوسته چشم آب ریزد و جراحت ونیلهای کهنه کذا فی التاج اصل معنی این ست اما این زمان غالب آمده است بر ریشی که دائم جاری بود واز ان ریم وخون همچنین ناسور گویند وقیل ناسور زخمی ست که در مقعد میشود -
ناصر - یاریگر ونیز نام شاعری -
ناضر - تازه کننده -
ناطور - باغبان واز شیخ بمعنی پاسبانی منقولست یعنی نگاهبان -
ناظر - سیاهی چشم که مردمک اندروی پیدا شود کذا فی التاج ونیز بمعنی بیننده ونگاه کننده آید وآن بوستانه که بالای مشرف گماشته شود هرکه چابش زمین کند آنرا نیز ناظر میگویند -

ناقور — صور و نای بزرگ۔
نثار — بالکسر معروف یعنی ریختنی۔
نجار — بالفتح والتشدید درودگر۔
نحر — بالفتح شگافتن سینهٔ شتر
یوم النحر — دهم روز ذی الحجه و ایام نحر دهم و
یازدهم و دوازدهم ماه مذکور۔
نحریر — بالکسر دانا و استاد نیک۔
نذر — بیم۔
نذیر — ترساننده و نیز نام مصطفی صلی الله علیه وسلم
نسر — بالفتح کرکس و نام بت و ستاره ایست
و نیز آن نسر طائر و نسر واقع و آن دو ستاره اند
میان ایشان سمت قبله واقع ست در شرفنامه
نسر بالفتح و نسر بفتحتین سایهٔ کلاه۔
نسطور — نام مردی صاحب مذهب ترسایان
نشر — پراگنده و پراگنده کردن و بوی
خوش وزیدن۔
نصر — یاری کردن و نیز نام مردی۔
نصیر — یاریگر۔
نضیر — بالضاد معجمه تازه و تر۔
نظر — بفتحتین دیده و بینائی۔
نظیر — همتا۔
نفر — بفتحتین جماعت مردان از سه
تا ده و نیز نفر بمعنی نفرین ست کذا فی التاج
این زبان نماک آمده است بر بنده و بنده را
که نفر میگویند یعنی که همت ایشان بگریختن

و بیرون آمدن ست از اطاعت مالک۔
نفور — بضمتین گریختن و رمیدن۔
نفیر — گریز۔
نقار — بالفتح والتشدید منقار سوراخ کننده
و منقار دانه برچیننده و منقار بر درخت زننده
نقیر — تاده و چوب یک دانه خرما کذا فی التاج
و در شرفنامه ست خستهٔ خرما که در خرما باشد
نکیر — نام فرشته که در گور سوال کند و ایشان
دو فرشته اند منکر و نکیر۔
نمر — پلنگ۔
نور — بالضم آنچه ظاهر شود بدان غیری و آنهم
بدین اقران را نور میگویند که بدان ظاهر میشود
حق و اطلاق نور بر حق تعالی هم بدین معنی ست
که از وست ظهور اشیا و روشنائی را که نور میگویند
هم بدان که ظاهر میکند اشیا را و بالفتح شکوفهٔ درخت
نوشادر — معروف کذا فی التاج و در
شرفنامه ست نوشادر بالفتح گوهری ست بناحیهٔ
سمرقند و دودی ازان بر می آید و جامه هم میشود
و نوشادر میشود۔
نهار — روشنائی روز و حرجال بچه و سنگخوارهٔ
نهر — بالفتح جوی۔
نیر — روشن۔

فصل فی الفارسی

نابکار — هر که بکاری نیاید او را گویند و بد کردار
ناچار — چیزی که لازم بود و بی آن عذر نباشد

بناز نیش لابد گویند ـ
نازنین پیکر ـ ای نازنین و لطیف صورت ـ
ناگزر ـ باکاف فارسی ناچاره کذا فی شرفنامه
ناگزیر ـ باکاف فارسی مضموم ناچار کذا فی
اصطلاح الشعرا و در ادات بمعنی ناگزیر بغیر یا
آورده است ـ
ناگوار ـ باکاف مضموم فارسی سخت طعام
نادر ـ معدوم ـ
نام آور ـ یعنی خداوند تعالی و آوازه چه
در نیکی و چه در بدی ـ
نام بردار ـ یعنی مشهور و معنی ترکیب
نام بردارنده است و در شرفنامه است که
شیخ واحدی بضم با خوانده اند ـ
ناموس اکبر ـ مهتر جبرئیل علیه السلام ـ
نامور ـ بامیم موقوف همان نام آور ـ
ناهار ـ کاهش و گداختن و گداز نفس و
گرسنه که از پگاه چیزی نخورده باشد ـ
نحس اصغر ـ مریخ ـ
نحس اکبر ـ زحل ـ
نخچیر ـ بالفتح باسوم فارسی شکار و شکاری
و شکار کننده و شکار کردن و بهیمه دشتی و در
زفانگویا بمعنی شکارگاه نیز است ـ
نخجیر ـ کمین و بازا معجمه نیز درین لغت آمده
کذا فی شرفنامه و در ادات کمین است بجای
میم هاست ـ

نغر ـ بالفتح ضد باده و درشت و قوی و در دیوان سفینه
و غیره دیوان هم بمعنی آمده است ـ
نزار ـ بکسر سخت لاغر ـ
نسر ـ بفتح یکم و سوم سایه کلاه کذا فی
فرهنگ فخر قواس ـ
نسترن ـ بالفتح نام گلی است ـ
نشاپور ـ بالکسر نام شهری که آنرا نیشاپور نیز گویند
نشتر ـ بالکسر نشتر که آلت حجامت است ـ
نشخوار ـ بالضم کاهی که بعد از خوردن اسپ و
ستور باز بخاید گویند غلط از این سخت و
نشخور بالضم با واو فارسی مثله کذا فی القنیه
منقول از صراح ـ
نعل من کمند پیکر ـ ای نعل من مثل پیچ و زرا
نعمان منذر ـ نام پادشاه حیره که از شهرهای عراق است
نفثه مصدور ـ درد سینه ـ
نقش قندهار ـ ای صورتهای خوب ـ
نقطه روشن تر پرگار ـ ای قطب و مرکز
فلک و محمد علیه السلام ـ
نقیبان بار ـ ملائکه ـ
نکته پرکار ـ ای سخن باریک و دلپذیر ـ
نگار ـ بالکسر با کاف فارسی نقش و امر از
نگاریدن و نگارنده و آنکه او را سخت دوست
و محبوب خوانند ـ
نگونسار ـ بالکسر با کاف فارسی سرنگونسار
و هر که بغیر نون می نویسد غلط است چنانکه در

شرفنامہ است کہ بغیر نون غلط است چنانچہ
می نویسد کہ نگونسار یا نگسار بکاف فارسی آنکہ
از شرمندگی سر افگندہ بود و آنکہ سر زیر و پای
بالا باشد و نگسار کہ بغیر نون بنویسند غلط است
بلکہ مختصر آنست و مثل این بسیار آمدہ است و در
اداة بدین معنی بغیر نون مسطور است —

نوار — بالضم آن ریسمان بافتہ کہ پای خر
ستور را بپشت و شکم بربندند تا بیفتد کذا فی
شرفنامہ و در اداة بجای ریسمان بافتہ رسن آمدہ

نواله بر — یعنی کارد و بمعنی بضم است و اگر
بفتح باشد بخوانی معنی برندہ نواله باشد و امر بدان

نوبر — نو بر آمدہ کذا فی زفانگویا و نیز عورتی
کہ پستان او نو بر آمدہ باشد —

نو بهار — معروف و خانہ بود در بلخ عظیم شاہکی
بر مک و آن را سایہ جیلاج پوشیدہ بودند —

نوذر — نام پادشاہ ایران زمین کہ پدر او را
منوچهر نام بود کذا الاعراف و افراسیاب او را زندہ گرفتہ
و اسیر ساختہ و سران لشکر او را کشتہ —

نوزادگان خاطر — مصنفات و منشیات بلیغ
و خیالی و معانی شعر —

نوش آذر — با واو فارسی نام آتشکدہ ایست
بستان را —

نوکر — چاکر و نام پادشاہی —

نهار — بالفتح روز و بچہ خرچال چنان نانام
کہ پنیر یا شیر خورد از پای او باشد تا مدتی از روز —

نہ پدر رای نہ فلک و قیل کواکب سبعہ و عقل ستین
نہ بسایہ پرورگستر اندنہ نور یعنی نہ فرود آید بران
و نہ بیند آن را ای التفات بدان نکند و قیل
نہ پوشیدہ آن را و نہ آشکارا کند و قیل نہ مہر کند بر او
و نہ قہر اما معنی اول اولی ست بوجہ سیاق
نہ پایہ چہ بیت بدین گونہ است کہ گر افسانہ بیند
از نگارہ دورت چہ نہ سایہ پرورگستر اند نہ نورت
یعنی اگر حکایتی در سکندر نامہ نالائق ببیند
بدان التفات نکند و در پی آن نشود و نیز یعنی
نہ بد گوید و نہ نیک —

نہ قصر — نہ فلک —

نہ گنبد دوار — نہ فلک —

نہ مقرنس دوار — مثلہ —

نہمار — بالفتح عظیم از ہر کار و ہر چہ بسیار
و عظیم و عجب بی اندازہ باشد —

نیزہ بکف پر ہنہ پیکر — ای علم در دست
و برہنہ قالب —

نیشاپور — بیای فارسی ہمان نشاپور کہ
در آنجا فیروزہ میشود —

نیشتر — بیای فارسی و شین موقوف نشتر
نیفہ روبہ چو پلنگی بزیر — ای پوستین نرم
بسبب بیقراری ہمچو شیر است —

نیلوفر — بیای فارسی و فا یعنی گیاہیست کہ در آب
بود و آفتاب پرست نیز گویند ہندش کنول
نامند کذا فی زفانگویا —

نیلی دوار — افلاک —
نیمور — بالفتح کبر که بتازیش ابر خوانند —

باب الزاء
فصل فی العربی

نجز — نیست شدن —
نحایز — طبیعتها —
نجز — بالفتح چوب تراشیدن و آب گرم کردن
نشز — جای بلند —
نغز — برجستن آهو و بزغاله —

فصل فی الفارسی

ناخن روز — آفتاب —
نار — کشش معشوق از عاشق و نام درختیست خوشبوی در غایت شهرت که بتازیش صنوبر خوانند و قیل بمعنی اخیر بازاء فارسی ست —
نخیز — همان نخیز که گذشت —
نغز — بالفتح چیزی نیکو و بدیع که دیدنش بچشم خوش آید و چاپ بمعنی اخیر از زفانگویاست
نماز — پرستش و در زفانگویا بمعنی خدمتگاری و نوازش بود —
نوآموز — طالب علم مبتدی و نیز معلم صبیان
نواز — بالفتح نوازش و نوازنده امر از نواختن
نوروز — یعنی آن روز که آفتاب به برج حمل آید بتازیش نیروز گویند و آن فرجشن مغانست
نوز — باواو فارسی هنوز و نیز نام درختیست
نوعروسان نوروز — درختان گل شگوفه کرده —

نونیاز — مبتدی —
نهاز — بالفتح گوسپندی که پیشرو گله باشد و باستعاره برپیشرو آن قوم اطلاق کنند کذا فی شرفنامه و در قنیه هست نهاز بالکسر گشن
نهنگ سبز — باکاف فارسی تیغ پولاد —
نیاز — بالکسر حاجت و احتیاج و دوست و محظوظ و این را نیاز از آن نیز گویند کذا فی زفانگویا
نیل رز — بالکسر با لام موقوف آنکه رنگ نیلی زرد
نیمروز — بامیم موقوف و واو فارسی معروف نام ولایت سیستان و نیز نام نوایست لحنی —

باب الزاء الفارسی
فصل فی الفارسی

ناژ — درخت صنوبر —
نوژ — با واو فارسی درختیست خوشبوی کذا فی شرفنامه و در فرهنگ فخر قواس بتشدید مذکورست نوژ با واو فارسی و زاء نیز فارسی درختیست معروف و آن درخت را بشبیه سدره است و بار او چون ترنجی باشد و بعضی گویند که کاج و صنوبر باشد و بعضی گویند که درختیست مانند صنوبر که پیوسته سبز و خرم باشد و بازاء عربی و واو فارسی بمعنی هنوز نیز آید لیکن بمعنیا و همان نوز ست و بازاء تازی آمده کذا فی زفانگویا

باب السین
فصل فی العربی

ناقوس — چوبیست که ترسایان میزنند از بهر نماز

ناموس - کاره صیاد و نام فرشته جبرئیل علیه السلام
و در شرفنامه منقول از ادات یعنی بانگ و آواز و ...
اما در نسخه ادات که نزد کاتب است دران این لغت
نیست و از شیخ محمد خضری یعنی ننگ و نام ...
نجس - پلید -
نخس - ناو خنده -
نحاس - مس -
نخاس - مشدد جامی برده فروشی کذا
فی التاج اکنون مخفف مستعمل شده است و آن
بازاری را گویند که دران بردگان و ستورگان
و جز آن فروخته می شوند -
نرجس - معروف یعنی نرگس و این معربست
نسناس - دیو مردم جنسی انداز خلق که بر
یک پای می جهند و جز آن پایی ندارند و زبان
عربی بدارند -
نفس - بفتحتین دم و بالفتح خون و تن و ...
و جان و داب -
نفاس - بالکسر زاهی و ... که بعد از ولادت
روان شود -
نفیس - بالفتح چیزی گرانمایه -
نقس - بالکسر سیاهی دوات و بالفتح عیب
بالکسر چیزیست که آنرا بر زده بکشد -

فصل فی الفارسی

ناووس - جای عبادت مغان -
نقاس - بالکسر ... گویند ...

نتاسیان گذاشتیم یعنی بخوشی گذرانیدیم کذا فی
زفانگویا -
نرگس - بالفتح با کاف فارسی نام گلی است
معروف که ... و درونی او زرد است و بیرونی
او سپید و باستعاره چشم معشوق نیز مراد دارند
نس - بالضم میان لب و بینی و گرداگرد دهان
و گرداگرد لب -
نگس - سرنگون ... نیز درین لغت
... یعنی ...

باب الشین

فصل فی العربی

نباش - مشدد کفن دزد -
نعش - بالفتح جنازه چون مرده بروه باشد
و چون نباشد سریر گویند و بنات النعش کبری
و صغری معروف اند -
نقش - نگار و نیز جنسی از اجناس سرود
یعنی در بیت فارسیان بکلامی مسجع غیر موزون
نقاش - نگارنده -

فصل فی الفارسی

ناخن خوش - نام داروئیست که بتازیش
اظفار الطیب و هندش ... نامند کذا
فی زفانگویا -
نار بالش - یعنی بالش سر تازیش مخده
خوانند و هی التی توضع تحت الخد -
نامیش - بوزن نارویش نیز ... کردن

باب الظاء
فصل فی العربی

نعوظ - برخاستن قضیب وقت شهوت -

نمط بفتحتین نوعی از فگندنی و گروه که بر یک کار باشند و نیز بمعنی طریق و گونه و بساط آید -

باب العین
فصل فی العربی

نزاع - جنگ و خصومت -

نطع - معروف یعنی چرمی که براهی سیاست جان بگسترانند و بدان ریگ اندازند و نیز چرمی که در آن خفته بگذاشته روغن در اندام طلا کشند و نیز بساط شطرنج را نامند و نیز گستردن -

نعناع و نعنع - ربودن کذا فی التاج و در شرح نصاب در لغت پودینه آورده است تا ازیش نعناع گویند و نیز در لغت نعناع تفسیر کرده است و گفته است نعنا بغیر عین هم استعمال کرده اند -

نفع - سود -

نقع - گرد -

نوع - گونه فی التاج النوع کم از جنسی -

باب الغین
فصل فی العربی

نقنغ - بضم یکم و سوم پیمانه که بدان غله پیمایند و بتازیش قفیز نامند -

نغانغ - بالکسر قدح آب و آن طاس که بدان شراب بخورند -

نوغ - باواو فارسی نام موضعی است نزدیک خفچاق که حافظ نوعی منسوب بدوست -

باب الفاء
فصل فی العربی

نتف - بالفتح موی برکندن -

نحیف - نزار -

نداف - معروف یعنی حلاج -

نصف - نیمه -

نفنف - زمین خالی کذا فی القنیه -

نیف - زیادتی یقال عشرة ونیف -

فصل فی الفارسی

ناف - معروف و هر چیز را ناف آن چیز میگویند

نکاف - بالکسر سوزه درشت یعنی و ستوانه شکسته واران که بر پوست می پوشند کذا فی زفان گویا -

نوف - بالضم بانگ و صدا که از کوه و از گنبد و از آب و از چاه و امثال آن پدید آید -

باب القاف
فصل فی العربی

ناطق - گویا در تاج است الناطق مال زنده یعنی حیوان و در قنیه است ناطق اسپ و ستور و امثال آن -

نسق - بالفتح رشته النسق من کل شیء ما کان علی نظام واحد -

نطق - بالضم نیک سخن گفتن -

نطاق - بالکسر و نیز نطاق مانند ازارست که دران ازار بند مے کنند از زنان -

نغیق - آواز زاغ -

فصل فی الفارسی

نسخ تعلیق - نام قلم که عجمیان آن را مشتمل از شش قلم قدیم استخراج کرده اند یکی تعلیق که از قلم توقیع کشیده اند دوم همین نسخ و تعلیق که قلم نسخ و قلم تعلیق را جمع کرده و آن را نسخ و تعلیق نام نهاده اند اکثر نسخ و قلم اثبات برین قلم می نویسند و خوب می آید و آنکه نسخ تا انکه گویند خطاست -

نهر الملاق - نهریست عظیم هر که بدان نهر غسل کند آن شب احتلام آید -

نه رواق و نه طبق - یعنی فلک -

باب الکاف

فصل فی العربی

ناجریک - نام مردی از زهاد ترسایان -

ناصیه اران پاک - یعنی اولیا و زهاد و عباد و اتقیا و ملائکه -

ناک - خداوند و صاحب برین معنی کم مستعمل کرده اند چنانچه دردناک و غمناک و نیز مشک خالص که در وی جگر سوخته خلط کرده باشند کذا فی شرفنامه و در زفانگویاست ناک مشک آنچه با کافور مغشوش کنند و در فرهنگ محمد قواس ناک مشک مغشوش -

نان سپید فلک - ماهتاب -

ناوک - آن آلتے چوبین خالی که میان آن تیر ناوک داشته اند و به معنی تیز ناوک نیز استعمال میکنند -

نثار اشک - گریستن و گریه کردن -

نردک - بفتح یکم و سوم لغزی او فتاده کذا فی زفانگویا و معنی ترکیب نرد خوردست -

نرسک - غله معروف که بتازیش عدس خوانند کذا فی [illegible] -

نستاک - بالکسر بالای شکم -

نسک - بالفتح نام غله ایست که بتازیش عدس خوانند و جزوی از کتاب اخبار گبران که آنها سوره سوره و جزو جزو خوانند و قیل بالضم کذا فی شرفنامه -

نشاک - بالفتح درختی خوشبو -

نشستنم چو چاک - آرام حلم و خوار چی انگند کی نشستم [illegible]

نغاک - ناودان و آبله و حرام زاده -

نغرک - میوه معروف که انب و انبه نیز گویندش -

نغوشاک - بالکسر مذهب گبران و آواز کیش بکیش شنونده و در زاهدی ترجمه صابص -

نکشاک - بکسر تین ترصندار کذا فی الادات و در زفانگویاست بعضی بهمین معنی نهر گویند -

نلک - بالکسر اوراک و دانه شملیت و در بعضی طب ست که نوعی آلوست و آن دو نوع ست یکی در غایت سپیدی برنگ شیرست و دوم در غایت سرخی و شیرست -

نمشک - آن شیر که بر و فوم دوشند و در ادات [illegible]

بدین معنی نمشک ست

نمشک — بفتحتین چیزیست سرخ مانند به و در نسخه
فرهنگ فخر قواس سوم حرف نام فرشته ایست

نموسک و نموشک — بالفتح و قیل بالضم با این
معنی جانوریست خرد و بتازیش تیهوج نامند

نمک — نشاسته

نور فلک — آفتاب

نوک — با واو فارسی سر تیغ و قلم و پیکان و
جز آن

نه فلک — یعنی یکی آنکه ماهتاب درو ست
و بر دوم عطارد یعنی تیر بر سوم زهره یعنی ناهید
بر چهارم آفتاب و بر پنجم مریخ و بر ششم مشتری
و بر هفتم زحل و بر هشتم آنکه دوازده برج و بیست و
هشت منزل یعنی ثوابت یک جمله برو ست و
آنرا کرسی و فلک کوکب و فلک البروج و منطقة البروج
نیز گویند و نهم عرش ست که کرسی با هفت افلاک
درو ست و آنرا فلک الافلاک و فلک اطلس و
فلک ساده و عقل کل نیز گویند

نیشک — فرزند دار

نیل فلک — ای مجوست فلک نیز سیاهی آن

نیلک — بالکسر گوشت و پوست که بسبب زخم چنین
سبز گردد و بنفش شود

نیم ترک — بالکسر و با سوم موقوف و تا مفتوح
یعنی ترک خرد که در سقف و عمارت بکار برند

والله اعلم

فصل فی الترکی

نک — بالکسر خیاسچه قول غلام قلی نک و نو
و این ملحق بکلمه

باب الکاف الفارسی

فصل فی الفارسی

نارنگ — میوه ایست در غایت شهرت که
تعریب آن نارنج ست

ناموشنگ — تغیر و تفاخر و بزرگی یعنی از
چیزی که موجب بیغیرتی بود خود را نگاه داشتن

نخچیره سنگ — لعل و آهن آتش و امثال آن

نرسنگ — بالفتح دائره لشکر که در شکار از جهت
شکار می کشند

نغمش سنگ — زبانی لطیف که در پاک زدن می گیرند

ننگ — عار و عیب

نهنگ — بالکسر و بالفتح شیر آبی و باستعاره
بتیغ و قلم نیز اطلاق کرده اند و در تحفه منقول
از کتابی نهنگ را در عربی تمساح و بهندوی
سنسار گویند و اگر مدتی دراز در آب باشد
که هیچ را آفتی نرسد طول و ضخامت گیرد شود و
گویند نهنگ بچه را در کرانه آب زیر ریگ نهند
آنچه پیدا آید آنچه برابر در آب باشد نهنگ شود و
آنچه در صحرا و ریگستان رود سقنقور شود و پوست
نهنگ بر آن گروه بخاصیت صرع را مفید بود
و تلخه او اگر در چشم کنند فرو آمدن آب را باز دارد

نیرنگ — بالفتح سحر و افسون و جادو و ...

او افسونگری باللام و در تعریب گاف فارسی را
با جیم عربی بدل کنند کذا فی فرهنگ نگویا -
تیمچه ... نامی ماهی از نیم خود و وزن -
نیم لنگ بکسر لام یعنی قربان و ترکش و ساقیت

باب اللام
فصل فی العربی

نارجیل — جوز هندی این لغت معرب ست
نافل — از نافله از باب مفاعلت ست
از نفل که معنی آن دادن ست و امر در کلام حافظ
بمعنی اصل فعلست یعنی بده و ببخش اشارت بدان
مرعی ست بدین که عادت میخواران ست که
یکدیگر می بینند پیاله را -
نحل — زنبور شهد -
نخل — با خای معجمه درخت خرما -
نخیل — خرماستان -
نزل — بالضم روزی و بالفتح آنچه پیش آینده
نهند از اسباب ضیافت -
نبیل — بالفتح مهان -
نسل — بالفتح فرزند و زائیده -
نصل — بالفتح تیغ و پیکان -
نعل — نعلین -
نعال — بالکسر جامه و نیز صفت انجیر را گویند
بدین که جای نعل نهادن ست -
نفل — طاعت که نه فریضه و نه سنت بود
و غنیمت و نوعی از سیاحین باویه -

نقال — بالفتح از جائی بجائی بیرون و هم بمعنی
چون کسی ... بگوید نقل کرد یعنی باز داد و بقا
رفت و بالضم آنچه بعد از طعام خورند بدان ...
نکال — عقوبت -
نمل — زنبور -
نول — بخشیدن و حق و سزاوار -
نوال — صواب و عطا -
نیل — بالفتح و با فتحتین و بالکسر رود مصر که از
کشور زنگبار ... و رنگی ست سیاه معروف
و سپند سوخته که در بناگوش بچگان بمالند دفع
چشم زخم را ... اجزای استعمال قریب ست

الفصل فی الفارسی

نال — نی که درون خالی باشد و بمعنی قلم نیز آید
و پرنده ایست خرد که اهل هند آنرا نولی گویند
کذا فی الادات و در شرفنامه بمعنی نیشکر ست
و از شیخ محمد خضری شیرازی مسموع ست که نال
رگی ست باریک که از میان کلک بیرون آید
و در تتمه نیز ست نال کلک میان خالی و رگ میان
که درمیان کلک باشد -
نخل وصل — آنکه شاخ درختی وصل کنند
چون یکی شود بین شاخ پیوند درخت هر دو بار دهد
نگیل — بالفتح با سوم فارسی گرفتن اندام بانگشت
با دو سر ناخن یا دو سر انگشت و بشت چنانکه
بدرد آید -
نرحل — بفتحتین جامه ایست ریشمی که در حبش بافند

نرم لگام — یعنی اسپ رام که سرکش نباشد —
نریمان — بالفتح نام پدر سام که جد رستم دستان بود
نشم — بالکسر با زاء فارسی چیزیست مانند دود که هوا تاریک کند و در لسان الشعرا بازاء تازی مندرج ست و در فرهنگ نخجر قواس معنی این شره کرا تاریک کند مذکورست — ملوا (۱)
نسل داهم — یعنی شرابی که از انگور سیاه سازند
نسیرم — بالفتح آنجا که آفتاب نیفتد کذا فی شرفنامه و در فرهنگ نخجر قواس بدین معنی نسیرم ست و آنجا که بر آن آفتاب نیفتد —
نشیم — بالکسر با یاء فارسی آشیان مرغان و جای نشستن و آن مقام که همیشه آنجا باشند —
نعل شام — بامداد و نزدیک سپیدن صبح و صبح
نوچند راهم — ای نعمت نو هشت بهشت —
نغام — بالفتح زشت و تیره گون در لسان الشعرا و فرهنگ نخجر قواس نغام با فاء مرقوم ست اما (بالا) روایت صحیح با غین ست —
نقش بحرام — یعنی اگر کسی قدری و قامتی دارد و سخت کاهل بود و اما نقش بضرب مثل گویند که نقش بحرام —
نکته موهوم — یعنی جوهر فرد و نیز یعنی ترصد خشک
نم گرم — بالفتح با کاف فارسی مفتوح اشک محزونکان —
نو خط شده عذار عالم — ای بروی زمین سبزهای نو رسته —

نو قلم — آنکه نوشتن آموزد —
نه بام — نه فلک —
نیر اعظم — بالفتح با یاء مشدد و ترکیب توصیفی یعنی آفتاب کذا فی فرهنگ علی بیگی ملوا (۱)
نیرم — بالفتح همان نریم مذکور —
نیست سنگم — ای وقوف نیست مرا —

باب النون فصل فی العربی

ندمان — ندیم پشیمان —
نرجس دان — معرب نرگس دان —
نسرین — نسترن —
نسیان — فراموشی —
نصفان — قدح که شراب و به نیمه رسیده باشد
نصیبین — نام شهریست —
نطرون — بالفتح بوره سرخ و قیل نمک دریا مثل سنگ سپید که گویند کذا فی القنیه و در بعض لغات طب جوا کهار نوشته —
نعمان — بالضم چار پایان و نام شخصیست که ملک عرب بوده و نیز نام امام اعظم ابو حنیفه کوفی و بالفتح نام رود خانه ایست در طائف که بطرف عرفات میرود و آنرا نعمان الاراک گویند —
نون — ماهی بزرگ و دوات و نیز شمشیر و چابک سنج کذا فی النتاج و در فرهنگ با سه گوید یعنی دولت نعمت بغداد ای ست و نیز حرفیست از حروف تهجی و کنایت با بر گیرند و در قنیه ا

نون بالضم و دال بمعنی اکنون در شاهنامه آمده است پس فارسی باشد و در زفانگویا بمعنی تنه درخت ۔

فصل فی الفارسی

ناخن بریان ۔ نام داروئیست که بتازیش اظفار الطیب و بهندیش نکها نامند ۔

نار پستان ۔ ای زنی نوبر و سخت پستان ۔

ناردان ۔ با رای موقوف دانه نار ترش و آتشدان ۔

ناردین ۔ با رای موقوف سنبل رومی زرد ۔

نارستان ۔ جائیکه درختان انار بسیار باشند ۔

نارون ۔ با رای موقوف درختی است راست و دراز بالا سخت خوش منسوب بقد شاهدان که گویند داران ازان دسته سازند و نیز نام بیشه ایست نزدیک [illegible] بیشه و برایران زمین که آنرا بیشه نارون گویند و در شرح مخزن میگوید درخت انار است ۔

نازیدن ۔ فخر کردن و بهم رسیدن ۔

ناشتا شکستن ۔ یعنی ناشتا خوردن ۔

ناف زمین ۔ یعنی کعبه مبارک ۔

ناقوس مغان ۔ یعنی آن چوب که آتش پرستان بهنگام عبادت زنند ۔

نالانک ۔ نالنده و کوهیست میان شیراز و کازرون ۔

نان دهقان ۔ یعنی نان بادشاه ۔

نان زرین ۔ آفتاب ۔

نان سیمین ۔ ماهتاب ۔

نان کشکین ۔ نانی که از گندم و نخود و جو و باقلا و انواع هر گونه بهم آمیخته پزند ۔

نان جشیدن ۔ از بهار عجمی ناپیدا [illegible] ۔

خمیدن ۔ خم دادن و مانده گردانیدن کذا فی القنیه ۔

ناوه وان ۔ با واو موقوف سیل آب چه در دریا چه در زمین ۔

نازان ۔ یعنی خرامان و گریزان ۔

نثار اشک من ۔ ای ریزش اشک من ۔

نثاریدن ۔ بالکسر نثار کردن ۔

نخجوان ۔ نام موضعی و نام ولایتی ۔

نخجیرگان ۔ با سوم و ششم فارسی را موقوف نام نواحی است وحشی ۔

نردبان ۔ بالفتح با دال موقوف معروف و بتازیش سلم و درجه و بهندیش سیڑهی نامند ۔

نرسکان ۔ بالفتح با دوم مشدد گدایان [illegible] ۔

نرم کردن ۔ با سوم موقوف چهارم فارسی [illegible] ۔

نریمان ۔ بالفتح پهلوان نریم ۔

نزیدن ۔ بالفتح با زای معجمه بیرون کشیدن کذا فی زفانگویا ۔

نسترن ۔ بفتح یکم و سوم و چهارم نام گلی است خوشبوی سپید بتازیش نسرین گویند و در زفانگویا میگوید نسترن و رای نسرین است و در تاج [illegible] نسرین همین نسترن آورده است و شکل گلیست زرد ۔

نسطوس و نسطیس ۔ کلاهها بالفتح و ثانی با یای فار[سی]

یعنی فدا آید یعنی بیچیزی که جان خورده باشد-

نوازن - یعنی نوازنده و نوازشنده و نواز

نوازیدن - نواختن-

نوالیدن - بالفتح نالیدن و جنبیدن کذا فی زفانگویا-

نوالفتح خوان - خادم و غلام-

نوان - بالفتح نالیدن و جنبیدن بر چیزی نشستن مانند جهودان بر وقت خواندن توریت و گاهی و دو تو گرده و دو تا گردیدن شده و خمیده-

نوانیدن - بالفتح والنون بعد الالف نالیدن و آگاه شدن یعنی اخبار از زفانگویا است-

نواسیدن - بانگ کردن-

نوائین - آراستگی و میزبانی که بجهت خانه نو کنند کذا فی زفانگویا اکثر در صفت پادشاهان آید

نوبت خوبی بزن الهی در ملک حسن پادشاهی کن-

نوبهاران - جمع نوبهار بر خلاف قیاس

نوجوان - یعنی آنکه هنوز خطش ندمیده بود

نوردن و نوردیدن و نوشتن کلهم بالفتحتین پیچیدن کذا فی زفانگویا و در شرفنامه مذکور است نوردیدن ته کردن و گذاشتن و راه یافتن و در قنیه است نوردن بفتح اول و دوم و چهارم آن چوب که جامه باف جامه در آن پیچد وقت بافتن-

نور حسنین - محمد صلی الله علیه وسلم و روح او

نورستگان چمن - نهالها و گلها و سبزها و شگوفه‌ها

و شاخهای نو دمیده-

نورهان - همان نوراهان-

نوزادگان چمن - همان نورستگان چمن-

نوشیروان - بالضم با واو فارسی پادشاه ایران زمین که تولد حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم در زمان او بوده است و او مردی حکیم را که صاحب مذهب اباحت بود با هشتاد هزار مرد که متابع او بودند کشته و کوشکی که آنرا ایوان کسری گویند بنای اوست هر چند مرتبه بابه بود پرویز پسر او مرتبه کم دانید تا زیش نوشیروان گوید

نوشیدن - با واو فارسی آشامیدن-

نوشین روان - بالضم با را مفتوح آن جان شیرین

نوعروسان - همان نورستگان چمن-

نوخیدن - با واو فارسی خمیدن-

نونیازان - سالکان مبتدی و در جماعت قلندران هر که نو آید او را نونیاز گویند-

نویان - با واو فارسی مانند طفلی که از مید با فرزند

نویان جمع نوین کلاهها با واو فارسی ترکان سلاطین و ملوک را بدان خطاب کنند-

نویدن - بالفتح زاری کردن و نالیدن

نهازیدن - ترسیدن-

نهان پیکران - فرشتگان و پریان مانند ایشان

نهان - پوشیده-

نه پایه ایوان - نه فلک-

نهفتن - پنهان کردن و پنهان شدن-

نهشتن - بالکسر نهادن -

نه صحیفه گردون - نه فلک -

نهوبن - بکسر یکم و فتح دوم و چهارم سر پوش

دیگ و در زفانگویا مطلق ست یعنی سرپوش

نهنگ شش میخ تتان - ای شمشیر اجل

نه میخ پوشش یعنی مرگ مفاجات که مردم ازان

نالانست کذا فی المؤید معنی نهنگ شیر آبی

اینجا تیغ مرادست -

نهیدن - بالکسر اندیشه کردن و تخم خوردن

و نهادن کذا فی زفانگویا -

نیازیان - حاجتمندان -

نیاکان - بالکسر جدان و پدران کذا فی زفانگویا

نیاژلان - بفتح یکم و سوم و قیل بضم سوم

آنکه پشتها چنان نماید که مردم را فرود می گیرد

و آن مقدمه صرع است بهندش کهاره نامند

و صرع را بهندی مرگی بالکسر گویند -

نیزه آفتاب تشین - آن تارهای نورانی که چون

سوی آفتاب نگری پیش چشم آید -

نیسان - بالفتح مدت ماندن آفتاب در برج

حمل و نیز باشند نی -

نیستان - بفتح یکم و کسر دوم و نیز بسکون دوم

و کسر ثالث بیشه که آنجا نی بسیار باشند -

نیغیه پوستین - با دوم و پنجم و ششم فارسی

روباه را گویند چنانچه در شرح مخزن ست -

نیل خم آسمان - یعنی نحوست فلک -

نیلگون - آسمانها -

نیل کشیدن - سپند سوخته در بناگوش نیکان

نقطه نهادن برای دفع چشم زخم -

نیوشیدن - بالکسر با واو فارسی شنیدن و سخن

کسی در گوش کردن کذا فی شرفنامه و در زفانگویا

بالضم نیز ست و بمعنی جستن و طلبیدن و تفحص و

تجسس نمودن هم آمده است -

باب الواو
فصل فی العربی

نحو - مانند و نام علمی که تصحیح اعراب بدان شود

نصو - سوی پیشانی گرفتن -

نضو - جامه برکندن -

نطو - دوری -

نقو - استخوان -

فصل فی الفارسی

نارخو - سابه ام موقوف گل انار و آنرا گلنار نیز گویند

نافه آهو - مشک و بوی خوش باشد که

زلف و کاکل معشوق ست -

ناو - چوبی میان خالی و جسته غرباوه شال

آن کذا فی شرفنامه و در قنیه ست که ناو بمعنی

کشتی هم مستعمل ست -

نخجیرگاو - نام نوائی ست -

نسطو - نام مردی صاحب مذهب ترسایان

و قبله و مجتهد امت ایشان -

نسو - بالکسر با سین مهمله و نشو بالفتح با شین معجمه

کلاه‌ها با واو فارسی نشس که در پیچ و رشتی نبود
و نخشان باشد . — چه بر فرنشاه بفشید و بر و نماند
نشو — شین معجمه و تا ر قرشت نام
مروی کذا فی ر — یا
نشیمن تو — یعنی دنیا —
نمکدان تو — یعنی دهان تو —
نو — بالفتح ضد کهنه و تجدید و امر نویدن
که معنی آن نالیدن و زاریدن ست —
نوو — بفتح یکم و همزهٔ مضموم واو مرقوم شده
غذای تر و در شرفنامه نو بغیر واو دوم نیز بمعنی
مرقوم ست و در فرهنگ فخر قواس ست که
نووین خوشه خرما —
نوشدارو — با دوم فارسی و سوم مفتوح
شراب و تریاک یعنی پادزهر —
نیرو — با واو فارسی زور که تبار نیش قوت مند
نیسو — نشتر حجام که تا از نیش مبضع خوانند —
نیمچه — با یا فارسی پیاله‌دان و دلیر و معنی اخیر
ازو فانکه یاست —

باب الهاء
فصل فی العربی

ناحیه — کرانه —
ناشزه — زنی که با شوهر آرام نگیرد —
نبوه — پیغمبری —
نتیجه — معروف یعنی زاده و پیدا شده —
نجاه — رستگاری —

نجاسه — پلیدی —
نجیبه — با جیم مرد نجیب —
نخبه — بالخاء معجمه مرد بددل و مهتر از هر چیزی
و مرد گزیده و دو شکانی —
نخوه — تکبر —
ندامه — پشیمانی —
نزله — معروف کذا فی التاج و در قنیه
نزله بالفتح زکام که ... تر باشد —
نسخه — بالضم معروف —
نضره — بالضم [illegible] و تازگی —
نسیه — معروف —
نصره — بالضم یاری —
نصرة الخارجه — نام شکل یکم علم رمل و دوم نصرة الداخله
نصفه — واو و هو الاسم من الانصاف —
نصیحه — پند —
نطفه — آب منی —
نظاره — جمع نگرندگان و فارسیان بمعنی
تماشا هم استعمال کرده اند —
نعامه — شتر مرغ —
نعره — مگس که در بینی خر در آید کذا فی التاج
اما این زمان اسم شده است مراد از [illegible]
نعمه — بالکسر روزی و دسترس و نیکی و منت
و ناز و نکوئی و بالضم روشنی چشم و چشم روشن
گردانیدن بچیزی و چشم روشن شدن بچیزی
نعمة الله منه و عطاؤه و النعمة اسم من الانعام

النعمة انتہی کذا فی التاج و در قنیہ ست نغمہ بالکسر
بمعنی مال نیز آمدہ ست۔
نغمہ ۔ بالفتح آواز۔
نفحہ ۔ دمیدن بوی خوش۔
نفقہ ۔ روزی۔
نقارہ ۔ بالفتح با قاف مشدد طبل مسین
کہ در موکب ملوک و سلاطین نوازند و بعضی
بغلط نغارہ و نقرہ گویند
نقرہ ۔ بالضم سیم و بالفتح دانہ چیدن مرغ ۔
نقطہ ۔ بالضم معروف
نکہہ ۔ بوی دہان کذا فی التاج و در
فرہنگ علی بیگی بمعنی بوی خوش ست
نمیمہ ۔ سخن چینی و حرکت و جنبیدن و آواز
نواکہ ۔ حماقت ۔
نوالہ ۔ بالفتح معروف یک عطیہ فارسیان
بالکسر بمعنی یک لقمہ طعام و انچہ بیک دست
گیرند از مرو نیشم و مانند آن استعمال کردہ اند و
طعام پس خوردہ را نیز گویند و بمعنی از لوازمات
نواہ ۔ حاجت و مراد ۔
نوایہ ۔ فربہ شدن ستور ۔
نوبہ ۔ مدت و وقت و بمعنی کثرت نیز آید
نوبۃ ۔ انچہ بر در پادشاہان میزنند از طبل
و نام ولایتی ست و عمدہ ۔
نوحہ ۔ زاری کردن باواز بلند
نہایہ ۔ پایان کار ۔

نہمہ ۔ مراد و نیز قصد دل ۔
نیابہ ۔ نوبت کذا فی التاج در عرف نیابت
بمعنی وزارت ست ۔

فصل فی الفارسی

ناتراشیدہ ۔ یعنی بی ادب بی ساز و بی اصول
ناخن خامہ ۔ ای نوک قلم ۔
ناخنہ ۔ پوست تنک کہ از پیغولہ چشم پیدا شود
و بتدریج تمام چشم را بپوشد و گفتہ اند کہ بدیدن
ستارہ سہیل دفع شود ۔
نارسیدہ ۔ خام و باکرہ و بی مہر
نارکفیدہ ۔ ای نار طرقیدہ ۔
نارو ۱۲ بانغہ گیاہ
نافرہختہ ۔ بفتح سوم و پنجم زشت روی
و بی ادبی ۔
نافہ ۔ معروف ای ناف آہوی مشکین
ناف ہفتہ ۔ یعنی روز سہ شنبہ ۔
نالہ ۔ آہ و زاری کردن باواز ۔
ناموس گاہ ۔ ای جای چنگ ۔
نامہ ۔ معروف و کتاب ۔
ناشخواہ ۔ ہمان نغزخوالان ۔
ناشخوزش خانہ ۔ یعنی مرکہ تا زیش او دیم اہل بیت
خوانند کذا فی حواشی مصابیح و نیز گدا ۔
ناوہ ۔ آن چوب میان خالی کہ نیز ناودل
دران نہند و بیند ازند و انچہ در و خمیر کنند و
آلتی ست کہ بدان گندم و جو از دول بآسیا

نامند بتازیش حضیره خوانند۔

نه پرده۔ ای نه فلک۔

نه حجره۔ یعنی نه حرمان حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم

نه ده۔ یعنی زیور و آرایش۔

نهرواله۔ گجرات۔

نه زن ستیاره۔ یعنی نه حرمان حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم۔

نیازنده۔ نیکنده۔

نیزه۔ بایاء فارسی معروف که بتازیش سنان نامند و نیز علم۔

نیسته۔ بزیادت ها کشکنه بمعنی نیست۔

نیفه جامه۔ روباه ای پوستین روباه کذا فی شرح مخزن۔

نیفه۔ بقچه جامه کذا فی شرفنامه و در قنیه بیست نیفه آنجا که ازار بند بود۔

نیلی حقه۔ آسمان۔

نیم خانه۔ گنبد کذا فی زفانگویا۔

نیم خورده۔ یعنی اندک و ناتمام۔

نیم سفته۔ سخن ناتمام و سربسته نیم تراویده

نیمه۔ نصف هر چیزی و نیز برقع۔

نیم کاره۔ کاری که ناتمام بود و هنوزش نگاه نهاد

نیوشنده۔ با واو فارسی شنونده۔

نیوشه۔ با واو فارسی سخن کسی در گوش کردن و گرسیاتن نگاه۔

نیوه بایاء فارسی ناله و خروش و نوحه۔

فصل فی الترکی

نسخه۔ چند نه چیزی۔

نولیقه۔ پوست سر۔

نه۔ چیزی

باب الیاء

فصل فی الفارسی

نامی۔ معروف کذا فی التاج و در شرفنامه نامی ساز نیست معروف و نامی گلو۔

نبی۔ پیغمبر علیه السلام۔

نجوی۔ راز۔

نخاسی۔ منسوب بسوی نخاس اما دین یای نخاسی کسی را گویند که اسپ بفروشاند۔

نصرانی۔ ترسا۔

نصفی۔ بالکسر نام اصطرلابی ست و نام جنگی و نیز نوعی از دیبا الهاست۔

نطاسی۔ طبیب نیک و استاد دانا۔

نقطی۔ نقطه انداز و در قنیه هست زنگی را گویند که سبز باشد و سیاهی زند۔

نقی۔ پاکیزه۔

نواحی۔ جمع ناحیه یعنی اطراف۔

نهی۔ باز داشت۔

فصل فی الفارسی

ناداشتی۔ بی شرمی و بیحیائی و بیغیرتی کذا فی زفانگویا۔

ناوان ده صد ده گوی - یعنی نادانی که سخنان نالائق و بیهوده و پریشان بی‌فایده گوید

نا دامی - یعنی منکر -

نا نپری - با زاء موقوف و بای فارسی نام دختر بادشاه خوارزم که بهرام گور بحبالهٔ خویش آورده بود -

نارنگی - با کاف فارسی معروف یعنی نام میوه و نیز نیرنگی -

ناسازی - یعنی مخالفت و بی وفتی

ناطوری - کشتبان کذا فی القنیه -

ناظر درسرای - یعنی نامه‌نویس -

ناقوسی - نام نوائی ست و لحنی و اورنگی

نامی - نامور و نامدار -

نانبائی - طباخ یعنی نان پز چنانچه در تفسیر زاهدیست در قصهٔ زن ایوب که روزی بدکان نانبائی رفت و گفت آن مبتلا را چیزی ده طباخ گفت برو اگر ترا کسی اینجا ببیند از من نان نخرد -

نان جوی - یعنی گدا و طالب دنیا -

نان فیروز خانی - با واو فارسی نانی ست از جنس ختائی موازنه یک منی می پزند -

ناوک سحری - یعنی آه و دعای بسحرگاهی

نایب شکری - خلیفهٔ خدا و سلطان -

نامی تنرکی - آنکه بر در ملوک و سلاطین هنگام رزم زنند -

نائی - نای زننده -

نامی - سازیست معروف -

نرسی - بالضم با بای فارسی نام پسر نود ر بادشاه ایران زمین -

نزل عیسی - مائده که از آسمان می آمد -

نسطوری - نام ترسائی ست -

نظارگی - با کاف فارسی بیننده کذا فی شرفنامه و قول گی برکلمه که صاد رشود معنی همه بود چنانچه زندگی زنده بودن پس معنی آن بینندگی و دیدان باشد -

نفیری - نوعی از مزامیر معروف که هنگام سواری سلاطین و بوقت جنگ نوازند -

نیلی فلکی - شب -

نقش خاک گوهری - ای صورت مردم اصل و ماءه

نقره خنگ زرتشتی - آفتاب بدانکه زرتشت نام حکیمی آفتاب پرست و واضع دین آتش پرستی که دعوی پیغمبری کرده بود بدرو عگی و معجزهٔ او به طلب آن بود که با سمای خود اسپ برگرفت و معلق ماند بادشاه آفتاب وقت بر آمدن تشبیه با سپ زرتشت کرد بسبب معلق بر آمدن آفتاب است تشبیه با سپ کرده اند -

نکته باوری - سخن شمرده و لطیف کذا فی اصطلاح الشعرا

نمکی - تحقیق حلوائی ست که از عسل یا دوشاب آرد با اخته می پزند -

نمی - تری -

نوآموزی - یعنی ابتدای تعلم -

نوی - نام ضیعه ایست و نیز اسپ نوی که مشتاق زین کرده مهیا وارند و نوبت زده -

نوبهاری - نام نوائی است ولحنی

نودارانی - عطا بشعر و شاکر وانه -

نوی کشاکر بالفتح تازگی و تجدید و تازی کسی و نیز گویند هستی -

نوی - بالکسر یا پارسی قران -

نهامی - بالفتح آهنگ -

نهنگ هندی - یعنی تیغ هندی -

نی - بالفتح نی و نیشکر و نی هاسی که نیزه آید

نیروی - بالکسر با واو فارسی زور که بتازی قوت خوانند

نیزه خطی - نوعی از نیزه های مبارزان -

نینوی - نام شهری که مستر یونس علیه السلام دران شهر بفرمان خدای تعالی برای دعوت رفته بود و وقوع در بطن حوت همانجا بود -

نیو باروی - یعنی نه اینا شتی -

کتاب الواو

الواو که نهایی آبی رنگ الاول الکثیر و سحاب سیاه شش باشد و واو مفتوح با جز از حروف عاطفه و نیز متروک آید و هم بمعنی عطف و مختصر او آید -

باب الالف
فصل فی العربی

وبل - بیماری عام -

وجاشا جمع وجاشان بمعنی گرسنه

ورا - بالمد پس و پیش و فرزند و فرزندزاده و هومن الاضداد و در فارسی ورای نویسند و در اصطلاح الشعرا معنی ورای برتر نوشته است چنانچه در باب الدال می آید و در نسخه بیرون است اما معنی اول بمصراع شیخ شرف الدین یافتی موید است نظم و حدت ورای کنگره کبریا کشیده و بمعنی غیر استعمال میکنند اما میان غیر و ورای فرق است زیرا چه صفات خدای غیر ذات گفتن درست نیست -

ورقا - کبوتر خاک رنگ

وغا - بانگ و جنگ یعنی کارزار که وغا میگویند هم بدین که حق دوستی چنانکه هست تمام نگذارده است کذا فی القنیه

وفا - بجای نگاه داشتن وعهد چیزی تمام گزاردن و نام معشوقه

ولد الزنا - حرام زاده و در فارسی ولد الزنا پروانه و کرمهای دیگر را گویند که بطلوع سهیل می میرند -

فصل فی الفارسی

وا بمعنی آش است چو باست و ابمعنی آش است بمعنی باز هم هست چنانکه گویند وابگوی یعنی بازبگوی -

وابا - قوت فهم -

وارا - نوعی از جامه ابریشمی تنگ که زنان

پوشندش و زبردست و بزرگ بقدر وجاه و بلندی۔

وایا ۔ حاجت

ورا ۔ مختصر اورا۔

وطا ۔ بستر و نهالی گسترده۔

وسطا ۔ ستایش خدای تعالی۔

وکانا ۔ بالفتح باره از خوشه خرما و انگور۔

وبدا ۔ بودن فرجی سیاه ست و در وکه تبار ترش الم خوانند و آزار را نیز گویند و بمعنی نقصان نیز آید و بدیه بمعنی بغیر الف هم آمده است۔

باب الباء
فصل فی العربی

واب ۔ شرمنده

واجب ۔ فرض شدن۔

واصب ۔ دائم۔

ورب ۔ دررونده۔

واهب ۔ بخشنده

وثاب ۔ نشستنگاهها۔

وجب ۔ بفتحتین مرد بددل کذا فی التاج و در شرفنامه بمعنی پایابست است۔

وصب ۔ درد۔

وهاب ۔ بسیار بخشنده و نام باری تعالی

فصل فی الفارسی

ورق آفتاب ۔ یعنی رخساره۔

وریب ۔ بالضم با بای فارسی گز۔

باب التاء
فصل فی العربی

وجنات ۔ جمع وجنت بمعنی رخساره۔

وفات ۔ مرگ۔

وقت ۔ گاه۔

فصل فی الفارسی

وخشت ۔ چهارم روز از پنج روز دیان۔

ورت ۔ بالفتح برهنه از پوشش۔

ورغست ۔ گیاهی ست که بهار رویی و میانش سبز خورند۔

وفات ۔ ای وفای تو۔

وهشت ۔ نام روز چهارم ست از خمسه مسترقه قدیم

باب الثاء
فصل فی العربی

وارث ۔ میراث برنده۔

ورث ۔ بالکسر میراث و بروایتی میراث یافتن

وطث ۔ بالفتح پای بر زمین سخت زدن

وعث ۔ بالفتح زمین بغایت نرم۔

ولث ۔ باران اندک۔

باب الجیم
فصل فی العربی

وشیج ۔ سطبر۔

مج ۔ نام شهری

وداج ۔ بالکسر رگ گردن که سر بریدن می نشان میرد

ونج - بالتحریک بلند -

فصل فی الفارسی

واوج - نوشته که انگور بر و اندازند و آنجا که انگور رسته باشد و گویند جایی انگور آویختن یعنی انجیر از زفانگویاست و در فرهنگ نوشته آنکه انگور بر و اندازند -

ورتاج - بالفتح گیاهی ست که در آب روید برگ وی روی سوی آفتاب دارد و در روز بشگفد و در شب بسته گردد و بارش برای خشکی میخورند و آنرا آفتاب پرست گویند بتازیش نیلوفر نامند کذا فی شرفنامه و در زفانگویاست گیاهی ست سبز که برگ او بهر جانب که آفتاب گردد سوی او روی کند -

وریج - بالفتح پرنده ایست که آنرا اویج نیز گویند و در زفانگویاست پرنده ایست شبیه بایج و از دراج خردتر بتازیش سمانی گویند -

وبیج - داروییست که بهندیش بنج گویند -

باب الجیم الفارسی

والچ - بالفتح و بارای مهمله فوقیت رسن دوتا که بر آویزند و بران نشینند و بجنبانند بهندیش پینگھ نامند -

وتارچ - بفتحتین زشت -

ویچ - بالکسر جان و لچ مذکور -

باب الحا
فصل فی العربی

واضح - روشن و سپید -

وشاح - بالکسر بند گردن -

وضوح - بالضم روشنائی و سپیدی -

ویح - بالفتح کلمه ترحم -

باب الخا
فصل فی العربی

وخواخ - سست -

وریخ - بالتحریک نرم -

وسخ - بفتحتین ریم -

باب الدال
فصل فی العربی

واجب الوجود - آنکه وجود او از مقتضای ذات او باشد -

واجد - یابنده -

واحد - یکی و لاشل -

والد - بکسر سوم پدر -

وتد - میخ -

وجد - غم و دوستی و یافت -

وجود - هستی -

وحید - تنها و دوستی

ودود - دوست -

وداد - بالکسر دوستی -

ورد - بالفتح گل و بالکسر نوبت و روزینه و بالضم لشکر در جست این هر دو معنی از زفانگویاست

وعید - بیم و وعده عقو -

بدین که در اصل وار بوده است بعده الف وصل ساقط شد ور شد۔

وقت نذور ۔ اسی وقت کارزار کذا فی القنیه اما در اصطلاح الشعرا با دال مرقوم است چنانچه گذشت۔

وهر ۔ بالفتح نام ولایتی است۔

باب الزاء
فصل فی العربی

وجز ۔ موجز و سخن کوتاه۔

وخز ۔ بالفتح هریره و خنجر زدن و آمیختن چیزی اندک که

وز ۔ بالفتح مرغابی۔

وزواز ۔ مرد سبک و کم عقل

وشز ۔ بفتحتین سخن و جای بلند۔

وعز ۔ اشارت کردن و پیش رفتن بکاری۔

وفاز ۔ بالکسر ساز۔

فصل فی الفارسی

وزنه ۔ بالفتح نام رود ما در از انهر و فاصل ورزیدان و امرآت۔

وساز ۔ نام مقامی است و نیز نداء اد. از و هرکه نیکو طرق باشد گویند و رساز است۔

وسیز ۔ صمغ انبه و آنرا اقصاقیا و اقاقیا نیز گویند اما در شرفنامه اقاقیا و سلم گفته است۔

باب الزاء الفارسی
فصل فی الفارسی

وتکمز ۔ بفتح بکم و سوم نخود و دانه انگور۔

باب السین

فصل فی العربی

ورس ۔ بالفتح نباتی ما سرخ کذا فی القنیه و در شرفنامه است ورس بالفتح و قیل بفتحتین سبب ورشته در لیمان

وسواس ۔ بالفتح آواز پیرانه و شیطان و دیو و اندیشه و آواز نرم سنگ و صیاد و وسوسه کننده و بالکسر بدی و کار ناصواب در دل انداختن۔

وکس ۔ نقصان و آنجا که ماه گیرد و در وی

ویس ۔ بالفتح کلمه رافت و استماع است و در اصل استحقار و استغفار نیز گویند و استحقار و استغفار بیک معنی اند و در شرفنامه یعنی ویس مپنداری نوشته است و در قنیه است ویس بالفتح بها یعنی بنداری که پرنده ایست یعنی انجیر از نه فانکو باست و برتنیا هر دو معنی فارسی است و بالکسر نام معشوقه رامین که وی را ویسه نیز گویند و رامین آرام نه ستر خواننده شد۔

فصل فی الفارسی

وادی ویس ۔ نام وادی است بر راه کعبة الله

بالای فانوس ۔ جامه که بالای فانوس می اندازند و آن از حریر اکثر می باشد۔

والیس ۔ نام حکیمی که انیس و جلیس سکندر بود

باب السین
فصل فی العربی

وحش ـ مرد گرسنه و نخچیران دشتی الواحد وحشی
وحوش و وحیش جمع آن ـ
وخش ـ اراذل مردمان برابر است درین تثنیه و مذکر و مونث و نیز نام مقامی ست ـ

فصل فی الفارسی

وش ـ دنباله و بسیار و نیز نام شهری است منسوب بخوبرویان و جامه که آنرا اطلس وش و دیبای وشی نیز گویند ـ
وشل
ولیش ـ بضم یکم و فتح دوم بسیار و انبوه از مال و غم و بیشه و استعمال این در چیزهاست که بی جنبش بود و گشتند و جاندار و قبل باباء فارسی آمد

باب الصاد
فصل فی العربی

وبیص ـ درخشیدن ـ
وصاوص ـ برقعها سنگها که پیش پشت زین باشد
وصواص ـ برقع و روی بند ـ
وصوص ـ سوراخ خرد که در برقع و چهره باشد
وقاص بالفتح مع التشدید جنگ جو ـ

باب الضاد
فصل فی العربی

وخض و وخیض ـ کلاها بالفتح نیزه زدن و خسته کردن ـ
وقاض ـ بالکسر کشها و تیر
وفض ـ بالفتح شتاب ـ

باب الطاء

فصل فی العربی

وسط ـ میانه و بتحریک سین میانه میان و بهتر است از مردم و فاضلتر از هر چیزی ـ

باب الظاء
فصل فی العربی

وشیظ ـ مرد فرومایه ـ
وعظ ـ پند ـ

باب العین
فصل فی العربی

وارع ـ آنکه لشکر را بهم آرد کذا فی التاج الاسامی
واسع فراخ و نام خدای تعالی ـ
واضع ـ نهنده و وضع کننده و زن سر برهنه ـ
واقع ـ واقع شده و نسر واقع نام ستاره مقابل نسر طائر ـ
وجع ـ درد ـ
وداع ـ بدرود ـ
ودع ـ استخوانها جانوران دریائی کذا فی الشامل و در قنیه است ودع خسته که در فرید فروخته بکار برند و پیش هندی گوده نامند
ورع ـ بفتحتین پرهیزگاری و بفتح یکم و کسر دوم پرهیزگار ـ
وسع ـ بالضم طاقت ـ
وسیع ـ فراخ
وضیع فرومایه و خرد حقیر شده ...
وع ـ آواز سگ وع بالکسر کنایت از جماع ...

و بالفتح مرد غیبت کننده۔

ولیع ـ آزنه

باب العین
فصل فی العربی

وشیع ـ بیماریست که شتر را پیدا شود۔

وتغ ـ هلاک شدن و گناهگار۔

وتلغ ـ هلاکت و ملالت و قلت عقل در کلام و زیادتی مهمل نام درویست۔

وزغ ـ سام ابرص۔

وشیع ـ قلیل۔

ولغ ـ آب با شکون خوردن۔

فصل فی الفارسی

وازیغ ـ بدانچه زبان بند شود در فرهنگ سروری

وازیغ بازا موریانچه از درخت خرما ببرند۔

وازیغ ـ بالفتح شعلهٔ آتش باشد۔

ویغ ـ بالفتح بیدروده و شهد آب و کشت۔

وروغ ـ بالضم با سوم فارسی یعنی آروغ و بعضی بفتح گویند۔

باب الفاء
فصل فی العربی

وصف ـ نشان و صفت کردن۔

وقف ـ استادن در کلام و نیز دست بربستن

وقوف ـ باز ستادن و بمعنی اطلاع نیز آید۔

فصل فی الفارسی

واف ـ بلبل را نوعی خوانند هم آمده۔

باب القاف
فصل فی العربی

وثاق ـ بالکسر و بالفتح بند و بالضم خانه کذا فی شرفنامه اما معروف بمعنی یکیست۔

ورق ـ بفتحتین برگ و بفتح یکم و کسر دوم و بالضم جمع ورقا یعنی کبوتر خاک رنگ۔

وراق ـ نویسنده و مرد بسیار اقچه دارنده۔

وفق ـ موافقت۔

وفاق ـ بالکسر در خورد۔

فصل فی الفارسی

وامق ـ نام عاشق عذرا و آنچه اصطلاح نرد بازیست در لغت مذکور مرقوم شده که و یوق پر پاره ایست که سپیدی زنند۔

وزق ـ بفتحتین با نزار موریز غوک که تا وشیش صفدع خوانند کذا فی القنیه نقل از جون سید ناصر شیرازی۔

وشاق ـ بالضم خدمتگار فقیران و درویشان و بمعنی غلام نیز آید۔

وشق ـ بفتحتین پوستی ست که سپیدی زند و در ترکستان میشود و آن جانوریست چون روباه از پوست او پوستین سازند۔

وقواق ـ بالفتح در عجائب البلدان مرقوم ست که کوهی ست که معدن زرست و مردم آنجا جمیع ظروف و ردای خود و زنجیر و قلاده سگان از طلا سازند و آنجا بوزنه بسیار می شوند و آن

ونگ - بالفتح درویش و گدا -

وننگ - رسنی که یک سر او بجائی بندند و دوم سجائی و مندیش الگنی نامند و در فرهنگ فخر قواس بمعنی آونگ گوشت -

باب اللام

فصل فی العربی

واصل - پیوسته و رسنده -

وبال - سختی و بمعنی سبب هلاکی نیز آمده -

وحل - بفتحتین خلاب -

وصل - پیوند -

وکیل - معروف یعنی آنکه کار غیری بر خود گیرد و نام خدای تعالی -

ویل - وای و نهی کلمه بالفتح و نام وادی در دوزخ کذا فی التاج و در شرفنامه ویل بالفتح فرصت یافتن در کاری و ظفر و هنگام یافتن کار بمراد خویش -

فصل فی الفارسی

وال - ماهی بزرگ و رصد دار -

ورل - بفتحتین جانوریست مانند سوسمار و اطراف او منقش ست کذا فی زفانگویا -

وزول - بالفتح و الضم با دوم فارسی و شپل با واو فارسی شبله -

وشکول - بالفتح و الضم جلدی با بکار و شپل با واو فارسی -

وشپول - گوسپند کذا فی فرهنگ فخر قواس

وکال - بالکاف فارسی انگشت مرده -

باب المیم

فصل فی العربی

ورم - آماس -

وسیم - خوبروی -

وشم - بالفتح بخار که از آب گرم و زمین عفن خیزد و شاخ بهاب خوانند کذا فی شرفنامه اما در تاج ست وشم نقش کبود بر پشت دست و هم کمان -

فصل فی الفارسی

واسطه عقد نجوم آفتاب -

والی مهر سپهر - با هر دو منتهای فلک سی و پنج

وام - ترجمه دین و هر رنگی که باشد و مانند بهر سه معنی فام نیز آمده است و بمعنی اخیر مرکب استعمال کنند -

باب النون

فصل فی العربی

وثن - بفتحتین بت -

وزن - سنجیدن و ستاره ایست در جنوب که پیش از سهیل بر آید -

وَنان - بالکسر معروف -

وطن - معروف دان و دو قسمت یکی وطن اصلی که آنجا زاید و دوم وطن اقامت و هم سستی -

فصل فی الفارسی

واپسپین - با سوم فارسی یعنی باز پسین
واچیدن - با سوم فارسی جدا از روی زور کردن ودانه بمنقار وبدست بر گرفتن کذا فی شرفنامه
واشیدن - اثر هم جدا کردن کذا فی زفانگویا -
واقیان - گیاهی ست بوستانی وگویند که آن والان ست کذا فی زفانگویا -
وادی ایمن - وادیست که اوان مدا ے حق بموسی رسید یعنی وادی مقدس -
وارن - بفتح را و مهله بندگاه که میان ساعد وبازو دست وآن را رسغ نیز گویند وبضم را مذکوره لغتی ست در وارون بحذف واو -
وارژون - بدخوی وبدبخت ونحس وشوم وباژگونه این هر دو معنی از زفانگویاست -
والان - دارویست وآن بر دو گونه شود والان بزرگ که بتازی آطریلال گویند وبهندوی سونف گویند ووالان خرد که بتازیش شبت وهندوی سویا مند کذا فی زفانگویا -
وامران - بامیم معروف گیاهی ست معروف که او چین آرند -
وام زمین - یعنی آن ذره خاک پاک که در ذات مردم مرکب ست وحیوان ونباتی وکانی هر یکی وام زمین ست -
وثاق پیرزن - یعنی آن حجره که در بارگاه کسری پیرزنی داشت هر چند کسری بهبها خواست او نفروخت -

وجوه سار معادن آفتاب -
ورخچین - بالفتح با خای معجمه جانوریست آبی که چشم ندارد وگردن دراز وباریک ودندان دراز ودر آب تیره وشور قرار گیرد وبهندوی بوبو گویند کذا فی زفانگویا -
ورزیدن - اقبال کردن دیکاری -
ورشیان - بفتح یکم وکسر سوم وبفتحتین ایضا -
ورزکین - کوزه پر آب کذا فی القواس ودر فرهنگ نون معجمه ست -
ورفان - بفتح یکم با را مشدد مفتوح شفیع آسے خواهش کننده -
وزیدن - جزیدن -
وسن - بفتحتین خواب سبک -
وشاقان چمن - منها الهامی نوشا نزده وبستان گل ...
وشکرویدن وشکر بیدن - کلاها بالفتح جست کردن وساختن -
وشکولیدن - بالفتح با چهارم فارسی جلد بمعنی دن دبکا
ولایتستان - ای اولیاء الله تعالے کذا فی الاصطلاح ودر قنیه بمعنی ولایتستانیست
ویچیدن - بالفتح چاره جستن -

باب الواو
فصل فی العربی

وضوء - بالضم آب دست وبالفتح آب که بدان آب دست کنند -

ولایة ـ تصرف کذا فی التاج و نیز قربت و دوستی یافتن و امی و وی شدن و بازوی و بمعنی ملک و پرگنه هم آید و در حدیث ست که کافر را بر مؤمن هیچ ولایتی نیست یعنی هیچ حق نیست و دوستی نیست ـ

وله ـ بفتحتین شیفتگی ـ

ولیمه ـ مهمانی و عروسی ـ

وهله ـ معروف یقال لقیته اول وهلة ای اول شئ ـ

فصل فی الفارسی

وارونه ـ بمعنی وارون مذکور بجمیع معانی اما در شرفنامه بمعنی بدبخت ست فقط ـ

وادی کده ـ ای جای وادی ـ

والغونه ـ بالام معروف سرخی که زنان بر رخسار مالند تا رنگ روی شان سرخ نماید و گروهی سرخی و سپیدی را گویند ـ

واله ـ شراب ـ

وامانده ـ یعنی درمانده ـ

وانه ـ ترجمه بشارست در فرهنگ فخر قواس

واو معدوله ـ یعنی واوی که نه خوانده شود و نه در وزن آید اما در کتابت آید چنانچه واو خود و خور و خواب و خوش و خوشی ـ

وایه ـ حاجت ـ

وخشینه ـ سپیده کذا فی شرفنامه و در زفانگویا مذکورست و خشیته بالفتح با خا و شین معجمه نهالیست سپید در وقت بهار در باغها نشانند و در فرهنگ فخر قواس وخشنیلا با وشین معجمه اخیرست قیل اصل همان وخشینه است چنانچه بالا گذشت لیکن در زفانگویا بجای شین دوم نون ست تصحیف کاتب ست ـ

وریوشه ـ با بار و واو فارسی سرپوش چون دامنی و چادر و امثال آن ـ

وزولیده ـ بر وزن خرشیده شور و غوغا و تقاضا کننده و نیز آنکه آمیزه بجنگ را گویند ـ

وزوه ـ چکیدن باران را گویند ـ

وزواژه ـ بالفتح بنای معروف که تبارش ترقه نامند هندش چهپر نامند ـ

وسمه ـ بالفتح خیار سیاه و سنگی ست سبز که ابرو بدان کشند چنانکه سرمه در چشم کذا فی شرفنامه و در ادات نیز میگوید سنگی ست که ترکان بدان ابرو کشند اما از شیخ محمد خضری محقق ست که وسمه نام آن رستنی ست که برگ او چون برگ حناست شیره آن سبز میشود ولی سیاهی زنان شیره برآتش نهند بعده برابرو میکشند چون خشک میشود زیبا و لطیف می نماید اما بمعنی داغ و داغ کردن عربی ست ـ

وسه ـ بفتحتین چوب دستی کذا فی زفانگویا و بمعنی قوت و قدرت هم آمده ـ

وشکرده ـ بالکسر با جد و کوشش و بالفتح چست و ساخته و با جد و جهد و صاحب قوت و قوی هیکل

کذا فی شرفنامه۔

وشکله۔ بالفتح دانهٔ انگور۔

وشکمه۔ بفتحتین با کاف عورت مرد یعنی ذکر و در اداة بمعنی وشکنه است۔

وشینه۔ بالفتح جوش۔

والانه۔ بالفتح و الکسر ریش که تا بازیش جراحت مانند کذا فی زفانگویا۔

ولغونه۔ بر وزن و معنی گلگونه۔

ولوله۔ شور و غوغا۔

وله۔ بوزن کله و قیل بالام مشدد و له زده آی عاشق و دیوانه و خشم۔

ویده۔ بالفتح چاره جستن۔

ویره۔ بالکسر درخت خربزه۔

ویژه۔ با یاء و زاء فارسی خالص و در زفانگویا با یاء عربی نیز آمده است۔

ویسه۔ بالکسر نام معشوقهٔ رامین و نیز دختر پیران سرلشکر افراسیاب را ویسه نام بود۔

ویشه۔ بر وزن و معنی بیشه است۔

ویشیده۔ بر وزن و معنی پیچیده است۔

ویله۔ بالفتح وای وا کردن۔

باب الیاء

فصل فی العربی

وادی۔ بیابان و رود خانه۔

واشی۔ دروغ گوئی۔

واصی۔ زمین پیوسته گیاه۔

والی۔ معروف یعنی امیر

واهی۔ گمراه کذا فی الاداة و شرفنامه و در تاج بمعنی سست ست۔

وثنی۔ بت پرست۔

وحی۔ الهام و پیغام در از و نبشته و آواز آهسته کذا فی التاج و در مواهب بمعنی فرشته وحی و اشارت و سخن پنهان نیز مذکور ست۔

وحشی۔ نخچیر وحشی۔

ودی۔ آنکه بیرون آید بعد بول۔

وردی۔ اسپ گلگون و گل فروش کذا فی القنیه

وری۔ بالف مقصوره خلق۔

وسطی۔ بالضم با الف مقصوره میانگی و انگشت میانگی۔

وصی۔ معروف و با ضاد معجمه خوبرو۔

وطی۔ بی سپر کردن و جماع کردن و فی الالف مقصوره همان و تما که در باب الف گذشت۔

ولی۔ دوست و نزدیک و خویش و یار یگر و باران دوم در بهاری۔

فصل فی الفارسی

والی بالی۔ میوه‌ایست مثل کنار خوشتر ازین کذا فی اسحاق۔

وائی۔ گمراه۔

وایاوی۔ یعنی شور و واقعه زدگان

وخشی۔ نام جامه ایست۔

وججی۔ بفتحتین با چهارم ابجدی و زشتی

وزیری - جنسی از آنچه لطیف و نیز وزیر بودن و وزیر هستی -

وسمی - بفتحتین چون ودزن در جهالة یک مرد بونه هر یکی مر دیگری را وسمی باشد و بالضم و سکون و بفتح یکم و کسر دوم نیز آمده است -

وشی - بالفتح جنسی است از جامهای ابریشمی که منقش باشد این منسوب است بسوی شهر وش و بتشدید شین نیز آمده است -

ولایت قالوا بلی - کنایه از ایمان یعنی ایمانی که ارواح مومنان با خدای تعالی بدان در میثاق عهد بسته کذا فی المؤید -

ولوالی - بالفتح سراج و این لغت سمرقند یا نسفست

وهی - بوزن کی بمعنی اوست و این فصیح تر از آنست -

ولیماهی - همان ولیمه -

کتاب الها

الهاء مراد از طپانچه بر روی کسی زدن و بهایض فی وجه الطیر و بحساب ابجد پنج عدد باشد و های لاحقه برای چند معنی آید یکی برای اضافت و نسبت آید چنانچه رایت هر روزه و حسابت همه عمر و همه سال یعنی هر روز از آن و همه عمر از آن و همه سال و دوم برای تعقب چون آخر ماضی لاحق شود و بعد او ماضی دیگر واقع شود چنانچه گفته آمد و دیده رفت یعنی گفت بعده آمد و دید بعده رفت و اگر بفعل مضارع و یا امر بعد او واقع شود پس فعل اول را نیز معنی مضارع یا امر کرد نیا معنی تعقیب چنانچه دیده آید و گفته دو معنی به ببیند و بعده آید و بگو بعده برو و نیز نتیجه آید چنانچه درین ترکیبها گفته است و گفته بود و گفته شده و گفته خواهد شد و گفته شده است و گفته میشود و گفته شده و اندکی لفظ بوده محذوف آید چنانچه گفته است و آورده شنیده شد یعنی گفته شده و شنیده شده و گفته هم ازین قبیل است و نیز ها زائده عربی را در فارسی با الحاق خوانند چنانچه رساله نحو زده صحیفه اناها ساکن در عربی برای سکوت و نیز در حالت وقف

باب الالف
فصل فی العربی

هبا - گرد که از سم ستوران برآید و در صراح است گرد و هوا که از روزن پیدا آید در آفتاب -

هجا - بالکسر معرکه -

هوا - میان آسمان و زمین کذا فی الصراح و نیز آرزو کردن و دوست داشتن و بی فرزند شدن و قال رجل هوا ای امر دلی عقل کذا فی التاج و در فارسی بمعنی عشق و دوستی و اشتیاق هم بالف ممدوده آورده اند اما در عربی بدین معنی با الف مقصوره است و نیز خوش آمد نفس و خلاف شرع در قنیه است هوا یک فصل از چهار فصل است

هیجا - بالفتح جنگ ها کذا فی القنیه و در تاج بمعنی کارزار است -

فصل فی الفارسی

هرا - بوزن غرا ساختهٔ اسپان و بمعنی آواز نیز آید و بمعنی جرس هم آمده است کذا فی شرفنامه و در قنیه بمعنی شوریده حلی نیست و آوازه کمان

هرارا - آواز یعنی بلبل -

هزاریا - کرمیست معروف که بتازی شش گویند کذا فی زفانگویا -

هفت اژدها - کواکب سبعه -

هفت خضرا - هفت آسمان -

هفت دختر خضرا - مثله -

هفت قلعهٔ مینا و هفت گنبد خضرا و هفت سجادهٔ مینا و هفت فی الاخضر و هفت اسما - هفت آسمان

هشت باغ بقا - این هشت بهشت و مرغان هشت بهشت -

هلا - بالفتح کلمهٔ تنبیه است -

هما - بالضم نام جانوریست که استخوان پوسیده و پوشیده بخورد و سایهٔ او بر هر که بیفتد بادشاه می شود -

همانا - بالفتح پنداری کذا فی الادات و شرفنامه و در قنیه است همانا بالیقین و قیل همان و در زفانگویا بمعنی مانند نیز آمده است -

همتا - همزاد -

باب الباء الفارسی
فصل فی العربی

هاب - بکسر با اسم فعل است و او لفظی است که برای راندن اسپ گویند -

هارب - گریزنده -

هباب - بالکسر شاط -

حبابیب - جامهٔ برپاره -

فصل فی الفارسی

هاون کوب - یعنی فرد و در شاگرد طبالهٔ داروگوب

هر چهار کتاب - توریت و انجیل و زبور و فرقان

باب التاء
فصل فی العربی

هیهات - ای دور است و در فارسی بجای افسوس و دریغ مستعمل است -

فصل فی الفارسی

هاروت - نام یکی از آن دو فرشته که در چاه بابل معذب اند و نگون آویخته اند اگر کسی بطلب جادوئی درون چاه نزد هاروت میرود هاروت او را جادوئی می آموزاند و فرشتهٔ دوم را نام ماروت است این لغت اکثر عجمی است اما فارسی نیست -

هرات - نام شهریست از خراسان که آنرا هری نیز گویند هرچه خوشتر است یعنی سخت و نهایت خوشتر است -

هفت برشر یا شکست - ای از ثریا سقط کرده و هفت پر پرین میگویند که هفتم ستاره سخت خرد است -

هفت پوست - ای هفت فلک -

هفت حکایت - ای خزینهٔ هفت اندام و

و نیز آن هفت حکایت که دختران با بهرام گور گفتند
هفت در هفت - یعنی زیب و آرایش -
هفت خاصیت - در هفت اعضا و هفت ستاره
در هفت فلک و هفت کشور و در هفت زمین و
هفت ستاره که در هفت کشور عامل اند -
هفت و هشت - کنایه از گفتار خصومتانه -
همدست - همسر در مرتبه و در قوت و عظمت
و همنشین -
همگخت - با یای افزاریست و آن را ملخت
نیز گویند -
همه گلزار پر از پیکانست - هوا یای مال
مغلوب و خوار -
همنفس صبح قیامت - کنایه از طول مدت -
هنگفت - با تا و فوقانی و بضم یکم و سوم جامهٔ
زربفت - والله اعلم -

باب الثا
فصل فی العربی

هلاث - نرم شدن و سست شدن عضو -
هلبوث - مرد گول -
هلباثة - کارهای سخت -
هیث - چیزی اندک دادن -

باب الجیم التازی
فصل فی العربی

هزج - بحری از عروض تقطیع مفاعیلن هشت بار -
هودج - بالفتح عماری -

فصل فی الفارسی

هوانج - بوزن و معنی توابل کذا فی العلمی اقول
اصل آن هوانج ست فارسیان جا را بها بدل کردند
هیج - بالفتح اسپغول و تند و ختلی و در لسان الشعرا
با خای معجمه آورده است -
هیلاج - بالفتح منجمان دلیل عمر را گویند و این
هندوی مستعمل در فارسی شده است -

باب الجیم الفارسی
فصل فی الفارسی

هنچ - بالفتح و قیل بالضم نصب بنیز و علم و
راست کردن آن و اگر چیزی بر زمین افگنی و
راست باشد گویند هنچ کرده است و در فرهنگ
قواس ست نصب و علم -
هیچ - با یای فارسی معدوم و چیزی و چیزی نه -

باب الحا مهمله
فصل فی الفارسی

همخانهٔ مسیح - آفتاب -
همسایهٔ مسیح - مثله -

باب الخا معجمه
فصل فی العربی

هبیخ - پسر فربه -

فصل فی الفارسی

هزار میخ - با رای مهمله موقوف خرقه ایست که در آن
بسیار بخیه زده باشند -
هیلخ - همان هبلخ -

هفتاد و دو وشاخ - ای هفتاد و دو قوم
هفتاد و دو تن - تیل قرآن -
هفتاد چرخ - چشم کواکب سبعه -
هفتاد و نه پیچ چرخ - مثله والله اعلم -

باب الدال
فصل فی العربی

هدهد - پرنده ایست معروف بر سر تاج دارد و فی شرفنامه اقلیمی ست -
هد - بالفتح والتشدید شکستن عمارت -
هداد - نام قبیله ایست از یمن -
هود - نام پیغمبر علیه السلام -

فصل فی الفارسی

هجید - بفتحتین ناله که بدان کشت هوار کنند و بعضی بذال معجمه و بعضی با بای فارسی گویند کذا فی علمی و زفانگویا -
هرمزد - بضم اول وسوم نام ستاره ایست ستاره که تبازیش مشتری و بهندی برسپت گویند و نیز اول روز فارسیان است از هر ماه -
هزار نقش برارد - یعنی هزار تعبیه پیش آرد -
هفت چرخ کبود - کنایه از آسمان -
هفت چارحد - یعنی هفت کشور -
هفت گنبد - آسمان و نیز هفت گنبد بهرام گور
هفت مرد - یعنی اصحاب کهف و آن یملیخا و مکسلمینا و مشلینا و مرنوش و دبرنوش و شاذنوش و مرطونس باشد که نام ایشان [illegible]
نیز گویند که قطب غوث و اخیار و ابدال و اوتاد و نقبا و نجبا باشند -
هلد - بکسر اول و فتح ثانی یعنی بگذارد -
هلند - بیکار -
هماد - یعنی همه -
همانند - بالفتح مخفف هم مانند -
همآورد - بالفتح هم کوشش و در فردوسی بدین معنی همراه مذکورست -
همای آزاد - نام دختر بهمن که زن پدر خود بود
همزاد - یعنی همتن -
هنرمند - یعنی خداوند کسبهای علوی کذا فی الادات والشرفنامه -
هنگارد - تندی -
هوا بچون پشت سنجاب بلغار کرد - ای هوا از کثرت ابر چون پشت سنجاب گوناگون نماید کذا فی الاصطلاح -
هورمزد - با رای موقوف همان هرمزد -
هوید - بضم اول جهاز شتر را گویند که آن بمنزلهٔ پالان اوست -
هیربد - بالکسر با بای فارسی و سوم موقوف خادم آتشکده و قاضی گبران و در لسان الشعرا با بای تازیست و در زفانگویا نام بستانی ست در سیستان -
هیرمند - با رای موقوف نام رودی ست در سرحد ولایت نیمروز و در تاج بمعنی نخست [illegible]

هر هفت دور با خر رسد قیامت قائم شود -
هفت دور - یعنی هفت ستاره -
هفت دریای اخضر - ای هفت فلک
هفت دور - ای دور سیارات سبعه چنان
شرح کرده بالا گذشت -
هفت و شش و پنج و چهار - یعنی هفت
آسمان و ستاره و شش جهت و پنج حس
و چهار طبع -
هفتم کشور - یعنی هند -
هلال عنبر - ای ابروی شاهد -
هلندور - بالفتح گیاهی که برای دارو بکار آید
کذا فی لسان الشعرا و در ادات الفضلا هلندور با
زای معجمه مرقوم است -
هماور - بالفتح ولایت هاماوران را گویند -
همبر - همکنار -
همبر گر - ای یکدیگر هم شریک و موازی -
هم دستار - ای میخ زدن که بدشوار
بیرون آید یعنی مسدود و مضبوط و سخت -
هموار - همیشه و چیزی که در آن کژی نباشد -
هنجار - بالکسر کار و ترک کردن راه برای آن
رفتن و سمت کذا فی الادات و الشرفنامه اما
در لسان الشعرا قاضی شده معنی اخیر صفت کرده
هندوبار - یعنی هندوستان و دوات -
هندوی چرخ - یعنی زحل -
هنر - بضم و فتح و دوم کسب علوم

چنانچه خواندن و نشستن و بافتن و دوختن
که این خرقه است -
هنگار - بالفتح تندی -
هنگامه گر - یعنی بازیگر -
هوا افشانده در - ای باران تقاطر کرده -
هور - با واو فارسی زشت و در لسان الشعرا
بوزن نور مرقوم است و بلغتی بوزن جوشن
آمده است و بعضی بذال معجمه خوانده اند -
هوبر - گفته کذا فی القواس -
هور - با واو فارسی ستاره ایست که پس از
هزار سال بر آید و نیز آفتاب را گویند -
هیر - بالکسر آتش -
هیکر - بالفتح با کاف فارسی مکسور آب سیاه
که بسرخی زند -

باب الزاء
فصل فی العربی

هاهز - بکسر سوم از پس مردم عیب کننده
و سخن چینی کردن -
هز - بالفتح و التشدید جنبانیدن -
هاز - جنبنده -
هزیز - جنبانیدن درخت -
هماز - بالفتح و التشدید عیب و سخن چینی کردن

فصل فی الفارسی

هرمز - بضم و کسر سوم همان هرمزد یعنی مشتری
و نام شهریست بکناره دریا و نام پسر نوشیروان

که بر چشم و پر و پیش بود۔
هرموز۔ همان شهر هرمز ناه مذکور۔
هزاهز۔ جنبشی که از ترس عنصر و در لشکر افتد۔
هفت پرکار تیز۔ هفت فلک۔
هلندوز۔ همان هلندوز مذکور یعنی گیاهی ست
که بر اهی دار و بکار آید۔
هم آواز۔ یعنی آنکه آواز او موافق آواز
دیگرے بود۔
همباز۔ حریف۔
همراز۔ محرم اسرار۔
هنباز۔ بوزن و معنی انباز۔
هنوز۔ بفتح یکم و ضم دوم تا اکنون و تا انجام
بتازیش بعد بضم الدال است۔
هنیغز۔ بایاء فارسی لغتی ست دران و استعمالش
در نواهری اکثرست و در قنیه بضم و فتح دوم
منقول از قاضی محمد دهر که هست و بفتح یکم و
کسر دوم غیر منقول ست بمعنی اکنون و زیادت
هیوز۔ با واو فارسی آواز تند و تیز و صدائے که
از طاس برنجی و امثال آن بر آید و نام مقامے
در جائی نیز هست۔
هورمز۔ نام فرشته و نام روز۔
هوشیار۔ تشنگی اسپ و شتر۔
هیز۔ بالکسر مخنث کذا فی زفانگویا۔

باب الزاء الفارسی

هاژ۔ سرگشته و فرومانده۔

باب السین
فصل فی العربی

هراس۔ نام درختی ست سه در بخارا و از وی در تازی [illegible]
هرمس۔ نام حکیمی که انیس و جلیس سکندر بود
و گویند که یونانیان ادریس علیه السلام را گویند که
واضع حساب است۔
هواس۔ بالفتح و التشدید شیر درنده۔

فصل فی الفارسی

هرنفس۔ ای هردم۔
هفت چشمه خراس۔ کواکب سبعه و قیل
هفت فلک کذا فی القنیه و در اصطلاح الشعرا
هفت چشمه خراس فلک سیارات نامی۔
هفت خراس۔ ای هفت فلک۔
هفت مرواریدگوس۔ مثال۔
همنفس۔ یعنی محب موافق در جمیع امور
هم چیز و کس۔ ای همه کذا فی القنیه
اقول از همه چیز غیر عقلا مراد اند و از کس عقلا۔
هوس۔ بفتحتین میل طبع که هندش ساده گویند

باب الشین
فصل فی العربی

هراش۔ بالفتح سگان را در انداختن برای جنگ
هشاش۔ شادی کننده۔
هش۔ بالفتح و التشدید برگ از درخت
ریختن برای گوسپند۔
هوش۔ بالفتح جنبیدن بهم آمیختن و فتنه کردن

فصل فی الفارسی

هراتش هرارش - کلاها بالفتح ق -

هر بنات النعش - ای هر متفرق الاجزا

هش - بالضم ذهن کذا فی شرفنامه در ادات هش مختصر هوش و عرب آنرا ذهن خوانند -

هشوش پنجم روز از فروردیان کذا فی زفانگویا

هفت فرش - یعنی هفت زمین هفت اقلیم کذا فی الاصطلاح -

هنکوش - بالفتح چیزیست خوردنی که برنج کرده میکوبند و در جامه بسته بالای آب گرم در او بدیگ مهر کرده و مقداری دران سوراخ کرده میدارند از بخار آن پخته شود و هندش بهاک نامند کذا فی فرهنگ فخر قواس -

هوای حسان هوش یعنی هوای ابرناک -

هوش - با واو فارسی همان هش در محل آگاهی و شعور است چنانچه گوئی فلان مست و بیهوش افتاده است ازین معلوم میشود که ذهن نیز بمعنی شعور است لیکن در محل استعمال فرق است -

باب الصاد
فصل فی العربی

همص - بفتحتین شتاب نمودن -

هص - بالفتح مع التشدید فشردن -

هصهص - گرگ -

هصیص - پدر بطنی از قریش کذا فی الصراح -

باب الضاد
فصل فی العربی

هرض - دانه های خرد مانند آبله -

هرض - شکستن -

هضیض - شکسته -

باب الطاء
فصل فی العربی

هبط - لاغر -

هبوط - فرود آمدن -

هبیط - شتر ماده لاغر -

فصل فی الفارسی

هفت خط - یعنی هفت اقلیم

هفت محیط - هفت فلک -

باب العین
فصل فی العربی

هجوع - بالضم خوابگاه و آرام -

هجیع - بالفتح پاره از شب -

هریع - بشله -

فصل فی الفارسی

هرسه نوع - یعنی هر سه موالید -

هفت شمع - ای هفت ستاره -

هفت نطع - یعنی هفت زمین و هفت کشور کذا فی القنیه -

باب الغین
فصل فی العربی

هبوغ - خفتن -

همیغ - مردن -

فصل فی الفارسی

هفت چرخ اتیغ - هفت ستاره -

هشت باغ - هشت بهشت -

باب الفا
فصل فی العربی

هاتف - آواز کننده کذا فی القنیه اما این زبان غالب آمده است بر ملکی که آوازی بدید از غیب -

هدف - آماج و نشانهٔ تیر و هر چیزے عریض و مرتفع -

فصل فی الفارسی

هفت سقف - هفت آسمان -

هف - بالفتح کارگاه جولاهه که آن را نفتری نیز گویند و فخر قواس گوید هف چوبی که جولاهگان در بافتن بر جامه زنند این معنی اخیر از زفانگویا هندش هاتھه نامند -

باب القاف
فصل فی العربی

هبنق - بفتحتین و تشدید نون نام مردی که در نهایت حمق بود و بجدی که میگویند عقدے در گلوی خود انداختی برای نشانی خود تا گم نشود روزی یکی در خواب دید آن عقد از گلوش کشیده در گلوی خود انداخت او چون بیدار شد فریاد بر آورد که من گم شدم بعده این ضرب المثل شد که احمق من الهبنق -

هبیق - بیم چاکر -

هدق - شکستن -

هرق - ریختن -

هزق - بسیار خندیدن -

همق - گیاه نرم و تازه -

هیق - شتر مرغ نر -

فصل فی الفارسی

هفت پردهٔ ازرق - هفت آسمان -

هفت رواق - مثله -

هفت طبق - هفت آسمان و هفت زمین -

باب الکاف
فصل فی العربی

هلاک - تباه و فوت -

هلاک - بالضم هلاک شدن -

هیت لک - ای هم سا درین مذکر و نوشت و جمع و مفرد برابر ست -

فصل فی الفارسی

هپاک - با و وم فارسی و در زفانگویا با و وم تازی ست بمعنی تارک سر -

هراک - بالضم ابله و نادان که آسان از فقیه شود

هساک - بفتحتین غله افشان و قبل بیکوار [illegible] هندش چھاج نامند -

هفت محراب افلاک و هفت نزاد و افلاک کواکب سبعه -

هلک - بالکسر آنکه بهندی چکی نامند -

هوپ پاپک - نام شخصی از ملحدان-

هوآک - بوزن کوواک وقیل با واو فارسی گردون بازی کذا فی شرفنامه و در زفانگویا ست هواک بوزن کوچک گردون بازی اما در اداة بدین گونه هست هواک بازیست در ملک بالا-

هیرک - چنانچه بچه گوسپند را بره گویند شتر بچه را هیرک نامند-

فصل فی الکاف با الفارسی

هفت اورنگ - بالفتح آن هفت ستاره که بنات النعش خوانند و آن دو است یکی هفت اورنگ بزرگ دوم هفت اورنگ خرد که گرد قطب گردند و چهار ستاره ازین که شمال چهار پایه تخت اند آنرا نعش نامند و سه ستاره ازین چهار ستاره که مقدم اند بپارسی این افرقدان نامند این ترکیب اضافی است یعنی هفت ستاره از ان تخت که آنرا اورنگ تخت نامند-

هفت رنگ - تا بار موقوف آرایش زنان چنانچه سرمه و سرخی و مانند آن کذا فی زفانگویا و در شرفنامه بمعنی بنات النعش ست اما گمان من آنست که خطا از کاتب ست هفت اورنگ را بسهو هفت رنگ نوشت والله اعلم بالصواب-

هفتورنگ - بفتح یکم و سوم همان هفت اورنگ است بکثرت استعمال الف ساقط شد کذا فی لسان التقطع

همسنگ - هم وزن و هم قدر-

هنگ - بالفتح زیرکی و هوشیاری و نعاره

وقوم و سیاه و در زفانگویا بمعنی ناکام نیز ست-

هوشنگ - با واو فارسی نام پسر کیومرث پسر سیامک که آهن از کان کشیده و آلات زراعت را پیدا آورده و آهنگری کرده و جوی‌ها ساخته و رباط و شهرها بنا کرده و شیاطین و دیوان را از مخالطت آدمیان پراگنده ساخته و بعد از کیومرث بر تخت نشسته چهل سال ملک راند و بعد او سه صد سال ملک محل بوده و در زفانگویا ست نام پادشاه از پیشدادیان-

باب اللام
فصل فی الهاء

هابیل - نام پسر آدم علیه السلام که قابیل قاتل او بود این لغت عجمی ست بدانکه هر چه تا بیل قاتل هابیل بود و قاف علامت قاتل بر سر نام او آمد و هر چه هابیل بهدایت ماند ها و هدایت بر سر نام او شد

هائل - ترساننده مشتق از هول-

هرقل - بکسر یکم و فتح دوم پادشاه روم را گویند هر که باشد و دیگر ست که آنرا و یرا هرقل خوانند و در شرفنامه بفتح یکم و کسر سوم نیز ست-

هزل - بالفتح مسخرگی و بیهودگی-

هلال - بالکسر نام غلام معبره بهشت مشتاق دیدار او بود و حضرت رسالت او را غسل بدست خود داده و بالکسر ماه نو تا سه شب از ماه هلال گویند و بعد از ان قمر خوانند و سر گرزه و نیزه باریک دو شاخ که بدان وحشی صید کنند و غلام خوبرو و قبیله است بدوی از ان

هرتوم — بالفتح والضم با سوم فارسی تخم اسقولوقندریون
کبتا رکیش یا بقیقلونا گویند —
هروم — نام شهری و نام پهلوانی —
هفت اباهم — هفت آسمان —
هفت خوان بجیم — ای هفت عقبه که در
هفت منزل در راه توران زمین هست و آن راه
جز رستم و اسفندیار کسی نرفته —
هفت طارم — هفت آسمان —
هم — یک جا و یک دیگر و هم بمعنی نیز هم آید
همدم — یار و محب و موافق —
همرکاب — یعنی همراه و همسفر و هم طالب —
هم تنگ شدن با هم هم — یعنی لنگ شد
و از سیر باز ماند —
هندوی چرخ هفتم — زحل —
هنگام — با کاف فارسی وقت و گاه که
متراد فست
هنوز ابجد یخوانم — ای هنوز ابجد تجرید که
تخته دوم ست میخوانم —
هوم — بروزن بوم نام مردی از آل فریدون
که در عبادت مشهور بود —
هیم — بفتحتین ... یعنی ... هم ...

باب النون وفصل فی العربی

[illegible]
[illegible]

و در مؤید الفضلا گفته است هاون جوازی که در و دارو
کوبند و نیز غله و اهل هند آنرا اوکهلی خوانند —
هذیان — بیهوده گوئی —
هرطمان — بالفتح نوعی از حبوب است —
همدان — حی من العرب —
همیان — معروف یعنی مانند خریطه که در کمر بندند
و در آن درهم و دینار می اندازند —
هون — آهستگی —
هوان — خواری —
هوازن — بالفتح نام قبیله —

فصل فی الفارسی

هاروت فن — یعنی ساحر و جادوگر —
هارون — نام برادر بزرگ مهتر موسی که بدعای
موسی علیه السلام پیغمبری یافته و نام یکی از
خلفای عباسیه که او را هارون رشید گفتندی
و نیز قاصد و نقیب بمعنی نخست در عربی هم مستعمل ست
هار و میدن — فرو ماندن و حیران شدن
کذا فی زفانگویا —
هازیدن — نگریستن و گریستن —
هامان — نام وزیر فرعون این نیز در عربی
مستعمل ست —
هاماوران — نام ولایتی که پدر سوداوه که زن
کیکاوس بود پادشاه آن بود —
هامون — هموار و دشت و گویند زمین سخت
که باران قبول نکند معنی اخیر از زفانگویا ست —

هان - کلمهٔ تنبیهست و از شیخ محمد خضری منقول بمعنی بلی ای آری -

هاونان - هدیه و نذرانه یعنی آن نفقه که فقرا را بعد طعام خورانیدن بدهند -

هراسیدن - ترسیدن -

هراسندگان - تائبان و خائفان و متقیان کذا فی اصطلاح الشعرا اما در قنیه یعنی ساعر گفته است و آن بلائم نمی آید -

هرمان - بفتح یکم و ضم دوم قلعه ایست بمصر -

هرین - بالفتح با رای مشدد آواز صیب هرا نیز بدین معنی آماره است -

هزار آستین - دریا -

هزاران - جمع هزار بر خلاف قیاس و نیز بازی چهارم نرد را نامند و آن از جمله هفت بازیست چنانچه در لغت خانه گیر گذشت -

هزارجان - گیاهی ست مانند خوشهٔ انگور میوهٔ او پوست گران دارد و باعث بیکار واز تبازیش فاش اگویند کذا فی زفانگویا -

هزاردستان - با رای موقوف یعنی بلبل و گویند فاخته و صحیح آنست که جانوری دیگر ست کذا فی زفانگویا -

هزبان - مختصر هزبان -

هشت بستان - هشت بهشت -

هشت عدان - با تای موقوف گیاهیست و اصح آنست که گلی ست که آنرا خیر و نیز گویند -

هشتن - بالکسر فرو گذاشتن و در زفانگویا یعنی گذاشتن و آویختن و رها کردن ست -

هشیدن - بالکسر مثله کذا فی زفانگویا -

هشت هیکل صفوان - یعنی هشت بهشت -

هفت اختران - کواکب سبعه -

هفت ایوان - فلک -

هفت آینهٔ خودبین - کواکب سبعه -

هفت بنیان - هفت آسمان -

هفت تنان - یعنی اصحاب کهف و نیز هفت اخیار که قوام عالم از برکت ایشان ست و ایشان مخصوص نامزد اند برای آبادانی و قوام عالم از اجناس ایشانست قطب و غوث و اخیار و اوتاد و ابدال و نقبا و نجبا و در اصطلاحات ایشان را هفت مردان نیز گویند کذا فی شرح قنا و در بحر المعانی مذکور ست این سه صد و پنجاه و شش کس به شش مراتبه اند سه صد در یک مرتبه و هفت در یک پنج و در یک یکی در مرتبهٔ بالا همه است و آن قطب ست -

هفت چتر آبگون - هفت آسمان -

هفت خوان - با تای موقوف و هفت عقبه بوده اند یکی آنکه در آنجا که کیکاوس در بازندران به بند ستم افتاد و رستم برای مخلصی او قصد کرد و در اثنا راه دو راه پیش آمدند یکی راه امن بود که بچندماه توان رفت و راه دوم هفت روزه بود اما در آن راهها بلاها بوده اند چاهی جادو و اژدها جاهی دیوان و همچنین چیزهای دیگر چنانچه در شاهنامه مشرح ست

آخر الامر رستم همین راه اختیار کرد و همه بلاها را
گذشت و چندان جانوران را شکار کرد که تا مدتی
دد و دام گوشتهای ایشان و غیره ساختند
و عقبهٔ دوم براه دشوار و نزدیک از آنچه ارجاسپ بادشاه
توران زمین در ایران آمده خواهران اسفندیار را
بند کرده برده بود و سبب آن چون اسفندیار را
از بند پدر خلاصی یافته گرگسار پهلوان لشکر
ارجاسپ را زنده گرفته همراه خود ساخته گرگسار
بدنهاد راهی که ایمن بود و نزدیک براهی که خواسته تا
اسفندیار را با لشکر تلف کند براه هفتخوان رهبری
کرد آخر الامر چون دغابازی او اسفندیار را روشن شد
گرگسار را کشته و آن همه بلاها که در هفت منزل بود
شر ایشان بکفایت رسانیده در روئین دز رسیده
بر حصار ارجاسپ ایلغار برده لشکر او کشته و خواهران
خود را از آنجا آورده مهتری کرده و در جامع الحکایات و
لوامع الروایات مذکور است که کیفیت هر دو هفتخوان
محصول نسبت حل فهرست والا آفتی بود و هفتخوان
بمعنی هفت فلک نیز آمده است کذا فی الملتقطات و در
زفانگویا است که هفتخوان جهت است که هفت منزل است میان
ایران زمین و توران زمین در آن راه خبر و پس
نرفته یکی اسفندیار و دوم رستم و این هفتخوان بجم
گویند و هفتخوان ایران گویند که در آن هفت عقبه
بود و هر عقبه که گذشت مهمانی کرده بود۔

هفت دکان — هفت کشور۔

هفت خشار و هفت سلطان — هفت ستاره سیاره

هفت قلعه و کسن و هفت شادروان و کسن — معروف

هفت زمین و هفت کشور۔

هفت شمع و خشان — هفت ستاره۔

هفت مردان — همان هفت تنان۔

هفت مطرهٔ زرین — این هفت ستاره سیاره

هلال منظران — خوبان که اشارالیه بدو حسن

هماوران — نام پادشاهی کذا فی زفانگویا۔

همایون — مبارک و میمون و نام معشوقه

همای همچو کنده هم طلبیدن — ای بیقرار شدن با
سگی باید که چون کشتی هر بیاران گسند از خانه دیگر سخت طلبند

همچنین — مختصر همچو این۔

همداستان — باسین موقوف تابع و همدیگر
در شرفنامه بمعنی خرسند نیز است اما معمول لفظ همداستان
جمع همداستان یعنی همه کار و همزبان همداستان و
در شرفنامه بمعنی دست بدست نیز است۔

همراهان و همرهان و همصاحبان و همعنان
همراه و برابر و بمعنی همسر نیز گفته اند۔

همگنان — بالفتح با کاف فارسی ای همه یکسان
کذا فی شرفنامه اما در استعمال بجای همچنان هم آید
از شیخ محمد خضری بمعنی همسر منقول است۔

همنشین یعنی کسی که بیک جا نشسته باشد۔

هم آیندگان — موجودات و مخلوقات۔

همه پایندگان — بهشت و دوزخ و عرش و کرسی
و لوح و قلم۔

همیدون — بیای فارسی هم اکنون کذا فی شرفنامه
و در زفانگویا است وقتی از اوقات چنانچه گویند

ویرین ناگاه ـ

هن ـ بالکسر است بلغت شیراز ـ

هناهین ـ هجوم مردان و آواز اسپان و این در شور و غوغا و آواز استعمال کنند کذا فی القنیه

هنبان ـ بوزن و معنی انبان یعنی زنبیل در پیتایه که تبار ریش جراب خوانندش ـ

هنجیدن ـ کشیدن

هندوی باریک بین ـ زحل ـ

هندوی شهر نشین ـ ایضا ـ

هندوی گنبد گردون ـ ایضا بمثله و بجای گردون گردون نیز آمده است ـ

هنگامه طفلان ـ یعنی دنیا ـ

هوای سنجاب گون ـ یعنی هوای ابرناک ـ

هوختن ـ با واو فارسی و خاء موقوف بیرون کشیدن و آمدن و پیدا شدن ـ

هوخیدن ـ مثله ـ

هوشاریدن ـ با واو فارسی بغایت تشنه شدن

هومان ـ نام برادر پیران و نیز پهلوان تورانی که در جنگ کوه گنابد و رسید بدست بیژن کشته شد

هون ـ بفتحتین و قیل بسکون دوم زمین کشت با کلوخ ـ

هیوفارقون ـ مروه بهشتی و آن گلیست کذا فی القنیه اقول مروه گل نیست بلکه گیست باریک و خوشبوی ـ

هیون ـ بالفتح شتر و اسپ رونده و گویند شتر مبارزه بغیر تند که بسیار دود و هیونش سانند گویند کذا فی زفانگویا ـ

هلیدن ـ فروگذاشتن و ترک دادن و درانداختن

هین ـ بالکسر سیلاب اینک و بگذار و بشتاب کذا فی شرفنامه در قنیه است هین بالکسر کلمه تنبیه است که مر او را زجر است ـ

باب الواو
فصل فی الفارسی

بازو ـ فرومانده و حیران ـ

هرلو ـ مرد دیر کذا فی زفانگویا و در فرهنگ فخر قواس هردو مشدد یعنی کریم است ـ

هستو ـ مقر ـ

فصل فی الفارسی

هفت بانو ـ کواکب سبعه و هفت کشور ـ

هلبو ـ بالفتح سیل ـ

هم ترازو ـ یعنی برابر در قدر و مرتبه ـ

هندو ـ بالکسر معروف و نیز بمعنی بنده آید ـ

هندوی تو ـ ای تیغ تو و بنده تو ـ

هو ـ بالفتح ریم و زرد آب ـ

باب الهاء
فصل فی العربی

هاله ـ خرمن ماه ـ

هامه ـ تارک سر ـ

هاویه ـ دوزخ ـ

هبنقه ـ نام مردی که ضرب المثل است در حماقت ـ

و نیز کنیزک و دختر خرد۔

هجره ۔ بالکسر فرو گذاشتن وطن۔

هچه ۔ بالفتح آنچه کسی بفرستند۔

هزیمه ۔ گریختن و شکست خوردن در حرب

همه ۔ بالکسر اندوه و اندیشه کذا فی التاج و در تهنیه بمعنی دغاست۔

همزه ۔ معروف یعنی الف متحرک با ساکن و نیز بمعنی غمزه و آنکه مردمان را بسیار طعنه زند۔

هیئه ۔ بالکسر علمی ست که از آن معرفت اشکال و مقادیر اجرام حاصل بشود و نیز ارقام عدد و حساب جمل کار بندند و بمعنی شکل نیز آید۔

هقعه ۔ منزلی از منازل قمر در برج جوزا۔

هیضه ۔ رفتن شکم ناگوار طعام۔

هیئة ۔ بالفتح با همزه یا سوم مفتوح صورت مردم و شکل

هیبة ۔ ترس۔

فصل فی الفارسی

باهمراه ۔ با میم موقوف یعنی همراه کذا فی شرفنامه

باهمینه ۔ بودن هم اینه ناچار جستن کذا فی شرفنامه

هجیده ۔ هرزه

هره ۔ بالضم فایده و رونق۔

هراسه ۔ بالفتح و الکسر آنچه کسی را بترسانند و نیز چیزی که در کشتها مثل صورت شیر و امثال آن راست کنند تا جانوران کشت نچرند۔

هره ۔ همان هریه

هراینه ۔ ناچار و بیشک۔

هرروزه ۔ با واو فارسی پیوسته تبازیش فی زفانگویا

هرزه ۔ بالفتح بیهوده و هرزوان گفتن کذا فی زفانگویا۔

هرهفت کرده ۔ ای آراسته و زیور پوشیده

هرکاره ۔ بالفتح دیگ آهنی که در وی حلوا پزند و تبازیش طو التجیر گویند کذا فی زفانگویا و نیز آنکه در هرکاری برسد۔

هرواشه ۔ بیمارستان۔

هریسه ۔ بالفتح معروف یعنی آنچه گوشت و گندم یکجا کرده می پزند۔

هرلوه ۔ شیشه که نقلین کنند برای کذا فی زفانگویا۔

هزار چشمه ۔ با را موقوف و جیم فارسی ریشی که در پشت بیرون آید و سوراخ کند نعوذ بالله تبازیش سرطان خوانند و درد که زخمی ست پوست اندام را آواره کند و بمعنی اخیر از زفانگویا

هزارخانه ۔ آنچه میان شکمبه باشد کذا فی زفانگویا

هزینه ۔ بالضم همان هرروزه یعنی پیوسته و در زفانگویاست هزینه آنچه بدان روزگار روز بگذرانند یعنی نفقه در سوراخ و نیز ترجمه نفقه هزینه نوشته است۔

هشته ۔ بالکسر فرو گذاشته

هفت خزینه ۔ یعنی هفت عضو باطن هفت آسمان

هفت خلیفه ۔ ای خلفای روح و آن هفت عضو باطن اند دل شش جگر زهره سپرز معده گرده

قیل شرح دیوانی عقل وحواس خمسه وقیل هفت عضو
ظاهر که سجده اند کذا فی شرح مخزن الاسرار —
هفت دانه — بالسوم قوت طعامی معروف
که در عاشورا می خورند —
هفت ده — بفتح دال یعنی آراسته وزرد
زیور پوشیده وبکسر آن هفت کشور وهفت فلک
هفت علم خانه — هفت کشور وهفت ستاره
هفت گاه — هفت کشور وهفت فلک —
هفت کرده — کواکب سبعه وهفت کشور —
هفت میوه — یعنی کشمش مثمش انگور رطب یعنی
انجیر وزیری شفتالو امرود وآلوچه این هر هفت
میوه را یکجا می خورند وهفت میوه می نامند —
هفت نقطه — یعنی هفت سیارات فلک
هفت ونه — یعنی آرایش زیور —
هکه — بالکسر والتشدید هکهک —
همارده — همیشه —
هم پیشه — با بار فارسی یعنی هم کار —
همخانه — همجنس —
همخوابه — یعنی آنکه با او یکجا بخسپند —
همکاسه — آنکه با او یکجا طعام وشراب خورند —
هم گوشه — همجنس ومشابه کذا فی الاصطلاح والقنیه
هندسه — اندازه وشکل ونیز عدد ها که در تحت
حروف ابجد بنویسند چون (ابجد هوز حطی)
۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰
هندوانه — بالکسر خربزه هندی از شیخ محمد خضری
شیرازی سماع ست که تخم خربزه هندی را چون
در زمین چرا میان کشتی کارند هندوانه بار آرد
ودرختش تنه ندارد وپس چون چنین نباشد چرا انبار
که شی واحد بحسب منشأها مختلف هم بچندین
صور واشکال بر آید —
هنگامه — با کاف فارسی انجمن وجمع بازیگران
وافسانه گویان وقصه خوانان —
هوبه — بالفتح وقیل با واو فارسی وبا موحده
دوش که تیار نیش کدقت خوانند وبمعنی حمایت نیز
آید ودر زفان گویا بدین معنی با یای تحتانی ست ودر
ادات نیز با واو فارسی ست —
هوده — همان هده —
هوشارده — با واو فارسی اسپان وشتران که
بغایت تشنه باشند —
هوشبه — با واو فارسی همان هوبه —
هه — بالفتح چون بخواهند که بوی کسی دریابند
گویند هه کذا فی القنیه —
هیاسه — بالفتح چه آنچه زمین کشند کذا فی زفان گویا
هیاطله — نام شهری که والی او را خوش نامند —
هیمه — گوشتابه برگرده وبا بار فارسی وقیل بالفتح هیزم

باب الیاء
فصل فی العربی

هادی — راهنمای —
هدی — بالضم بالالف مقصوره راه راست —
هنی — بالفتح گوارنده —
هندی — بالکسر منسوب بسوی هند وشمشیر هندی

کتاب الیاء

الیاء که بشده گمان و یای تازی برای خطاب آید چنانچه گفتی کردی و یای فارسی برای تنکیر چنانچه مردی و سحابی آمده باشد۔

باب الالف
فصل فی العربی

بیرا — بالفتح شلغم که در اندام و جز آن افتد یعنی ترنجیدگی و گنجلکی کذا فی القنیه۔

یغلطا — تحقیق نشده که این لغت عربی است یا فارسی بگمان غالب این را در تحت عربی آورده هم دیگر تحقیق نیست۔

یوم محمی — یعنی روزی که گرم کرده شود نال و بدان داغ داده شود در روی هیچکس سکان

بیرنا — بالضم حنا کذا فی القنیه۔

فصل فی الفارسی

یارا — ای یار و زهره و قوت و مجال و محل و عرف یارا هم دریای بزرگ۔

ید بیضا — دست حضرت موسی علیه السلام سوخته بود و از معجزه شد و آن سپید بود کذا فی زفانگویا و در شرفنامه است که در کف مبارک نوری بوده بهر که می نمودی طریقه جادو گشتی چون دست از بغل میکشیدی نور پیدا شدی و تا آسمان برفتی آن نور کافران بچشم می دیدندی

یغما — غارت و نام شهری از ترکستان که منسوب بخوبرویان۔

یکتا — یک عدد و یک تو و نام جامه که پوشش ترکش هندوان ست و آن تعلبند میشود وقت دیوان داری پوشند۔

یلدا — بالفتح شبی ست تاریک و درازترین شبها در تمام سال یک شب میباشد و در زفانگویاست که شب یازدهم بود چون در جدی آفتاب باشد و آن شب در غایت نحوست ست و گویند که آخرین درجه از قوس ست۔

باب البا
فصل فی العربی

یا رب — یعنی ای پروردگار و فارسیان بمعنی آه و ناله استعمال کنند و برای تعجب و تحیر نیز آید

یباب — خراب۔

یعسوب — مهتر و امیر زنبوران شهد۔

یعقوب — کبک نر کذا فی التاج و نام پدر یوسف علیه السلام بمعنی عجمی ست و نیز نام مردی صاحب مذهب ترسایان مجتهد و صاحب قول علم ایشان۔

ینبوب — بوزن یعقوب نام درختی که آن را نغش بالفتح گویند کذا فی القنیه و در تاج ترجمه ست شش نوشته ست یا بر درخت کوکنار ست و کوکنار درخت خشخاش را گویند اما در تاج بمعنی ینبوت تا آخر نوشته است چنانچه می آید از این معلوم میشود که شاید این از تصحیف کاتب ست۔

یاقوت — معرب است یعنی می و خون و اشک

یب — پسر را گویند کذا فی زفانگویا

یشب — بالفتح یشم و آن نوعی از سنگ ست

فصل فی الفارسی

یوسف زرین نقاب — یعنی آفتاب کذا فی فرهنگ علی بیگی

باب التاء
فصل فی العربی

یاقوت — سنگی ست سرخ و زرد و کبود از همه سرخ نیکوتر بود و در همه جواهر شکند و بکار از [illegible] هر که با خود دارد از طاعون ایمن بود و نیز نام خطی [illegible] و باستعاره از لب معشوق هم مراد بود کذا فی شرفنامه اقول در حدیث ست یاقوتة بیضاء ازین معلوم میشود که یاقوت سپید هم هست ولیکن نایاب ست

یبوت — بالفتح درخت کوکنار کذا فی التاج

فصل فی الفارسی

یخ در بهشت — یعنی نام حلوائی ست

یک پشت — یعنی موافق و یار یکدیگر

یوت — با واو فارسی مرگ عام از آن ستوران چنانچه مرگ تمام مردمان را وبا گویند کذا فی الصراح تبازیش جافه گویند و در تاج بمعنی حالفه سالی که ستوران را هلاک کند مذکور ست

باب الجیم
فصل فی العربی

یاجوج و ماجوج — دو گروه اند از آل یافث بن نوح علیه السلام

یبروج — بالفتح مردم گیا و در باب بار این را جهید آورده است و گرنه در فرهنگ نامه و [illegible] مندرج و در تحفه است یبروج سایه برگ

یچ — کلمه ایست که هنگام نشاندن شتران گویند و بمعنی پنهان گفتن چنانکه کسی مفهوم نکند که چه میگوید گویند که مردان عام پچ پچ میکنند

فصل فی الفارسی

یغنج [illegible] — با غین معجمه بوزن شطرنج نارنجی [illegible] دریا بهم [illegible] کذا فی زفانگویا

یلمچ — جانوریست از خزندگان کذا فی زفانگویا

باب الجیم الفارسی
فصل فی الفارسی

یاچیچ — بالضم و کسر سوم نیز

برنجنچ بالفتح — گرانی که در خواب چنان نماید که گویی کسی [illegible] و بتازیش کابوس نامند [illegible]

یلپچ — بوزن ریچ لعاب دهن

فصل فی الترکی

یلاوچ و یلواچ — کلاها بفتحتین و آخر بسکون آخر یعنی پیغمبر

باب الحاء
فصل فی العربی

یوح — بالضم آفتاب

یوم الصباح — روز غارت

باب الخاء
فصل فی العربی

یافوخ – تارک سر

فصل فی الفارسی

یافته میدان فراخ ان مجال نیز آمده و بی موانع یا
یخ – بالفتح همان برف ست چون منجمد
و بسته باشد میگویند و در زفانگویا مسطور ست
یخ اشک زمستان –

باب الیاء مع الدال
فصل فی العربی

ید – دست و نعمت و قوت و ملک و طاعت
یحمد – نام قبیله

فصل فی الفارسی

یار اسفند – نام پسر گشتاسپ شاه ایران زمین
که پسرش بهمن شاه بوده و نام او اسپندیار و سفندیار
و سفندیار نیز گویند و یار اسفند بمعنی استعمال نوری ست
چنانچه گوید تا که بر نطع دهر در بازی ست +
رخ بهرام و اسپ یار اسفند + باد فرزین عزه جز شاه
از پیاده دو ام فرزین بند –
یارد – تواند –
یافته ایام تار و پود سای روزگار پیوستگی
بی خلل یافته –
یاکند – بفتح یکم و ضم سوم یاقوت –
یزد – بالفتح نام شهریست در زمین فارس و در وی
در رسه وقت و ساعت ست ساخته حکماء
کیفیت آن مطول ست بندگی شیخ واحدی
در حبل المتین بشرح و بصرح نوشته اند –

یزدجرد و یزدگرد نام بادشاه ایران زمین
که بغایت ظالم بود و پسر او را بهرام گور گفتندی
آخر الامر بر دهان او اسپ لگد زده چنانکه جانش
از تن بدر آمده و او را یزد الاثم گفتندی و نیز
نام پسر نوشیروان که از خوف شیرویه مختفی شده بود
آخر کار همون قابض ملک گشته و او را شهریار
خواندندی چهل سال ملک اندر پس در عهد خلافت
بندگی امیر المومنین عمر ابن الخطاب در آنچه سعد
وقاص رضی الله عنه را برای فتح خراسان نامزد
فرموده بود یزدجرد بن نوشیروان منهزم گشته
به نیشاپور رفته کسان او هو به که غافل بود او را
خفته دریافتند خفه کردند و کشتند و آن آخرین
بادشاه عجم بود –
یک اسبه زدن – ای یک یک زدن –
یک نورد – یعنی یک طریق –
یکی در سیاه و سپید و سپید یعنی یکی دشت
و یکی در روز یا یکی در نیکو کاری و یکی در بدکاری
و یا یکی در جوانی و یکی در پیری –
یکمرده – همان بهیچ بهره و معنی –
یموده – برون نمود نام جائی و در و نازک
و شاخ نازک –
یوسف کرد – ای بادشاهی کرد –
یونس در دهان ماهی شد – عبارت از فتن
در درد آمدن شب ست –

باب الیاء مع الراء

فصل فی العربی

یسر بضمتین و بالضم آسانی ـ

یسار ـ بالفتح دست چپ و توانگری ـ

یشکر ـ بفتح یا و ضم کاف نام پسر نوح علیه السلام و کیفیتاو در لغت ساکر گذشت ـ

یعفور ـ بر وزن یربوع آهو بره مذکور شده و نام خری که مصطفی صلعم غنیمت از فتح خیبر بحضرت خود برداشت این خر بحضرت رسالت در سخن آمد پیغمبر صلعم فرمود ترا چه نام است گفت یعفور از نسل من چیزی نمانده است امیدوار بودم که روزی بر من سوار شوی و پیش ازین بر دست یهودی مبتلا بودم از سخنانید ـ بعده حضرت صلعم فرمود که نام تو یعفور کردم ای یعفور گفت لبیک فرمود که ترا شهوت ماده هست گفت نیست پیغمبر صلعم بر وی سوار میشدی چون حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم وفات یافت یعفور خود را در چاه انداخت و هلاک شد و در ترغیب الطالبین ست آن خر میان مومنان و منافقان فرق کردی و چون منافقی را دیدی سر خود لیسوی او نمودی و می گویند ـ دیگر میگویند که چونکه حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم کسی نبودی و حاجت بطلب یاری میشد ـ آن خر را امر فرمودی که برو فلان را طلبیده بیار او میرفتی و بر در آن سر خود می زدی تا که او از خانه بدر آمدی و پیش حضرت آوردی ـ

فصل فی الفارسی

یاور ـ هم روز از ماه ـ

یادگار ـ با دال موقوف و کاف فارسی آنکه بر سبیل تحفه فرستند اعتبارا ـ

یار ـ معروف و یاری کننده ـ

یافر ـ باز بگیر

یاور ـ یاری ده

یرمر ـ انتظار ـ

یکسر ـ یعنی تنها و ناگهان و از یکسر تا سر دوم ـ

یک سوار ـ یعنی مجرد و تنها ـ

باب الزاء

فصل فی العربی

یارز ـ مقصد و مقصدلین ـ

یغما نارز ـ نام دختر خاقان چین که بهرام جهانبین در حباله خویش آورده بود ـ

یغمر ـ بفتحتین معروف یعنی یک نوع رنگ است

یک انداز ـ بر وزن سر انداز نام تیری ست زبون که چون بیندازند و تفحص و جستجوی آن نکنند و بعضی گویند تیر کوچکی ست که پیکان باریکی وارد و مقابل آورد و بعضی دیگر گویند تیری ست که پیکان دو شاخی دارد و جایی از کوه و کنار رود و خانه و امثال آن را نیز گفته اند که از بالا تا پائین برابر و هموار باشد چنانکه است آدم و غیره بالا نتواند رفت و پائین نتواند آمد کنایه از زبانگویا و در عرب یک انداز پیکان را نامند ـ

یک و نیم ساز ـ معنی صفتی باشد از صفات

پیراغ - مرد بد دل و جبان و رسیست که شب بود چون چراغ نماید کذا فی التاج و در زفانگویاست که پیراغ قلم ناتراشیده -

پیشعوغ - چشمهٔ بزرگ و بچه دراج -

باب الغین
فصل فی الفارسی

پیراغ - بالفتح اتفاق و مصالحت کذا فی القنیه منقول از امیر حیان خسروانی -

پیوشغ - بالضم آنچه بر گردن گاو در جفت رانی دیگر و کشتی بندند و در فرهنگ نخزه اس سیخ و تخم قدوم

فصل فی الترکی

پیرلغ - بیاره و بالفتح یکم و ضم سوم فرمان پادشاه و پرلیغ و پرلق نیز درین لغت ست -

پیقلغ - تیر -

پیشلغ - زاغ -

باب الفاء
فصل فی الفارسی

یافت - ای گم شده و این یک لغت تجی ست

یوسف - نام پیغمبری معروف و نیز نام مرد دیگر که مریم رضی الله عنها را به وی تسلیم کرده بود بعضی بر تجمان -

باب القاف
فصل فی العربی

یلق - بالفتح سپید سخت -

یلمق - بالفتح یعنی قبا این لغت معرب ست

و یاقوت ازان و یاقوت آن جان
یرپان — شهر سمرقند را گویند —
یرمغان — همان ارمغان —
یزدان — نام خدای عزوجل را گویند و
ظلمت را آفریننده خیر و نور را گویند و آفریننده
شر و ظلمت را اهرمن نامند و فقها خدای
باطل را گویند —
یکران — بالفتح با کاف فارسی اسپ که هیچ
اشقر بود یا ابلق و دنب و سپید باشد و اگر
چنین نبود یوریا باشد —
یکی چشم زدن — ای یکبار پلک بر هم زدن
یلان سپهبدان افشان نام سپهدار تورانی
که بدست بیژن کیو ایرانی کشته گشته —
یوسف زرین پیرهن — آفتاب —
یوسف گرگ مست من — یعنی ساقی من
و پادشاه من و یا معشوق من که شهره من است
کذا فی المؤید اقول نسبت گرگی به محبوب
غیر مناسب است —
یون — بالضم بتشدید نون شتر گوینده ش —
یونان — بالضم نام ولایتی که اکثر حکما در آنجا
بوده اند سکندر آن ولایت را بدریا غرق کرده

وفصل فی الترکی

یرتعن — آفریدگار —
یعن — پیل —

یلدرجن — وسیج —
یالغن — دروغ —
یمن — بد —

باب الواو
وفصل فی العربی

یغلو — بفتح یکم و سوم نیکی است مخصوص
گوسفند میان آن می پزند و این لغت ترکیست

باب الهاء
وفصل فی العربی

یبوسة — خشکی —
یساره — توانگری —
یقظه — بیداری —
یمامه — بالفتح نام کنیزی کبود چشم که از سه روزه
راه سوار را می دید کذا فی القنیه و فی التاج
الیمامه کبوتر خانگی —

وفصل فی الفارسی

یاخسته — با خا رمه قوت خمره کذا فی القنیه و نیز
باصنی یا ختن —
یاره — دست برنجن که تا زیش سوار خوانند
و قیل طوق گردن —
یاقوت سربسته — دهن معشوق و لب خاموش
یخچه — بالفتح با سوم فارسی
ژاله —
یشمه — بالفتح چرم و پوست خام که بزور دست
ناخن رسانیده باشند نه باتش و دباغت کذا فی شرفنامه

فصل فی الترکی

یارلی — دارنده —
یخشی — نیکو و خوب —
یرلقچی — رحمت کننده —
یرتقی — شب پرک —
یزقلی — گناهگار —
یلکلی — دلاور —
یغشاچی — جوانمرد —
یوقری — بالا —
یکندی — سجده کرد —
یلچی — راهبر —
یلقی — گله —
یلقچی — گله بان —
ینقشی — صعود —
یری — از زمین سو —

الکتاب فی الاعداد

کتاب دربیان اعداد و حساب و ارقام عربی و غیر آن

باب اول دربیان عدد عربی

واحد احد یک اثنان دو ثلث سه
اربع چهار خمس پنج ست شش سبع هفت
ثمان هشت تسع نه عشر ده احد عشر
یازده اثنا عشر دوازده ثلثة عشر سیزده
اربعة عشر چهارده خمسة عشر پانزده ستة عشر
شانزده سبعة عشر هفده ثمانیة عشر هژده
تسعة عشر نوزده عشرون بیست احد و عشرون

بیست و یک اثنان و عشرون بیست و دو
ثلث و عشرون بیست و سه همچنین تا ثلثون و سی
احاد را هم بران عشرات آرند اربعون چهل و
خمسون و خمسین پنجاه و ستون و ستین
شصت سبعون و سبعین هفتاد
ثمانون و ثمانین هشتاد تسعون و تسعین نود
مائة صد مائتان و مائتین دویست ثلثمایه سیصد
اربعمایه چهارصد خمسمایه پنج صد ستمایه ششصد سبعمایه
هفتصد ثمانمایه هشتصد تسعمایه نهصد الف هزار
الفان و الفین دو هزار ثلثة الاف
سه هزار همچنین تا مائة الف صد هزار مائتا الف
دویست هزار ثلثمائة الف سیصد هزار
همچنین تا الف الف هزار بار هزار بدانکه در عدد مفرد
از سه تا ده بعکس تانیث است یعنی برای مذکر و برای مونث
بغیر تا و معدود این هم بلفظ جمع آید چنانچه
ثلثة رجال تا عشرة رجال و در واحد و اثنان
برای مونث واحدة و اثنتان آید و در ثنتان و ثنتان
نیز آمده است و در مرکب هم احد عشرون رجلا
اثنان عشرون رجلا و احدی عشرة تا مائة و
اثنتا عشرة امراة و در باقی بتانیث جزاول
اکتفا کنند لکن برای مذکر بعکس آن مونث پس
بگویی در ثلثة عشر رجلا الی تسعة عشر و ثلث عشرة
امراة الی تسع عشرة امراة و در لفظ مائة و الف هزار
تذکیر و تانیث برابر است پس بگویی تو مائة رجل و
الف امراة و عشرون رجلا و امراة و بجای

شصت هزار ششت سک — هفتاد هزار
ستلنک — هشتاد هزار اشتی سک — نود هزار
ثمن لکه من فی حساب هیچ و یون یام من
ثمن یک من — نسخه مثاله سیر ارش یک سیر
سیر پاو ارش یک —

باب چهارم در بیان قواعد تصرفات فارسی

قسم اول در بیان استعمال افعال و آنچه مشتق از وست و آنچه متعلق بدوست بدانکه آخر ماضی در فارسی همیشه موقوف باشد و در آخر او یا تا یا دال چنانچه گفت و شنید و اندکی ست که دال ساکن آید چنانچه زد و آمد و شد و در آخر مضارع نیاید مگر دال ساکن ما قبل مفتوح چنانچه گوید و شنود و زند و ستاند و برای حالیه لفظ می افزایند چنانچه میگوید و می شنود و برای استقبال لفظ خواهد بر ماضی آرند چنانچه خواهد گفت و خواهد شنید و برای تراخی لفظ انجام و ید و سر انجام خواهد کرد و در آخر مصدر نون ساکن آید چنانچه گفتن و شنیدن و دیدن و کشتن و و یا ساکن بلفظ گی با کاف فارسی بکسور نیز برای مصدر یه آید چنانچه می آید و در آخر اسم فاعل لفظ انده بوزن زنده آید لیکن الف بوصل ساقط شود چنانچه گوینده و شنونده و اندکی ست که لفظ هم برای فاعلیه آید چنانچه دانا و شنوا و گویا لیکن این مطرد نیست و دیگر ادوات فاعلیه آید چنانچه در محل آن گفته آید انشاء الله تعالی

و در آخر ماضی مجهول لفظ شد بعد ها آید چنانچه گفته شد و کرده شد و در مضارع مجهول بجای شد شود آید چنانچه گفته شود و شنیده شود و در آخر اسم مفعول لفظ شده بعد ها آید چنانچه گفته شده و شنیده شده و اندکی ست که اکتفا بر ها وقت کنند یعنی بزیادت ها در آخر ماضی چنانچه گویند گفته اوست و شنیده اوست و آخر امر ساکن باشد یا موقوف چنانچه بزن و بکوب و برای امر غائب لفظ گو آید بر مضارع چنانچه گو بزند آن مرد و برای نفی غائب گو مزند آن مرد آید اما در شرح یعنی شرح کافیه معنی لیضرب باید که بزند آورده است اما از شیخ محمد خضری نیز همچنین محقق ست پس ازین معلوم می شود که برای امر غائب و نهی آن لفظ باید که می آید و صحیح همین ست زیرا چه لفظ گو در آخر متکلم درست نمی آید و این زبانی نماید و نهی چو امر غائب بزیادت میم در ابتدا چنانچه مزن و مکوب

باب پنجم در بیان با زائده

که بالای ماضی و مضارع و امر با بکسور زائده آید برای تحسین کلام و اگر بعدا و ضمه باشد مضموم آید چنانچه بزد و بزند و بزن و بگفت و بگوید و بگو اگر فعل منفی بود و شیخ ابراهیم گفته اند با را بر نون مقدم بیاورند اگرچه عوام عکس خوانند یعنی نه بزند و نه بکوبند اما در کلام فصحا بر فعل منفی با بمعنی آید بدانکه لفظ می برای معنی حالیه می آید و در امر هر چه معنی حکایت وضعی ست برای تاکید آن می آید و گاه

ادبی هر دو آید بی مقدم باشد بر با چنانچه گوئی بیفزا
و بیدان افزای با و ام بمعنی جا نیست و اگر لفظ خواهد
بر ماضی آید بمعنی مستقبل گردد چنانچه خواهد گفت و در
ماضی مجهول نون نفی بر شد آید چنانچه گفته شد
والله اعلم بالصواب —

باب ششم در بیان ماضی از مصادر

بدانکه چون خواهند که ماضی بنا کنند از مصدر نون
بیفکنند اگر ما قبل نون تا باشد و تن کنند چنانچه
گفت از گفتن و کوفت از کوفتن و اگر دال باشد
ساکن نمانند و اگر ما قبل دال ساکن یا موقوف باشد
چنانچه زد از زدن و ستد از ستدن باشد یا موقوف
میخوانند چنانچه داد از دادن و گشاد از گشادن
و افشارد از افشاردن و گذارد از گذاردن و چون
خواهند که مضارع بنا کنند یا ساکن مده پیش از
دال بیفزایند چنانچه از انداز و انداید و از سوزد
سوزاند اگرچه ایشان را ماضی سماعی آمده است و
آن انداخت و سوخت ست —

باب هفتم در بیان ها

اگر در آخر ماضی ها آید و بعد آن فعلی دیگر آید
مفید معنی عطف باشد یا وصل چنانچه گوئی فلان
دیده رفت ای دید و رفت و اگر اضافت کنند
بمعنی اسم مفعول گردد چنانچه دیده او و شنیده او
ای دیده شده او و شنیده شده او و اندکی ست
که بغیر اضافت هم بمعنی مفعول آید چنانچه مرده
و افگنده و دیگر بعد ها آید بمعنی و بعد سعی بود چنانچه
گوئی گفته بود و شنیده بود و اگر بعد آن لفظ است
آید برای تقریب مع التحقیق بود چنانچه گوئی گفته است
شنیده است این است محذوف آید و اگر بعد ها
لفظ شود آید بر ماضی مجهول چنانچه گفته شود و اگر
می شود آید مضارع مجهول بمعنی حال بود چنانکه
گفته میشود و اگر لفظ خواهد شد آید مستقبل مجهول باشد
چنانچه گفته خواهد شد بعد آن ها لفظ شده آید اسم
مفعول بود چنانچه گفته شده است زده شده است
و اندکی ست که محذوف آید —

باب هشتم در بنای مضارع از بنا

بدانکه مضارع در فارسی دو نوع است یکی سماعی و
دوم قیاسی اما سماعی اکثر در ثلاثی آید مانند گفت و
گوید و رفت و رود و زد و زند و آمد و آید و داد و
دهد و زاد و زاید و بود و بود و آورد و آرد و کرد
و کند و نوشت و نویسد و گشت و گردد و نشست و نشیند
و ستد و ستاند و گرفت و گیرد و نشست و نشیند اما قیاسی
بدانکه در آخر هر ماضی که تا باشد در مضارع دال گردد
چنانچه شگافت شگافد و کشت و کشد مگر در تا
که او را مضارع موضوع نبود و چون خواهند که مضارع
بنا کنند دال در آخرش افزایند چنانچه نهفت و نهفتد
و سفت و سفتد و خفت و خفتد و اگر ما قبل آن
تا فا خا باشد مده افتد و در مضارع زا گردد چنانچه
ساخت سازد و باخت بازد و افراخت افرازد
و تاخت تازد و افروخت افروزد و سوخت سوزد
و ریخت ریزد و انگیخت انگیزد و بیخت بیزد و

شناخت شناسد و فروخت و فروشد و گسیخت گسلد
شاذ ست و اگر بعده مذکور واو باشد در مضارع آن واو
یا گردد و پیش از یا الف آید چنانچه نمود نماید و ربود
رباید و گشود گشاید اما گشاید چنانچه گشاید لغتی ست
در گشود و اگر بعد از الف مذکور نون غنه باشد آنرا
در عروض حظل و ضایع نامند در مضارع نیز ثابت و مفتوح
گردد چنانچه خواند خواند و راند راند و اگر بعد از الف
مذکور را موقوف بود مفتوح گردد چنانچه گذارد و آزارد
و افشار و افشارد و اگر بالامی تا سین ساکن بود
در بعضی چنانچه رست و رسته و دانست و تواند
بایستد باید و شایست شاید و در ثلاثی مضموم الابتدا
آن چنین یا شود و واو فارسی پیش وی است شود
چنانچه رست روید و شست شوید و جست جوید
و از مفتوح الابتدا بها بدل شود و فتحه کسره گردد
چنانچه جست جهد و رست رهد و اما خست را ایضا مضارع
وضعی نیامده و همچنین یا گردد و آن سین چون موقوف
بعد الف آید چنانچه خواست خواهد و کاست کاهد
اما خاست خیزد شاذ ست و اگر بعد یا آید حذف
گردد چنانچه زیست زید و گریست گرید اما نگریست
نگرد شاذ ست و اگر فا موقوف در مضارع اغلب
با بدل شود چنانچه کوفت کوبد و آشوفت آشوبد
و شتافت شتابد و رافت و یابد و فریفت فریبد
اما در کافت کاود تقلب بفا بواو آمده است و
فا را بواو بدل میکنند بسبب قرب مخرج چنانچه شنفت
شنود و رفت رود و اگر بجای تا شین موقوف

باشد در مضارع را گردد چنانچه داشت دارد و کاشت
کارد اما در افراشت فرازد تقلب را بزا آمده است
می آید شاذ ست بر معنی که با دال موقوف باشد
در مضارع ساکن شود و ما قبل او مفتوح بود چنانچه
خورد خورد و شمرد شمرد و اگر پیش از دال مده الف
باشد یا در مضارع بیفتد از بهر اجتماع ساکنین چنانچه
فرستاد فرستد و افتاد افتد و نهاد نهد و رسید رسد
رسید رسد و خمید خمد و زاد زاید است که بعد الف یا
افزایند چنانچه زاد زاید و گشاد گشاید و اگر بعده مذکور
واو باشد در بعضی یا گردد و بالای آن الف زائده
آید چنانچه افزود افزاید

باب ششم در بنای مصادر

بدانکه مصدر اصلی بنون ست و هر که میگوید مصدر
ماخوذ از فعل ست او میگوید چون خواهند که مصدر بنا
کنند در آخر ماضی نون ساکن بیفزایند و ما قبلش فتحه دهند
چنانچه گفتن و شنیدن از آن گفت و شنید آمده ست
که شین ساکن برای مصدر نیز آید چون لاحق شود
با امر و ما قبل آن مکسور بود چنانچه دانش و بینش و آمیزش
و همچنین یا اگر لاحق شود در آخر اسم فاعل یا صفت بمعنی
فاعل یا مفعول ست چنانچه دانائی و شنوائی و
بیماری و غمگساری و مادری و خوشی و سالاری و
اندکی ست که ماضی بمعنی مصدر آید بالحاق الف
ساکن و را موقوف در آخر چنانچه گفتار و رفتار
و نیز در این نوع مصدر بمعنی فاعل آید چنانچه خریدار
بمعنی مفعول چنانچه رفتار و گفتار و قوله فلان

پروردگار ای آفریننده و پرورنده و کشتیبان ای دارنده کشتی و لفظ خداوند مترادف گار ست لیکن گار آخر آید و خداوند بالا چنانچه گوئی خداوند کشتی نه و خداوند مال و خداوند مال اما لفظ گار چون با خداوند بود نجه وزائده باشد چنانچه خداوندگار و نیز همچنین ست لفظ وار در امیدوار ای دارنده امید اما لفظ وار که در بنده وار و شاهوار ست بدین قبیل نیست و همچنین لفظ ور چنانچه پیشه ور ای خداوند پیشه لیکن این اول هم آید چنانچه ز ور سانای خداوند ساز و هم ازین قبیل ست لفظ آور چون دلاور و همچنین ست لفظ ور لیکن در اصل الف ساقط شود چنانچه رنجور ای خداوند رنج و مانند این ست لفظ مند چنانچه دانشمند و همچنین ست لفظ گر با کاف فارسی مفتوح چنانچه زرگر و آهنگر ای راست کننده زر و آهن و همچنین ست لفظ گین با کاف فارسی چنانچه خشمگین و اندوهگین ای خداوند خشم و اندوه و اندکی ست که بحذف یا نیز آید چنانچه فرهگن و بر طریق ندرت بحذف کاف فارسی نون هم آید چنانچه درشنگین —

باب یازدهم در بیان امر

بدانکه امر مأخوذ ست از مضارع بحذف دال و آخر او موقوف بود و اگر ملاقی ساکن باشد بعد از الف روا باشد که حذف کنند چنانچه بگشای از بگشاید و بگذار از بگذارد و الا ساکن بود چنانچه بنون برد از برند و بده از بدهد و اگر در آخر امر یا باشد بعد از الف روا باشد که بیفتد چنانچه بگشا و بنما و در اول امر اکثر با مزائده آرند چنانچه در اول فعل مضارع اما در اول فعل ماضی اندک ست و آن مکسور باشد و مضموم برای موافقت مابعد و اگر مضموم باشد چنانچه بزن و بکن و بنا رنهی مانند رست

باب دوازدهم در بیان افعال عامه متعدی کردن لازمی

بدانکه هر چه غیر مشتق باشد یعنی آنرا ماضی و مضارع نباشد آنرا افعال عامه بدل کنند یعنی لفظ کرد و کند و بود و بود و شد و شود و گشت و گرد و و بسیار و چنانچه گوئی فلان نیک کرد و نیک کند و او بد کرد و نیک بود و همچنین در دیگر الفاظ چنانچه چون کرد و از الم شد و آشکارا گردد —

باب سیزدهم در بیان تعدیه

اگر خواهی تعدیه کنی در فعل مضارع پیش از دال نون مفتوح یا الف ساکن در آری چون کند و کناند و در خورد و خوراند و در افروزد و افروزاند و اگر خواهی که بنا ماضی کنی ماضی را هم بر بن مضارع بناکن بزیادت یا مده پیش از دال پس بگو کنانید و خورانید و افروزانید و امر و نهی او را از مضارع بدستور بناکن —

باب چهاردهم در بیان تعریف فعل از تثنیه و جمع و ضمائر

بدانکه متکلم اگر فاعل واحد باشد میم ساکن آید در آخر فعل ماضی چنانچه گفتم و در مضارع بجای دال چنانچه گویم و اصل این الف وصل ابتدا و خطا از بهر کثرت استعمال افگنند بعد وی آشنا را اصل آید

چنانچه گفته ام و گوینده ام و زده ام و روا است که
بعد از میم من هم آید چنانچه گفتم من نگاهم من و برای
تثنیه و جمع متکلم که فاعل میم متحرک بعد یا ساکن آید
و ما قبل او مکسور بکسر فارسی چنانچه گفتیم و نگاهیم و
روا است که بعد این ها آید و اصل این ام است و هم
از بهر این بعد ذی الها به اصل آید چنانچه گفته ام
و گوینده ایم و برای اصل غائب واحد لفظ آن و
او آید و برای تثنیه و جمع آن غائب لفظ ایشان
آید و علامت تثنیه و جمع در فعل لفظ اند زیاد است که
اما در مضارع بعد از حذف حرف آخر لیکن الف
وصل ساقط شود خطا نیز چنانچه گفتند و کردند و
بکنند تذکیر و تانیث در فعل برابر است اما الف
وصل در ذی الها ساقط نشود چنانچه گفته اند ایشان
و برای مخاطب لفظ تو آید و علامت آن یای ساکن
آید در آخر چون کردی و گفتی و رفتی و جمع آید یا و
دال چنانچه گفتید شما و میگویید تان اما در ذی الها
الف مذکور سلامت ماند چنانچه گفته شود و اگر متکلم
مفعول بود لفظ مرا آید چنانچه گفت مرا و از ضمیر متکلم
مذکور متکلم آید همین میم ساکن آید چنانچه گفتم و گوید مرا
گفتم یعنی گفت مرا و گوید مرا و گومرا و اگر یای خطاب
ساکن متصل متحرک بود چنانچه گفتیم ای گفتی مرا و اگر
مفعول ضمیر غائب باشد او را و آنرا باشد چنانچه
گفتم او را و طلبیدم او را و اگر متصل بفعل بود پس
شین ساکن آرند چنانچه گفتمش و گویدش و نگفتمش
ای گفتم او را و گوید او را و اگر بعد ساکن آید
متحرک بود چنانچه گفتمش ای گفت او را و اگر مخاطب
مفعول بود لفظ ترا آید چون گفت ترا و گوید ترا و
و اگر متصل بفعل بود تا ساکن باشد چنانچه گفتت
و گویدت ای گفت ترا و گوید ترا و بمعنی شما نیز آید
اگر متکلم مضاف الیه باشد و اگر متصل میم ساکن آید
متحرک بود چنانچه غلامش غلام او و غلامم او را و اگر
بعد ساکن افتد متحرک خوانند چنانچه بی نوائیش ای
بی نوای او و در مضاف الیه بجای تو ساکن آید
و متحرک بعد ساکن بدانچه علامت شماره —

فصل در بیان تصرف اسما

بدانکه چون خواهند اسمی را جمع کنند ببینند و به
و اگر حیوان یا خداوند جان باشد در آخر آن الف
و نون زیاده کنند و اگر ذوالها باشد چنانچه آدمیان
و پریان و گرگان و بیان و سروشان و روحانیان
و مردان و زنان و آبان و گوسپندان و جاموشان
و کریان و همچنین است جز آن اما اگر ذوالها باشد
در آخرش لفظ گان با کاف فارسی بیفزایند بعد
حذف ها چنانچه فرشتگان و آیندگان و روندگان
و پیادگان و همچنین غیر آن و اگر معدن و نبات
نباشد و یا افلاک و اجزا حیوانات باشد در آخر
آنها و الف زیاده کنند چنانچه کوهها و دریاها
و آسمانها و گلها و گیاهها و نخلها و مرواریدها باشد
و دستها و پایها و چشمها و گوشها و اگر در آخر این
ها زائده باشد آن ها را فتحه دهند و آخر الف فزایند
چنانچه جامها و پیالها به خلاف این آید شاد است

چنانچه اسمها و کرمها و درختان و لبان و چشمان
اما در ترکی چون خواهند جمع کنند و بر آن زیاده
کنند یعنی مومها و شبها۔

فصل در بیان نسبت

چون خواهند که نسبت بچیزی کنند در آخر آن یای
ساکن آرند چنانکه شهری و دهی۔
و بعد از یا نون نیز آید چنانچه سیمین و مشکین و سنگین
یعنی از آن سیم و از آن مشک و از آن سنگ
بعد یا و نون یا موقوف هم آید برای نسبت چنانچه
چوبینه و پشمینه یعنی از آن چوب و از آن پشم و
همچنین ست دوشینه و دیرینه و اندکی ست که یای
نسبت لفظگی با کاف فارسی مکسور آید بر کلمه
که روا باشد چنانچه خبرگی و خانگی و جامگی و بندگی
یعنی از آن خبر و از آن خانه و از آن جامه
و ها مجرد برای نسبت آید در آخر جمعی که الف و نون
ساکن چنانچه گوئی طرز شاعرانه و فاضلانه است
یعنی طرز از آن شاعران و فاضلان و هم ازین
قبیل ست جامهٔ زنانه و کودکانه و بچگانه و رسوم
بیگانه و ناظرانه و هم ازین باست غایبانه و آمده است
که در غیر جمع نیز آید چنانکه گوئی یک وزه ای از آن
یک وزه و یکماهه و یکشنبه هم ازین قبیل ست۔

فصل در بیان تصغیر

بدانکه تصغیر خرد و کم داشتن ست و خوار داشت
که برای مدح و شفقت و تلطف و ملاحت آید و سوخت
سازد و افروخت افروزد و پخت پزد و انگیخت انگیزد

مگر در فروخت که فروشد آمده است و خلاف قیاس
آرند و دفع التباس یعنی اگر مضارع این فروز گفتی
معلوم نشدی که مضارع افروخت ست بحذف
الف وصل یا مضارع فروخت اما شناخت شناسد
و گسیخت گسلد شاذ ست یا از باب تداخل ست
و اگر پیش فا باشد با گردد چنانچه کوفت کوبد و آشوفت
آشوبد و شتافت شتابد و دریافت دریابد مگر دریافت
که دریافد آمده است بر خلاف قیاس بهراس
اجتماع الساکنین که الف ساکن است اما
کافت کاود از باب تداخل ست از قبیل ثلث بعا
که فارسیان بجای با واو هم خوانند چنانچه در کلام
محققین القضات شایع ست بزیر آورده [illegible]
چنانچه در کلام درین باب یاد نیامده است مگر فریفت
فریبد و اگر بجای آن را شین بود را شود چنانچه
داشت دارد و کاشت کارد و در افراشت که افرازد
آمده است بر خلاف قیاس قرار من اجتماع الراس
در باب وادی و یاد کم آمده اند و اگر پیش با شین بعد
از الف آمده باشد ها شود چنانچه خواست خواهد
کاست کاهد را خواست خیزد شاذ ست و اگر شین
مذکور بعد ها مده افتد و آن یا مفتوح گردد چنانچه
زیست زید و گریست گرید اما درنگریست که نگرد
آمده است بر خلاف قیاس از بهر دفع التباس
با مضارع منفی گریستن یا از باب ندا السلامت
و اگر سین در ثلاثی ذوالثار مضموم الابتدا آید
در مضارع آن سین با گردد و پیش از وی زائده آید

چنانچه جست جوید و شست شوید و رست روید و اگر در مفتوح الابتدا واقع شود ها بود فتحه بکسره بدل شود چنانچه جست جهد و رست رهد اما جست را مضارع نیابده است۔

فصل در آخر هر ماضی که دال موقوف باشد در مضارع ساکن شود با قبل او مفتوح بود چنانچه خورد خورد و شمرد شمرد و اکثر در مزید ثلاثی پیش از دال الف مده باشد نیفتد از جهت اجتماع ساکنین چنانچه فرستند و نهادند آید چنانچه در عربی مشهورست و چون خواهند که در فارسی تصغیر کنند آخر کلمه کاف ساکن لاحق کنند چنانچه مردک در تصغیر مرد و نفرک و چوبک در تصغیر نفر و چوب برای ملامت هیچ است و پسرک برای شفقت ست برای تلطف نیز و لفظ چه با جیم فارسی مفتوح برای تصغیر آید چنانچه باغچه و مورچه و سنگچه یعنی باغ خرد و مور خرد و سنگ خرد و بازیچه هم ازین قبیل ست و ابلهی ست که الف نیز برای تصغیر آید چنانچه در قنیة الطالبین مذکورست در لغت بازار یعنی مصغر بازارست و خوشا و درویشا و بد اسلطانا هم ازین قبیل ست ولیکن در درویشا برای مدح ست و در سلطانا برای تاکید تحقیر۔

فصل بدانکه در مرکبات فارسی جزو اول را موقوف کنند چنانچه کارکن و خدا و ند گار و کوهسار و سهمگین و امثال آن بکر در ترکیب اضافی و توصیفی که جزو اول اکسور و اگر بعد مده دو حرف متحرک آید اول موقوف خوانند چنانچه اوستاد و استر یاب و ایستاد بدانکه بعضی ترکیب بفید معنی و صفت باشد چنانچه گذشت نکوروی و زشت خوی خداوند و روی نیک و خداوند خوی زشت و نیز بعضی ترکیب بفید معنی تشبیه باشد چنانچه ماهروی و مشکبوی است یعنی روی همچو ماه و بوی همچو مشک۔

فصل بدانکه یا فارسی در آخر برای نکره آید یعنی برای فردی غیر معین چنانچه مردی و شهری و شخصی یعنی یک مرد غیر معین یا شهر غیر معین و یک شخص غیر معین۔

فصل هشت حرف در فارسی نیاید ثا و حا و صاد و ضاد و طا و ظا و عین و قاف۔

فصل هر دال که در فارسی بعد مده آید ذال شود چنانچه استاد و نهاد و در عربی بار فارسی و جیم فارسی و زار فارسی و کاف فارسی نمی آید و آنچه در ترکی آید و در ترکی هم می آید مگر بار فارسی و کاف فارسی و زار فارسی والله اعلم بالصواب الیه المرجع والمآب

تمت تمام شد

کتب لغات فارسی و ہم عربی مستعمل فارسی
دو قسم کی ہین
ایک قسم وہ ہی جسکا بیان معانی کا فارسی زبان مین ہی
تفصیل قسم اول

(۱) **غیاث اللغات** مصنفہ مولوی غیاث الدین مصطفے آبادی یعنی رامپوری کہ وہ اعانت تدریس کتب فارسیہ درسیہ کے بہت کار آمد ہی ہر صفحہ مین تین کالم ہین با ندراج [illegible] ہر لغت کا آغاز سر سطر سے ہی صفحات چار سو کاغذ رسمی پیمانہ ۱۳×۱۱ انچ مطبوعہ سنہ ۱۸۶۸ع اجزا ۱۶ کلان قیمت ایک روپیہ آٹھ آنہ (عہ۸)

(۲) **برہان قاطع مع تکملہ**۔ دو جلدین یکجا یہ خاص زبان فارسی کی لغت مصنفہ محمد حسین مرحوم صفحہ مین تین کالم ہر لغت کا آغاز بقلم ممتاز سر سطر سے ہی صفحات نو سو ستاسٹھ کاغذ رسمی پیمانہ ۱۳×۱۰ انچ مطبوعہ سنہ ۱۸۷۰ع اجزا ۶۰ کلان قیمت تین روپیہ آٹھ آنہ (سہ۸)

(۳) **بہار عجم** دو جلدین یکجائی جامع لغات و مصطلحات و استعارات و کنایات فرس مصنفہ ٹیکچند بہار تخلص بترتیب حروف تہجی واسطے آسانی برآمد لغت مطلوب کے مولانا مولوی ہادی علی اشک مرحوم نے مرتب کیا ہی صفحہ مین تین کالم ہر لغت و اصطلاح بقلم ممتاز آغاز سطر سے ہی صفحات ایک ہزار چار کاغذ سفید پیمانہ ۱۴×۱۱ انچ مطبوعہ سنہ ۱۸۷۹ اجزا ۶۳ کلان
قیمت دس روپیہ (عہ)
ایضاً حسب مراتب صدر کاغذ رسمی خاکی
قیمت نو روپیہ (لعہ)

(۴) **ہفت قلزم** سات حصے ہین اور حصہ ہفتم مین سوای لغات و مصطلحات کے صنائع بدائع بہت ہین بحکم شاہ ابو المظفر غازی الدین حیدر حاکم فرمانروای اودھ لکھنؤ مولوی قبول محمد نے مرتب کیا ہی صفحہ مین تین کالم ہر لغت کا سر سطر سے آغاز صفحات ایک ہزار ایک سو بائیس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۳×۱۱ انچ مطبوعہ سنہ ۱۸۷۳ع اجزا ۶۴ کلان اوروق
قیمت دس روپیہ (عہ)

(۵) **کشف اللغات** دو جلدین مین مصنفہ مولوی عبد الرحیم صفحات ایک ہزار چوبیس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۹ انچ مطبوعہ مطبع [illegible] سنہ ۱۸۶۶ع اجزا ۶۴ کلان
قیمت تین روپیہ (سے)

(۶) **فرہنگ جہانگیری** دو جلدین مین مصنفہ مولوی جمال الدین انجو ملقب عضد الدولہ صفحات آٹھ سو اٹھاسٹھ کاغذ رسمی پیمانہ ۱۰×$6\frac{1}{2}$ انچ مطبوعہ سنہ ۱۸۷۶ع اجزا ۵۵ قیمت ایک روپیہ گیارہ آنہ (عہ۱۱)

کتب لغات سنسکرت وبھاشا خط دیوناگری مین

(۱) امرکوش مع ترجمہ بھاشا لغات سنسکرت کے معانی و ارتھ بھاشا زبان مین ترجمہ پنڈت مہیش دت شکل صفحات چار سو چون ۴۵۴ کاغذ رسمی پیمانہ ۱۰×۶½ انچھ مطبوعہ ۱۸۷۵ء اجزا ۵۶ قیمت چودہ آنہ تین پائی۔ (۱۴ ۳ پائی)

(۲) انیکارتھ بنایا پنڈت نند داس جی کا لغات سنسکرت کا بھاشا مین بیان صفحات بائیس کاغذ رسمی پیمانہ ۹×۵½ انچھ مطبوعہ ۱۸۷۳ء اجزا ایک قیمت نو پائی (۹ پائی)

(۳) منگل کوش دو جلد مین بنایا ہوا لغات بھاشا زبان کے معانی بھی بھاشا مین صفحات ایک ہزار بارہ ۱۰۱۲ کاغذ رسمی پیمانہ ۷×۴½ انچھ مطبوعہ ۱۸۷۷ء اجزا ۶۳ قیمت ایک روپیہ چار آنہ (۱ روپیہ ۴ آنہ)

کتب لغات انگریزی بخط انگریزی

(۱) اسکول ڈکشنری اسمین لغت انگریزی بخط انگریزی کا بیان زبان فارسی عربی اردو بھاشا مین بخط انگریزی ہی مبتدیان انگریزی خوان کو بہت فائدہ مند ہی صفحات تین سو چھبیس ۳۲۶ کاغذ رسمی پیمانہ ۸×۵½ انچھ مطبوعہ ۱۸۶۹ء اجزا ۴۱ قیمت بارہ آنہ فی جلد (۱۲ آنہ)

(۲) ڈکشنری سدا سکھ لال جی مترجم گورنمنٹ اسمین لغات انگریزی بخط انگریزی اور معانی مستند واسکے اردو زبان اردو خط مین ہین صفحات ایک ہزار چون ۱۰۵۴ کاغذ رسمی پیمانہ ۸×۵½ انچھ مطبوعہ ۱۸۷۸ء اجزا ۱۳۲ قیمت تین روپیہ دو آنہ فی جلد (۳ روپیہ ۲ آنہ)

غلطنامہ مؤید الفضلا جلد دوم

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۸	۴	زدن از غایت	زدن دندان از غایت
۱۱	۱۴	الشریفة	الشریعة
۲۶	۶	خربزه	خر زهره
۲۹	۸	اسفل	سفل
۴۱	۱۳	فروشش	×
۵۰	۹	بود معنی	بمعنی
۵۱	۲	من اہل	یوم لا اہل
۵۳	۱۱	فراوند	فراوار
۵۴	۱۵	تیره	تبر
۵۶	۱۹	الفعل	الفحل
۶۵	۱۲	نادرم	نادر
۶۹	۲۳	شریبا	تشریفا
"	۲۵	العطیرا	والقطیرا
۸۰	۲	صلعم	و
۸۲	۲۱	قوه	قره
۸۸	۶	یکشب	×
۹۹	۲۳	کنار دربند	کنابد
۱۰۱	۲۰	فسهر	نهر
۱۰۳	۱۹	پون دست	چون درخت
۱۰۴	۳	افر	ابر
۱۰۶	۹	نکس	کس
۱۱۴	۸	مو	دو
۱۱۹	۱۶	ہیز	حیز
۱۲۱	۲۰	مزارح	مزارع
۱۵۲	۱۷	فخوننابه	خونابه
۱۶۴	۱۸	ہم را	حمرار
۱۶۵	۱۳	لامی	لالی
"	۲۱	حلف	علف
۱۶۹	۱۴	افریشمین	ابریشمین
۱۷۱	۲۱	موئنی	موسے
۱۷۷	۱۸	اربع الصباع	ربع الصباع
۱۸۲	۱۹	اوار	ازار
۱۸۸	۱۱	فرد	مرد
۱۹۱	۱۰	موز	امور
۲۰۵	۶	محزاه	مخلاة
۲۰۶	۵	دریچه	بچه در
۲۰۷	۲۳	بلعقة	ملعقة
۲۱۲	۱۵	کیفیتش	کنیتش
۲۱۷	۱۹	فره	فرد
۲۳۱	۱۶	فی العربی	فی الفارسی
۲۳۴	۲۴	آخرشش	آخرشب
۲۴۶	۲۰	کونہاسے	لونہاسے
۲۵۰	۲۱	بالاسے	والاسے
۲۷۳	۱۹	درسید	×
۲۷۶	۶	بہمن	ہمای
۲۸۰	۱۳	چین	چوبین
۲۸۴	۹	نکلی	نکل ہا
۲۹۳	۲۲	سہم	میم
۲۹۶	۱۰	نیکتر	تنکابیر

شرح نصاب الصبیان۔ بہت مستند شرح ہی مشہور
شرح دشت بیاضی شارح مولوی کریم الدین دشت بیاضی

کشف اللغات دو جلدین۔

۱ جلد۔ لغت ہمزہ سے طاے مطبقہ تک۔
۲ جلد۔ طاے مہملہ سے یاے مثناۃ تحتیہ تک۔ مصنفہ
مولوی عبدالرحیم بن احمد سور۔

غیاث اللغات مع تذکرہ مصنفہ مولوی غیاث الدین
مع چراغ ہدایت در اصطلاحات فارسی مصنفہ
سراج الدین علی خان آرزو۔

برہان قاطع مع تتمہ۔ لغات و مصطلحات فارسی
بڑی مستند کتاب ہی مصنفہ مولوی محمد حسین دو جلدین
۱ جلد اول۔ ہمزہ سے زاے فارسی تک۔
۲ جلد دوم۔ سین مہملہ سے یاے مثناۃ تحتیہ تک

ایضاً برہان قاطع۔ بطرز جدید کہ ہر لغت
آغاز سطر سے ہی

بہار عجم۔ لغات و اصطلاحات فارسیہ مین ٹیک چند بہار کی
مشہور کتاب ہی جسکو برعایت ترتیب حروف تہجی
بعنوان برہان قاطع مولوی ہادی علی نے بکمال
شفقت اصل مسودہ دستخطی مصنف سے لفظ بلفظ
مطابق کیا بصحت تمام چھپی۔

ہفت قلزم۔ بہ ترتیب خاص جامع لغات و اصطلاحات
و استعارات فارسی انتہا درجہ کی کتاب ہی جسکی
سات جلدین جلد اول سے چھ جلد تک لغات و
مصطلحات کا بیان ہی بترتیب حروف تہجی خوشخط اور
ہر لغت آغاز سطر سے بقلم ممتاز ہی کہ ناظرین کو نکالنے

لغت کی بہت آسانی ہوتی ہی الا ... ساتوین جلد ... لفظی اور
معنوی کی حاوی ہی جملہ اقسام صنائع مع امثلہ کا بیان ہی
کہ کوئی صنعت فروگذاشت نہین ہوئی مطابق یہ کتاب
مطبع شاہی عہد دولت ابوالمظفر غازی الدین حیدر شاہ غازی
بصرف خزانہ بیشمار باہتمام و ترتیب مولوی قبول محمد
چھپی تھی فی الحال بنظر خواہش خریداران بطرز پسندیدہ
سات جلد یکجائی ہوکر بصحت کامل طبع ہوئی۔

فرہنگ گلستان۔ لغات عربی و فارسی گلستان ردیف
وار بالتشریح اور اسکے معانی کا بیان ہی مصنفہ مولوی
عبدالملک صاحب۔

فرہنگ جہانگیری۔ مولفہ جمال الدین حسین انجو الملقب
بعضد الدولہ دو جلد۔
۱ جلد باب ہمزہ سے فا تک۔
۲ جلد باب کاف فارسی سے تا یاے تحتانی۔

فرہنگ سکندر نامہ جسمین لغات و محاورات مخصوص
سکندر نامہ ردیف وار ہین یہ فرہنگ جدید الترتیب
کاشف مطالب سکندر نامہ ہی مولفہ سید ابن حسن
ملازم مطبع۔

لطائف اللغات۔ فرہنگ لغات و مصطلحات خاص
مثنوی مولانا روم مصنفہ مولوی عبداللطیف۔

کتب لغت مختص بمفردات طب اردو

مخزن الادویہ۔ اردو جسمین ہر ایک دوا کی ماہیت و
طبیعت مضر۔ بدل۔ قدر شربت۔ افعال و خواص
کمال بسط و شرح سے لکھے ہین مع رسالہ تعداد ادویہ مرکبہ
حکیم محمد نور کریم دو جلدین۔